

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОВАЛЬЧУК ЮЛІЯ АНДРІЙВНА

УДК: 82.091:82-992(519)"08/19"

ДИСЕРТАЦІЯ

**ГЕТЕРООБРАЗ КОРЕЇ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ ПОДОРОЖЕЙ
ІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: **Алієва Заміна Керім кизи**, к. філол. н., доцент

КИЇВ – 2017

АНОТАЦІЯ

Ковальчук Ю. А. Гетерообраз Кореї у літературному дискурсі подорожей ІХ – початку ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.05 – порівняльне літературознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України, Київ, 2017.

У дисертації вперше здійснено комплексне системне вивчення творів літератури подорожей про Корею в імагологічному аспекті, осмислено етапи еволюції гетерообразу Кореї в документально-белетристичній і художній літературі подорожей. Роз'яснюється вплив політичної ідеології, наукової парадигми, філософської думки, літературних напрямів конкретних епох на конструювання образу Кореї в дискурсі подорожей. Встановлено інтертекстуальну природу літературних тропів дискурсу подорожей і виявлено першоджерела походження текстуальних традицій репрезентації Кореї. Виділено і проаналізовано змінні та сталі структурні елементи гетерообразу Кореї. Уточнено методологію імагологічних студій та визначення поняття «література подорожей», сформульовано новий термін «імагомотив» для позначення найпростішого тематичного компоненту етнообразу, що відтворюється у текстах і формує літературну традицію репрезентації конкретного народу чи країни.

До українського наукового обігу залучається значний корпус маловідомих документально-художніх та художніх текстів. Матеріалом дослідження обрано зразки арабо-мусульманської географічної літератури ІХ–ХV ст., свідчення європейських мандрівників ХІІІ ст., мемуари моряка ХVІІ ст. Г. Гамеля, доробок європейських єзуїтських проповідників та службовців на теренах Японії та Китаю

XVI–XVIII ст., твори епохи Просвітництва, фактуальну літературу подорожей кінця XVIII – початку XX ст., художню прозу Дж. Лондона, В. Серошевського та англомовних місіонерів початку XX ст.

Імагологія – міждисциплінарний напрям літературної компаративістики, що займається аналізом та деконструкцією репрезентацій Свого та Іншого, стереотипних національних образів у літературному дискурсі, приділяючи увагу не лише поетикальним особливостям текстів, але й позалітературним чинникам, таким як ідеологічний, політичний, релігійний контекст.

Літературі подорожей притаманний потужний імагологічний потенціал. Саме ця форма словесності, що є простором зустрічі та порівняння Свого та Іншого, закладає основи уявлень про інші народи й генерує етнообрази, які входять до літературної традиції й відтворюються у красному письменстві.

Подорож є специфічним видом літературного дискурсу, розташованим між полюсами мистецтва і документальності. Естетична переробка емпіричних даних, що полягає у перетворенні реальності у художній світ за допомогою фільтрації та творчого компонування фактів, суб'єктивної рефлексії та уяви автора, зближує документальну літературу подорожей із повістю та романом. Хоча текст літератури подорожей й претендує на достовірність і неупередженість, він не буває точним відбитком дійсності й поєднує правду і вимисел. У літературі подорожей моделюється уявний дискурс, детермінований культурно-політичним контекстом і літературними конвенціями. В межах конкретних історичних чи літературних епох етнообрази творяться із залученням обмеженого набору типових мотивів і кліше.

До кінця XVIII ст., в умовах спорадичних контактів між західними країнами та Кореєю, образ Кореї творився переважно шляхом інтертекстуальних запозичень.

Гетерообраз Кореї в арабо-мусульманських географічних трактатах лежить у міфологічній площині й генетично пов'язаний з античною концепцією Островів блаженних – казково багатой і щасливої країни.

Особливий вплив на європейську літературу до кінця XVIII ст. чинили японські та китайські джерела, що представляли імперські амбіції цих двох держав і формували у західному світі образ Кореї як периферійної слабкої країни, позбавленої власної ідентичності, вірного васала і «сумлінного учня» свого сюзерена. Таким чином, брак емпіричної інформації не сприяв творенню образу Кореї на основі специфічного європейського світогляду у більшості текстів літератури подорожей цього часу.

Образ Кореї до кінця XVIII ст. був в цілому нейтральним, що пояснюється відсутністю причин для політичного, релігійного чи комерційного суперництва з нею, її важкодоступністю та інформацією про її васальний статус. Мемуарам Г. Гамеля (XVII ст.), єдиного автора, котрий побував у Кореї особисто, властиві негативна тональність, викликана трагічним досвідом корейського полону, та різка опозиція Кореї і Заходу за рахунок високої концентрації маркерів інакшості корейської культури.

Тенденція зображення корейського Іншого як антиподу Заходу набула подальшого розвитку в період кінця XVIII – початку XX ст., коли відбувалося активне інтелектуальне освоєння Кореї європейськими, російськими та американськими мандрівниками. Тепер гетерообраз Кореї визначався творчими методами романтизму та реалізму, що підпорядковувались таким позалітературним факторам як стратегія «культурного» імперіалізму, орієнтована на християнізацію країни та її включення до глобальної капіталістичної системи, наукове прагнення систематизувати знання про світ, європоцентрична позиція.

Романтичні візії Кореї проявлялися в її поетизації як казково-міфічного простору, акцентуванні на місцевій химерній екзотиці, використанні пейзажних описів як художніх символів, ідеалізації «природного» життя тубільців, образ котрих зближується з кліше «шляхетних дикунів», висловленні співчуття до страждань простого народу, чіткому протиставленні добра і зла.

Принципи реалізму полягали у прагненні достовірно описати побутові деталі, зобразити типових представників різних соціальних верств, об'єктивно проаналізувати закономірності функціонування корейського суспільства та

запропонувати шляхи розв'язання його проблем. Критичне забарвлення реалістичного аспекту виступає інструментом імперіалістичної ідеології, покликаним довести тезу про занепад Кореї шляхом знецінення корейської історії, традицій та мистецтва.

Патерналістський зверхній тон поєднується у дискурсі подорожей кінця XVIII – початку XX ст. з висміюванням корейців, порівнянням їх із тваринами, проявами гидливості. Водночас письменники ставили перед собою завдання продемонструвати здатність Кореї сприйняти цивілізаційний вплив великих держав. Для цього вони вдавалися до порівнянь корейських реалій з образами європейської культури, шукали у характері корейців подібність до європейців, вводили до наративу позитивних персонажів-корейців, що цікавляться західною культурою та практикують нові звичаї.

Риторика документально-белетристичної літератури подорожей кінця XVIII – початку XX ст., націлена на створення образу відсталого Кореї, яка потребує долучення до західної цивілізації, втілилися в художній формі у повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні» (1906 р.) та прозі англословних місіонерів – «Початок. Розповідь про Корею» Дж. Гейла (1904 р.), «Чильгопі, або Радісний» Дж. Перрі (1906 р.), «Найщасливіша дівчинка в Кореї» М. Гутапфель (1911 р.), «Іхва» В. А. Нобла (1906 р.), «Світанок в Кореї» Е. Бейрд (1909 р.), «Пан Кім, та інші історії з Кореї» і «Покчомі» Е. Вагнер (1909 та 1911 р.). У цих творах письменники, спираючись на власні враження від перебування в Кореї та опінії інших мандрівників, виводять галерею стереотипних персонажів, що є уособленнями типових атрибутів, що їх приписував корейцям дискурс подорожей.

Для місіонерської прози характерне вживання сентиментальних сюжетних прийомів та поглибленого психологізму для показу порятунку, який приносить корейцям християнство. Християнська віра зображується універсальними ліками від соціально-культурних вад, породжених шкідливими корейськими традиціями.

Одна з глав роману «Міжзоряний мандрівник» Дж. Лондона (1914 р.), в якій дія відбувається в Кореї, є частиною масштабного художнього задуму, спрямованого на прославлення сильної особистості. Водночас корейська глава

побудована як автономна сюжетна конструкція. Композиція цього епізоду, насиченого екзотичними подробицями корейського побуту, є інтертекстуальним колажем, в якому переплітаються перипетії та судження з реальних подорожей Г. Гамеля і самого Дж. Лондона з вигаданою історією європейця на ім'я Адам Стренг. Головний герой корейського епізоду постає персоніфікацією вищості західної людини над азіатами.

Дисертаційне дослідження є внеском у розвиток літературної імагології та постколоніальних студій.

Практичне значення роботи полягає у застосуванні її результатів під час підготовки навчальних програм для студентів різноманітних філологічних та історичних спеціальностей сходознавчого напрямку.

Ключові слова: література подорожей, репрезентація Кореї, імагологія, імагомотив, уявний дискурс, гетерообраз, автообраз, літературна традиція.

ABSTRACT

Kovalchuk Yu. A. Hetero-image of Korea in travel literature discourse of the 9th – the beginning of the 20th century. – Manuscript of qualification scientific work.

Dissertation for Candidate Degree in Philology, Specialization 10.01.05 – Comparative Literature. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The dissertation presents the original integrated survey of the travel literature works on Korea in imagological aspect, interprets of the evolution of the hetero-image of Korea in non-fictional and fictional travel literature.

This study explains the influence of political ideology, scientific paradigm, philosophic thought, literary movements of different periods on the construction of the

image of Korea in travel literature discourse; explores the intertextual nature of literary tropes in travel literature, traces the sources of origin of the textual traditions in the representation of Korea; detects and analyzes changeable and constant elements of the hetero-image of Korea; specifies the methodological framework of imagological studies and the definition of travel literature; formulates a new term «imagomotif» indicating the simplest thematic element of an ethno-image, which is reproduced in different text and creates a literary tradition of the representation of a nation or country.

The research introduces to Ukrainian science a considerable amount of little-known non-fictional and fictional writings: Arabic geographical treatises of the 9th – the 15th centuries, accounts by European travelers of the 13th century, report by the Dutch author of the 17th century H. Hamel, works by Jesuits and European officials of the 16th – the 18th centuries in Japan and China, literary texts of the Age of Enlightenment, factual travel writings of the end of the 18th – the beginning of the 20th century, fiction by J. London, W. Sieroszewski, British and American missionaries of the beginning of the 20th century.

Imagology is an interdisciplinary field of comparative literature studies. It deals with analysis and deconstruction of the literary representations of stereotyped national images, paying attention not only to poetical peculiarities of the texts, but also to the extra-literary factors such as ideological, political and religious context.

Travel literature has intense imagological power, being a space where the Self meets the Other. Travel discourse establishes the views on other nations and generates ethno-images, which are absorbed by literary tradition and reproduced in fictional literary works.

Travel literature is a specific branch of literary discourse, placed between the opposites of art and documentary. Aesthetic transformation of the empirical data in travel literature consisting in making the reality into an imaginary world by the means of filtration and artistic combination of facts, subjectivity and fantasy of the author unites non-fictional travel writings with novel. The text of travel literature claims to be accurate and impartial, but it never is a precise imprint of the reality, combining the truth and invention. Travel literature creates imaginary discourse, which is determined

by cultural and political context and literary conventional norms. In certain historical or literary epochs, ethno-images are constructed with the limited set of typical motifs and clichés.

Until the end of the 18th century, when the contacts between Western countries and Korea were irregular and scarce, the hetero-image of Korea was created mainly by intertextual means.

In Arabic geographical treatises, the image of Korea lays in mythological realm and has genetic connections to the Ancient Greek concept of the Isles of the Blisped – a fabulously prosperous and fortunate land.

European literature of the 16–18th centuries was particularly influenced by Japanese and Chinese sources presenting political ambitions of those two countries and forming in Western world the image of Korea as a weak peripheral state, lacking national identity, faithful vassal and «diligent disciple» of its suzerain. Consequently, the lack of empirical information prevented the creation of the image of Korea on the base of specific European opinions in the most of the travel writings of the time.

Until the end of the 18th century the hetero-image of Korea was generally neutral, because there were not any reasons for political, religious or commercial rivalry between West and Korea and also because Korea was known to be a vassal state. H. Hamel (the 17th century), the only author who visited Korea personally, in his memoir depicted the country in dark tones, inspired by the tragic experience of Korean captivity, and showed vivid contrast of West and Korea through the abundance of markers of the Otherness.

The trend of depiction Koreans as antipodes of Westerners developed further in the end of the 18th – the beginning of the 20th century, when European, Russian and American travelers actively explored Korea. At that time, hetero-image of Korea was determined by artistic means of Romanticism and Realism, which were subordinated to extra-literary factors: the strategy of «cultural» Imperialism pursuing Christianization of Korea and its inclusion into the global capitalistic system, scientific strive for systematization of the knowledge about all the parts of the world, Eurocentric standpoint.

Romantic visions of Korea were manifested in its portraying as fairytale or mythical space, in emphasizing on local bizarre exotics, in symbolical artistic usage of landscape descriptions, in idealization of natural way of life of the natives, in compassion to the sufferings of commoners, in opposition of good and evil.

Realistic basis reveals in tending to depict truthfully everyday details and scenes, to show typical representatives of different social strata, to analyze impartially the social life of Koreans and to seek ways to solve their problems. Critical overtone of realistic aspect appears to be an instrument of Imperialistic ideology assigned to prove the notion of stagnation of Korea, devaluating its history, traditions and arts.

Paternalistic attitude is joined in travel literature of this period with ridiculing and comparing Koreans to animals, displaying of disgust. But writers also aimed to demonstrate the ability of Korea to adopt Western civilization. So, they collated Korean objects to European cultural icons, searched in Korean national character similarities to Europeans, praised Koreans who were interested in accepting Western habits.

The rhetoric of non-fictional travel literature of the 18th – the beginning of the 20th century targeting to create the image of degraded Korea was artistically implemented in novels «Dancer Ol-soni» by W. Sieroszewski (1906), «The Vanguard: A Tale of Korea» by J. S. Gale (1904), «Chilgoopie the Glad» by J. Perry (1906), «The Happiest Girl in Korea» by M. Guthapfel (1911), «Ewa: A Tale of Korea» by W. A. Noble (1906), «Daybreak in Korea» by A. Baird (1909), «Kim Su Bang and Other Stories of Korea» and «Pokjumie» by E. C. Wagner (1909, 1911). Basing on their personal impressions from sojourn in Korea and opinions of other travelers, in these fictional works the writers displayed a gallery of stereotypical characters who embodied various attributes, developed by travel discourse.

Missionary prose exploited sentimental storylines and deep psychologism for showing the benefits, which Christianity brought to Koreans. Christian faith was pictured as universal cure for cultural and social defects of harmful Korean traditions.

The Korean chapter from J. London's novel «The Star Rover» (1914) was a part of a large creative concept of glorifying a strong unyielding individual. But this episode was constructed as autonomous narrative and is rich in exotic details. It is composed as

intertextual collage in which are intermingled adventures and statements from actual travels by H. Hamel, J. London himself and fictional character Adam Strang who is presented as a personification of Westerners' superiority over Asians.

The thesis contributes to the advancement of literary imagology and postcolonial studies.

The practical significance of the work consists in its application to study programs for students of various philological and historical specializations.

Keywords: travel literature, representation of Korea, imagology, imagomotif, imagined discourse, hetero-image, auto-image, literary tradition.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Основні публікації

1. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в європейській літературі подорожей XIII ст. (на матеріалі звітів Дж. П. Карпіні та Г. Рубрука). *Літературознавчі студії*. 2012. Вип. 35. С. 306–312.

2. Ковальчук Ю. А. Генеза корейських образів у художній прозі Дж. Лондона. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. IV (158). С. 257–265.

3. Ковальчук Ю. А. Образи Кореї та корейців у публіцистичній прозі Джека Лондона. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2013. Вип. 1 (19). С. 60–63.

4. Ковальчук Ю. А. Корея в європейській літературі подорожей XVI ст. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37. Ч. 1. С. 380–389.

5. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в арабській географічній літературі IX–XV століть. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 61. С. 294–304.

6. Ковальчук Ю. А. Європейці в Кореї: образи в документальній та художній прозі XVII – початку XX ст. *Вісник Київського національного*

університету імені Тараса Шевченка. *Східні мови та літератури*. 2014. Вип. 1 (20). С. 46–48.

7. Ковальчук Ю. А. Зображення Кореї в європейській літературі епохи Просвітництва. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 43. Ч. 1. С. 301–310.

8. Ковальчук Ю. А. Корейський топос повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні». *Мова і культура*. 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 363–370.

9. Ковальчук Ю. А. Описи Кореї кінця XVIII – середини XIX ст.: між романтизмом та орієнталізмом. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 44. Ч. 1. С. 251–264.

10. Ковальчук Ю. А. Представление о культуре природы у корейцев в западной литературе путешествий XIX – начала XX в. *Имагология и компаративистика*. Томск, 2016. № 2 (6). С. 58–68.

11. Ковальчук Ю. А. Корейські ландшафти у сприйнятті західних письменників XIX – початку XX ст. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 91–97.

Збірники матеріалів конференцій

12. Ковальчук Ю. А. Образ Кореи в художественной прозе Дж. Лондона: реальность и творческий вымысел. *Корейский полуостров: накануне перемен. Доклады, представленные на XVI научной конференции корееведов России и стран СНГ. Москва, 29–30 марта 2012 г.* Москва, ИДВ РАН, 2012. С. 306–321.

13. Kovalchuk Yu. Korea in Medieval Muslim Geographers' works: Ancient Greek Origin of Image. *Proceedings of the 10th Korean Studies Graduate Students Convention in Europe. University of Helsinki, 15–18th July 2013*. Helsinki, 2013. P. 95–102.

14. Ковальчук Ю. А. Корея в описаниях католических миссионеров XVI–XVII ст. *Корея: уроки истории и вызовы современности. Доклады, представленные на XVII научной конференции корееведов России и стран СНГ.* Москва: ИДВ РАН, 2013. С. 207–220.

15. Ковальчук Ю. А. Европейцы в Японии и Коре: образы в документальной и художественной прозе XVII–XX вв. *Восточные общества: традиции и современность. Материалы II Съезда молодых востоковедов стран СНГ. Баку, 11–14 ноября 2013 года.* Москва–Баку, 2014. С. 500–513.

16. Ковальчук Ю. А. Уявлення про категорію *кугьон* у західній літературі подорожей XIX – початку XX століття. *Тексти доповідей міжнародної наукової конференції «Корезнавство у Східній Європі: сучасність і перспективи».* Київ, 2016. С. 142–151.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕТЕРООБРАЗУ КОРЕЇ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ ПОДОРОЖЕЙ.....	26
1.1. Літературна імагологія: теоретичні засади.....	27
1.1.1. Понятійно-термінологічний апарат сучасної імагології.	27
1.1.2. Імагологічні студії в українській науці.	32
1.2. Література подорожей в імагологічних дослідженнях	39
1.2.1. Література подорожей: проблеми дефініції та типології.	39
1.2.2. Співвідношення фактуальності й мистецтва у літературі подорожей. .	46
Висновки до першого розділу	54
РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ГЕТЕРООБРАЗУ КОРЕЇ У ЗАХІДНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОДОРОЖЕЙ ІХ – ХVІІІ СТ.	57
2.1. Ранні гетерообрази Кореї у західному дискурсі подорожей.....	57
2.1.1. Образ Кореї в арабо-мусульманській географічній літературі ІХ–ХV ст.	57
2.1.2. Візії Кореї в європейській літературі подорожей ХІІІ ст.....	65
2.2. Європейські описи Кореї крізь призму японського світогляду	70
2.2.1. Корейські образи у доробку єзуїтів на теренах Японії ХVІ ст.....	70
2.2.2. Трансляція японських поглядів на Корею у матеріалах європейських авторів ХVІІ – першої половини ХVІІІ ст.	77
2.3. Мемуари Г. Гамеля (ХVІІ ст.): враження самовидця.....	80
2.4. Уявлення про Корею в контексті взаємодії європейських країн із Китаєм. .	86
2.4.1. Віддзеркалення китайських позицій щодо Кореї у трактатах єзуїтів ХVІІ ст.	86
2.4.2. Репрезентація Кореї у літературі епохи Просвітництва (ХVІІІ ст.).	90
Висновки до другого розділу	99

РОЗДІЛ 3. КОРЕЙСЬКИЙ ТЕКСТ ЛІТЕРАТУРИ ПОДОРОЖЕЙ «ДОВГОГО ХІХ СТОЛІТТЯ»	102
3.1. Література подорожей про Корею в культурному контексті «довгого ХІХ століття».....	103
3.2. Романтичні та реалістичні домінанти документально-белетристичної літератури подорожей.....	108
3.2.1. Уявлення про Корею як про казково-міфічний часопростір.....	108
3.2.2. Сприйняття західними мандрівниками корейських ландшафтів.	112
3.2.3. Корейський культ природи в осмисленні західних письменників.	120
3.2.4. Країнознавчий аспект образу Кореї.	127
3.2.5. Стратегія симіляризації корейців і західних людей.	140
3.2.6. Дискурсивні традиції у західній літературі подорожей про Корею. ...	144
3.3. Корея у просторі художньої літератури подорожей.....	148
3.3.1. Корея у повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні».	148
3.3.2. Корейські мотиви у художньому світі Дж. Лондона.....	157
3.3.3. Роль місіонерської художньої прози у формуванні образу Кореї.	165
Висновки до третього розділу	176
ВИСНОВКИ.....	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	187
СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТОК. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ТА АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ	218

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасна світова спільнота розвивається на засадах мультикультуралізму, зокрема на принципах рівноправного діалогу культур Сходу і Заходу. Інтенсивні глобалізаційні процеси вимагають переосмислення історичної ретроспективи стосунків Заходу і Сходу для визначення курсу майбутніх взаємин між ними. Не підлягає сумнівам актуальність імагологічних досліджень, котрі дають змогу деконструювати сталі етнообрази східних народів, позбутися упереджень та стереотипів, породжених ідеологемами минулого, і по-новому поглянути на східного Іншого.

Імагологія, засади якої були сформульовані у другій половині ХХ ст. європейськими ученими Ж.-М. Карре, М.-Ф. Гійяром, Г. Дизеринком, Д.-А. Пажо, Дж. Лірссеном, М. Фішером, М. Беллером та ін., нині переживає розквіт у контексті загального піднесення міждисциплінарних студій та політичної значущості, зумовленої викликами глобалізації та мультикультурних суспільств.

На теренах України імагологія належить до числа перспективних, але ще недостатньо розроблених галузей наукового знання. Теоретичний фундамент української імагології складають праці Д. Наливайка. Зверталися до імагологічної проблематики С. Андрусів, Т. Бовсунівська, В. Будний, Л. Грицик, Т. Денисова, М. Ільницький, І. Лімборський, Т. Михед, Л. Оляндер, С. Пригодій, Г. Сиваченко та ін. Протягом останнього десятиліття спостерігалось піднесення імагологічних студій, що проявилось у зростанні кількості наукових статей і дисертацій із цього напрямку.

Незалежна Україна має 25-річну історію дипломатичних стосунків із Республікою Корея і зацікавлена в налагодженні плідної співпраці з нею у різноманітних галузях. Зростає інтерес українських інтелектуалів до корейської культури, історії та літератури. Крім того, актуальності цьому дисертаційному дослідженню певною мірою додає той факт, що велика корейська діаспора вже кілька десятиліть мешкає на українській території. Отже, вивчення еволюції корейських образів у літературному дискурсі важливе у практичному аспекті,

оскільки сприятиме глибшому розумінню культурно-історичних зв'язків між корейцями й світом, а також між корейцями та українцями.

Історія розвитку гетерообразу Кореї у західному дискурсі подорожей, що почалася з середини IX ст., була досить насиченою. Література подорожей є важливим складником розвитку словесності. У багатстві форм, нарративних моделей, поетикальних засобів та прагматичних функцій літератури подорожей чітко виділяється тематична домінанта зустрічі Свого та Іншого. Це простір міжкультурних контактів, у якому виробляються уявлення про інші народи та про власну ідентичність автора-мандрівника, дискурс, наповнений темами національних стереотипів і культурних кодів. За влучним висловом Д. Наливайка, дискурс подорожей є «іманентно імагологічним» [76, с. 23].

Твори літератури подорожей служать фундаментальним матеріалом для імагологічного дослідження, адже дають змогу простежити процеси виникнення етнообразів, їхню еволюцію, взаємні впливи. Література подорожей віддзеркалює традиційні міфологеми та ідеологеми, на основі котрих відбувається формування світогляду, громадської думки, авто- та гетеростереотипів. Образи інших етносів та культур, сконструйовані в літературі подорожей, завдяки інтертекстуальним зв'язкам мігрують до творів фікційної літератури.

Історії контактів між Заходом і Кореєю певних періодів, окремим епізодам, особистостям і творам літератури подорожей присвячена значна кількість статей та монографій. Однак та обставина, що подорож займає проміжну позицію між літературою факту та красним письменством, вплинула на характер наукового осмислення сприйняття Кореї на Заході: література подорожей, в якій згадується Корея, ставала об'єктом майже винятково історичної царини.

Початковим етапом формулювання необхідності осмислення діалогу культур між Кореєю та Заходом слід вважати бібліографічні індекси та історіографічні огляди останньої чверті XIX – початку XX ст. До робіт цього періоду належать бібліографічний параграф у книзі «Corea. The Hermit Nation» американського орієталіста В. Гріффіса [297, с. xi–xvii], бібліографічний покажчик джерел різними мовами з описами Кореї у тритомній «Bibliotheca

Sinica» французького синолога А. Кордьє [151, с. 1376–1390], розділ про історію подорожей іноземців Кореєю в російській компілятивній праці у трьох томах «Описание Кореи» [82, с. 60–72], хронологічна таблиця контактів між західними й корейськими державами американського корезнавця Г. Аллена у вигляді окремого видання [127].

Протягом ХХ – початку ХХІ ст. в Республіці Корея та за її межами поступово зростала інтенсивність досліджень контактів Кореї і Заходу та сприйняття західними мандрівниками корейських реалій. Посилення інтересу до цієї проблематики серед науковців гуманітарного профілю пояснюється і політичними чинниками, й світовими науковими тенденціями.

Окрему групу робіт становлять бібліографічні покажчики та анотації західних джерел про Корею із біографічно-історичними довідками, укладені Г. Ундервудом (1931 р.) [218], Г. Гомпертцом (1963 р.) [166], Національною парламентською бібліотекою Республіки Корея (1967 р.) [235], Пак Техоном (1996 р.) [228; 229], Л. Концевичем (2001 та 2008 рр.) [55; 56], Чон Сонхва (2005 р.) [244], братом Ентоні з Тезе (2013 р.) [129; 130; 131; 132], збірники уривків із творів про Корею за редакцією Г. Феррана (1913–1914 рр.) [302], М. Удена (2003 р.) [215], Ю. Ваніна та Б. Пака (2008 та 2010 рр.) [57; 88].

Існують численні публікації суто історичних та міждисциплінарних досліджень описів Кореї в літературі подорожей [87; 100; 101; 102; 133; 141; 142; 143; 150; 152; 157; 167; 168; 171; 173; 174; 180; 187; 188; 191; 192; 196; 198; 201; 204; 211; 220; 222; 226; 227; 232; 233; 236; 239; 240; 243; 245; 249; 268]. Дослідники розглядають описи Кореї в літературі подорожей у контексті вивчення історії та історіографії контактів західного світу і Кореї, лише подекуди вдаючись до окремих елементів імагологічного аналізу. Твори літератури подорожей привертають увагу істориків у якості документів, які дозволяють підтвердити історичні події та простежити їхню хронологію. Повідомлення мандрівників переважно трактуються буквально, без урахування поетикальних особливостей літератури подорожей та літературних конвенцій конкретних епох. Науковці зосереджувалися на встановленні достовірності фактів, описаних у

творах, на аналізі економічних та політичних передумов, що сприяли появі певних ідеологічних модусів, на біографіях авторів літератури подорожей.

Публікації Чон Инджін [176], Чо Йонхі [178], Г. Ко [182; 183], Ф. Булестекса [234], Ан Санхуна [237] з літературознавчим підходом до описів Кореї у дискурсі подорожей не дають вичерпної характеристики гетерообразу Кореї через фрагментарність аналізу.

Художня література подорожей, в якій наявні корейські образи та топоси, розглядалася науковцями в окремих аспектах, однак імагологічний підхід до неї не застосовувався.

Твір В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні» дослідниці Чхве Сонин [248] та Лі Йонин [240] інтерпретують як історичну повість, в якій вбачають намагання автора правдоподібно зобразити корейську дійсність. Вони розглядають повість на предмет відповідності зображених у ній явищ історичній правді та корейському культурному ґрунту, критикуючи В. Серошевського за допущення деяких неточностей, а саме за помилкове потрактування історичних подій та їхню неправильну часову послідовність, за змішання елементів корейської, японської та китайської культур тощо. «Танцівниця Оль-соні» залучалася також Чон Хейон [246] і Пак Йонтхе [230] до наукових розвідок про образи танцівниць (*кісен*) і корейських жінок взагалі в західній та корейській літературі. У польських літературних студіях «Танцівниця Оль-соні» В. Серошевського залишалася досі на узбіччі. Польські літературознавці К. Чаховський [153], Ю. Тесляр [210], К. Степник [207] цікавилися повістю «Танцівниця Оль-соні» насамперед через те, що сприймали зображення в ній прагнення корейського народу захистити свою незалежність як прозору алюзію на революційні процеси 1905–1907 рр. у Польщі.

Не існує вичерпних досліджень корейських образів у художньому доробку Дж. Лондона. У роботах південнокорейських спеціалістів Кім Тхеджіна [225] і Чан Йонхі [140] корейська глава роману «Міжзоряний мандрівник» проаналізована неповно, без урахування загального тла творчості письменника.

Місіонерська художня проза окремих авторів ставала об'єктом розгляду у статтях Чхве Хеволь [145; 146], Пак Чонхьона [231], Лі Інсон [241], Лі Хьонджу

[242], Ко Єджін [224], Пан Інсіка [134] у гендерному та культурологічному аспектах.

Отже, у світовій науці вивчення сприйняття корейських реалій іноземними літераторами проводилося здебільшого під історично-культурологічним кутом зору. Дослідження структури та еволюції гетерообразу Кореї у західному літературному дискурсі в імагологічному вимірі здійснювалося лише фрагментарно. Ця дисертаційна робота покликана компенсувати брак належної комплексної імагологічної інтерпретації корейських образів у літературах західних країн на широкому хронологічному відрізку з урахуванням специфіки літературного процесу різних епох та лінгвокультурних зон.

Хронологія дослідження охоплює період від середини IX ст., коли в арабомовній географічній літературі з'явилася перша згадка про Корею, до початку Першої світової війни у 1914 р., коли зміни у геополітичній ситуації потягли за собою кардинальну трансформацію іміджевої парадигми. Цей часовий відрізок становить особливий інтерес для імагологічного дослідження, оскільки вивчення репрезентацій представниками західного світу корейських традиційних реалій у літературі подорожей створює можливість глибше зрозуміти вплив інтелектуальної спадщини минулого на сучасні погляди щодо корейської культури у західному світі, простежити стадії осмислення західними інтелектуалами корейської національної ідентичності.

Об'єктом дослідження стали зразки документально-белетристичної та художньої літератури подорожей арабо-мусульманських, європейських, російських та американських авторів IX – початку XX ст., в яких містяться образи Кореї та корейського народу.

Сукупність творів, що розглядаються у дисертації, ми умовно називаємо західною літературою подорожей, таким чином протиставляючи західну культурну зону (арабо-мусульманський регіон, Європа, Росія, Америка), підґрунтям якої є антична та авраамічна духовна спадщина, і культурну зону Північно-Східної Азії (Китай, Корея, Японія), що базується на конфуціанській ідеології та синоцентричному світогляді.

Предметом дослідження є образи Кореї та корейського народу як структурний елемент текстів літератури подорожей, котрі вивчаються у літературному та позалітературному контекстах.

Мета дослідження полягає в реконструкції та інтерпретації корейських образів у західній літературі подорожей IX – початку XX ст., аналізі структурних елементів цих образів та визначенні своєрідності репрезентацій корейських реалій у літературних творах західних авторів відповідно до культурної парадигми різних епох.

Реалізація мети потребує виконання таких **завдань**:

- сформулювати власний підхід до вивчення гетерообразу Кореї в літературному дискурсі подорожей, спираючись на аналіз проблематики, термінології й методологічного інструментарію імагології та сучасні наукові погляди на літературу подорожей;

- простежити еволюцію гетерообразу Кореї в дискурсі західної літератури подорожей IX – початку XX ст. відповідно до змін культурного клімату та геополітичної ситуації конкретних історичних періодів;

- дослідити відповідність образів Кореї конвенціям літературних жанрів і напрямів;

- виділити змінні та сталі структурні елементи образів Кореї в західній літературі подорожей IX – початку XX ст.;

- виявити роль інтертекстуальності у формуванні гетерообразів Кореї у західній літературі подорожей;

- визначити місце образів Кореї, створених західною літературою подорожей у різні епохи, на тлі образу Сходу в цілому.

Методи дослідження. Імагологія зосереджується на національних стереотипах, а не ідентичностях, тобто на репрезентаціях як текстуальних стратегіях, що є частиною так званого уявного дискурсу. Уявний дискурс виділяє певний народ (групу) з решти людства, приписуючи йому «типові» атрибути, і пропонує обґрунтування формування у цього народу конкретних визначних рис. При цьому імагологів не цікавить об'єктивна реальність, тобто правдивість чи

хибність образів, а лише тексти та інтертекстуальні зв'язки, маніфестація тропів і етностереотипів у літературі. Імагологія вивчає не суспільні процеси, а вплив цих процесів на дискурс, ставлячись до національних стереотипів як до літературних тропів, а не як до соціологічних даних. Образи є дискурсивними практиками, літературною традицією, а не продуктом громадської думки.

Наше дослідження ґрунтується на застосуванні специфічного *імагологічного методу*, який полягає в інтерпретації та деконструкції етнообразів Кореї, аналізі констант та змінних елементів у структурі цих образів, визначенні зв'язку між автообразами країн походження письменників та корейськими гетерообразами.

Як зазначив Д.-А. Пажо, вивчення дискурсу Іншого нерозривно пов'язане з вивченням ідеологічних механізмів, які визначають способи презентації іншої культури [86, с. 401]. Важливість синтезу літературознавства з історією культури відмічав також М. Бахтін [6, с. 181]. Відповідно, у межах імагологічної розвідки суто літературознавчі методи й підходи мають співпрацювати з різноманітними спеціальними та загальнонауковими методами й підходами.

Фундаментальне завдання імагології – деконструкція етнообразів – виконується шляхом *контекстуального аналізу*, який допомагає оцінити значення тексту в історичному процесі, розглянути його рецепцію публікою, його місце в системі міжнародних відносин певної доби. Дж. Лірссен наголошує на необхідності вивчення етнообразів у літературних творах саме в історичному контексті, а не як позачасового естетичного явища [193, с. 28].

Діахронічний підхід та *порівняльно-історичний метод* необхідні для простежування еволюції корейських образів та динаміки взаємодії авто- та гетерообразів через розгляд і співставлення літературних творів різних епох. Д.-А. Пажо та Дж. Лірссен акцентують на доцільності вивчення образів Іншого саме у межах протяжного хронологічного періоду, що дає змогу простежити, як етнообрази трансформувалися чи закріплювалися в різних історичних умовах [86, с. 406–407; 194, с. 281].

Дескриптивно-аналітичний метод покликаний описати історичний, філософський та літературний контексти творення образів Кореї, виявити вплив

особливостей епістем різних історичних періодів та лінгвокультурних зон на репрезентації корейських реалій у літературному дискурсі.

Історико-літературний метод служить для порівняльного аналізу корейських образів у межах різних жанрів, літературних напрямів, авторських ідіостилів.

За допомогою *порівняльно-типологічного методу* ми виділяємо масиви споріднених текстів відповідно до їхньої літературної форми для виявлення специфіки корейських образів у цих групах текстів. При цьому *прагматико-функціональний підхід* використовується для з'ясування призначення твору, відповідності його риторичних засобів цільовій аудиторії.

Оскільки етнообрази є дискурсивними конструкціями, літературними тропами, що функціонують у межах літературної традиції, необхідно вивчати їх із застосуванням *інтертекстуального методу*, спрямованого на визначення шляхів, якими етнообрази відтворюються у літературному дискурсі. Інтертекстуальний аналіз допомагає довести, що вони породжені дискурсом, а не емпіричними спостереженнями. Дж. Лірссен підкреслює: виявлення інтертекстуальної природи етнообразів підтверджує, що вони «працюють», тобто впливають на культурно-комунікаційне поле [193, с. 26].

Доречним здається і застосування *цивілізаційного підходу*, згідно з яким контакти арабо-мусульманських, європейських, російських та американських авторів із корейськими реаліями уявляються як зіткнення західної цивілізації із далекосхідною (за А. Тойнбі).

Для неупередженого аналізу віддзеркалення в літературних образах політичних та ідеологічних суперечностей, що виникали в процесі стосунків між західною цивілізацією та далекосхідною, застосовується *супранаціональний підхід*, що передбачає охоплення кількох лінгвокультурних регіонів, порівняння та вивчення взаємодії у кількох літературах, погляд на літературний процес з радикально нейтральної, наднаціональної позиції, а також більш узагальнене дослідження образів, спрямоване на виявлення шаблонів на кшталт протиставлення периферії та центру, Сходу і Заходу. Цей підхід визначений

Г. Дизеринком та Дж. Лірссеном одним із засадничих для імагології [156; 193, с. 29].

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в таких положеннях.

Уперше:

- застосовано сучасні методи імагології для здійснення комплексного системного вивчення творів літератури подорожей, котрі раніше піддавалися лише фрагментарному аналізу;

- виділені та охарактеризовані етапи еволюції гетерообразу Кореї у західній літературі подорожей ІХ – початку ХХ ст.;

- визначено вплив жанрових і стилістичних конвенцій на формування образів Кореї у літературному дискурсі;

- виявлено інтертекстуальні зв'язки у літературі подорожей про Корею;

- простежено динаміку відносин між автообразами країн походження письменників та гетерообразами Кореї.

Уточнено:

- методика імагологічних досліджень, спрямовану на деконструкцію національних образів у дискурсі;

- зміст поняття «література подорожей».

Набули подальшого розвитку:

- уявлення про вплив культурних, геополітичних, ідеологічних, наукових факторів на творення гетерообразів;

- термінологічний апарат імагології, а саме запропоновано новий термін «імагомотив».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження проведено на кафедрі мов і літератур Далекого Сходу та Південно-Східної Азії у межах комплексної наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Мови та літератури народів світу: взаємодія та самобутність» (державний реєстраційний номер 11БФ044-01, науковий керівник – доктор філологічних наук, професор Г. Ф. Семенюк). Тему дисертації затверджено Вченою радою Інституту філології Київського

національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 11 від 23 травня 2016 року), уточнено на засіданні Вченої ради Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 7 від 28 лютого 2017 року). Тема дисертації відповідає галузі дослідження «імагологія» паспорту спеціальності 10.01.05 – порівняльне літературознавство.

Теоретичне значення роботи. Дисертація є внеском у розвиток літературної імагології та постколоніальних студій. До українського наукового обігу залучається значний корпус маловідомих документально-художніх та художніх текстів. Результати дисертації можуть бути використані у компаративних дослідженнях, присвячених образам східних країн у західному літературному дискурсі.

Практичне значення результатів дослідження полягає у застосуванні їх під час підготовки навчальних програм курсу «Образ Кореї в західній літературі» для студентів 4 курсу ОР «Бакалавр» Інституту філології спеціалізації «Корейська філологія та переклад», курсу «Схід – Захід: літературні та крос-культурні взаємини (за регіональним спрямуванням)» для студентів 2 курсу ОР «Магістр» Інституту філології спеціалізації «Сходознавчі студії», а також для студентів інших філологічних та історичних спеціальностей сходознавчого напрямку, що сприятиме підготовці кваліфікованих фахівців-корезнавців і розвитку сходознавства в Україні.

Особистий внесок здобувача. Усі результати дисертаційного дослідження отримані автором самостійно.

Апробація роботи здійснена на 12 наукових конференціях, з яких 4 відбулися за кордоном: Другій міжнародній науковій конференції «Китай, Корея, Японія: методологія та практика інтерпретації культур» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 13–14 жовтня 2011 року); Всеукраїнській науковій конференції «Ярослав Дашкевич і українське сходознавство» (Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 15 грудня 2011 року); XVI науковій конференції корезнавців Росії та країн СНД «Корейський півострів: на порозі змін» (Москва, Російська Федерація, 29–30

березня 2012 року); Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 5 квітня 2012 року); XXI Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 26–29 вересня 2012 року); Міжнародній науковій конференції «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самотність» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 18 жовтня 2012 року); X конференції Європейської спілки молодих учених-корєєзнавців (Korean Studies Graduate Students Convention in Europe) (Гельсінкі, Фінляндія, 15–18 липня 2013 року); XVII науковій конференції корєєзнавців Росії та країн СНД «Корея: уроки історії та виклики сучасності» (Москва, Російська Федерація, 28–29 березня 2013 року); II З'їзді молодих сходознавців країн СНД (Баку, Азербайджан, 11–14 листопада 2013 року); Міжнародній науковій конференції «Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 9 жовтня 2014 року); XXIV Міжнародній науковій конференції ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 22–25 червня 2015 року); Міжнародній науковій конференції «Корєєзнавство у Східній Європі: сучасність і перспективи» (Київ, 10–11 жовтня 2016 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (249 позицій), списку літературних джерел (97 позицій) і додатку. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з них 172 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1. СТРАТЕГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕТЕРООБРАЗУ КОРЕЇ У ЛІТЕРАТУРНОМУ ДИСКУРСІ ПОДОРОЖЕЙ

Опозиція Свого та Іншого, що виникла у свідомості людей ще на світанку історії, належить до найдавніших засадничих формантів людської індивідуальної самосвідомості та групової ідентичності [76, с. 6]. Ще однією фундаментальною епістемологічною категорією є прагнення спілкування та обміну з іншими культурами [6, с. 187; 112, с. 535–536]. На важливість проблеми діалогу Свого та Іншого у культурній та соціальній сферах звертали увагу численні філософи – Е. Гуссерль [30], П. Рікер [95], Е. Левінас [60], М. Бубер [15], Ж. Дельоз [31], Ю. Кристева [185], Ц. Тодоров [216; 217], Б. Вальденфельс [18] та ін.

Репрезентаціями Свого та Іншого у просторі літературного дискурсу займаються імагологічні студії, актуальність і перспективність котрих постійно зростає. В умовах сучасного глобалізованого світу посилюється інтенсивність комунікації між народами й культурами, що викликає потребу переосмислити в діяхронічному зрізі результати взаємного сприйняття учасників комунікаційного процесу, зафіксовані у літературних текстах. Займаючись деконструкцією етнообразів та ідеологій у літературному дискурсі, імагологія прагне звільнити мислення від національних категорій і відкрити шляхи до досягнення рівноправності у міжкультурних діалогах.

Значну частину матеріалу для імагологічних розвідок надає література подорожей, головною темою якої є прагнення пізнати Іншого, порівнюючи його зі Своїм. Частотність появи певного етнообразу у вершинних творах красного письменства, котрі входять до скарбниці конкретної національної літератури, залежить від тривалості та насиченості контактів між двома культурами. Незважаючи на те, що Корея була відома у західному світі відносно давно, стабільні стосунки з нею Захід встановив лише в останній чверті XIX ст. Цим пояснюється той факт, що західні письменники звернулися до корейських образів пізно, лише на початку XX ст. Відповідно, переважну більшість джерел нашого дослідження становлять зразки літератури подорожей, приналежність котрих до

красного письменства, і, відповідно, й до сфери зацікавлень літературознавства не є очевидною. З цієї причини ми вважаємо за необхідне навести огляд дефініцій літератури подорожей та ставлення у сучасній філології й філософії до проблеми розмежування фікційних та фактуальних текстів, довести правомірність звернення до літератури подорожей в імагологічних студіях, сформулювати своє власне розуміння поняття літератури подорожей з опорою на масив текстів, в яких наявні описи Корей та корейського народу.

1.1. Літературна імагологія: теоретичні засади

1.1.1. Понятійно-термінологічний апарат сучасної імагології. Імагологія – галузь вузької спеціалізації, що займається літературними образами інших народів, національними стереотипами, репрезентованими у художньому наративі. Вона з'явилася в європейському літературознавстві після Другої світової війни, коли відкрилися перспективи постнаціональних студій, транснаціонального підходу та євроінтеграції як нового політичного курсу.

Творцями імагології є французькі компаративісти Ж.-М. Карре та М.-Ф. Гійяр, які у 1940–1950-х рр. запропонували розглядати національності не як явища об'єктивної реальності, а як літературні тропи – *образи* та *міражі* [139; 169].

На початку 1950-х рр. американський компаративіст Р. Веллек виступив із критикою імагології, стверджуючи, що її характер відповідає завданням не літературознавства, а радше соціології, адже замість того, щоб вивчати естетику і структуру тексту, вона надмірно зосереджується на контексті [21, с. 115]. У 1960-х рр. Г. Дизеринк у відповідь на критику Р. Веллека обґрунтував приналежність імагології до літературознавства і її незалежність від соціології та політології, спираючись на тезу про неможливість інтерпретації літературних текстів без урахування проблеми етнообразів [156].

Д.-А. Пажо заявив у 1980-х рр. про необхідність залучення до аналізу образів інших народів культурного контексту в цілому, оскільки літературна специфіка образів Іншого розкривається тільки за умови врахування впливу

суспільних процесів. Він розробив ідею культурної імагології як загального методу для гуманітарних досліджень, в якому інтегрується історія ідей та культурна антропологія [86].

Нині провідним європейським теоретиком імагології виступає Дж. Лірссен, котрий продовжує ідеї Г. Дизеринка і проголошує основним напрямом імагологічної думки деконструкцію риторики національних характеристик у літературному дискурсі [193, с. 17].

Для вивчення механізмів вербалізації образів Іншого в літературі сучасні імагологи оперують низкою спеціальних понять: етностереотип та імаготип, етнообраз, автообраз та гетерообраз, імагема та імаготема, уявний дискурс. Розгляньмо трактування цих термінів у науковій традиції.

Під *етностереотипом* науковці розуміють генералізоване уявлення про іншу націю, в якому атрибути одного випадкового члена групи переносяться на весь колектив; вербальне вираження ставлення до групи; судження у надмірно спрощеній формі та з емоційним забарвленням [62, с. 93–114; 128, с. 189–205; 175, с. 429–433]. Етностереотипам притаманна значна тяглість, вони тривалий час зберігаються у колективній пам'яті і здатні оживати після періодів забуття. Знаходячи вербальне вираження в літературному контексті, етностереотипи стають елементами художньої системи та об'єктами літературознавчого аналізу [135, с. 4–5, 11; 162, с. 492–493; 175, с. 429–433]. Імагологи твердять, що зі стереотипами та упередженнями слід боротися, не знищуючи чи забуваючи їх, а виносячи їх на світло для аналізу та осмислення їх природи й походження [175, с. 404–405].

За Г. Дизеринком та М. Фішером, відповідником соціологічного поняття стереотипу в імагологічних студіях є літературний концепт *імаготипу*, що складається з традиційних форм вербального вираження узагальнень (кліше та топосів) [72, с. 64; 135, с. 9; 175, с. 297].

Втілений у художній образ етностереотип є частиною *етнообразу*, під яким в імагології розуміють «ментальну чи дискурсивну репрезентацію особи, групи, етносу чи "нації"», і який складається з моральних чи характерологічних

атрибутів, що пояснюють соціальні факти [175, с. 342]. Етнообраз включає індивідуальні образи іноземців, образ нації в цілому, літературну репрезентацію природних умов, історії, традицій тощо [135, с. 4–5, 11; 175, с. 442–444]. Етнообрази наділені значною поетикальною функцією: вони творять так званий місцевий колорит, несучи у собі емоції та асоціації [209, с. 187].

М. Фішер дає формальне визначення образу іншої країни чи народу, в якому обґрунтовується його дискурсивно-літературна природа: поняття образу указує на «підтверджену історичністю сукупність окремих та колективних висловлювань, якій притаманна певна структура, на максимальну комплексну взаємодію "уявлень" про іонаціональне» [Цит. за: 72, с. 46]. В. Будний пропонує визначення етнообразу, яке не лише підкреслює літературну сутність поняття образу іншої країни чи народу, але й найбільш чітко окреслює його тематичне наповнення: етнообраз – це «літературний образ, що конструює не лише індивідуальні риси, а й етнічну (національну) ідентичність зображуваних персонажів, краєвидів чи історичної минувшини, подаючи певні їхні ознаки як "типові" для відповідної країни, "характерні" для цілого народу» [16, с. 247]. У нашій дисертації ми вважаємо за доцільне розуміти етнообраз у відповідності до трактування В. Будного.

Згідно з міркуваннями Д.-А. Пажо, образ Іншого належить не лише літературі, а й широкому культурному контексту [86, с. 399]. Д.-А. Пажо виділяє чотири типи взаємодії культур, для яких характерні своєрідні типи етнообразів: 1) позитивні міражі – гетерообрази, які показують чужу культуру вищою, припинуючи власну, і породжують «манії»; 2) негативні міражі – гетерообрази, які припинують чужорідну культуру, формуючи «фобії» щодо неї; 3) поєднання позитивного гетерообразу із позитивним автообразом, що є проявом поваги до Іншого і породжує «філію» – потяг до діалогу з Іншим заради двостороннього обміну; 4) уніфікація образів учасників культурного діалогу з метою встановлення структури певної єдності [86, с. 419–421].

Спостереження Іншого відбувається вибірково, і ця вибіркoвість є культурно детермінованою [135, с. 5]. Вона походить з конфлікту між

автообразом і *гетерообразом*. Стосунки авто- і гетерообразів є символом діалогу культур, літератур, дискурсів. Гетерообраз завжди будується на фундаменті автообразу, на порівнянні Свого й Іншого [86, с. 401; 156]. Отже, поняття *етноцентризму* (та його варіанту – *європоцентризму*), тобто оцінювання інших культур за стандартами власної, є важливим елементом аналізу динаміки та валоризацій у відносинах авто- та гетерообразів [175, с. 323–324].

Інший стає дзеркалом, яке дає змогу побачити через Іншого Своє, відчути свою неповторність [112, с. 540]. За В. Топоровим, порівняння Свого та Іншого відбувається за двома схемами. Негативна когнітивна стратегія «У вас не так, як у нас» (шовіністична позиція) заперечує можливість мирних стосунків із Іншим, призводить до висновку про правильність Свого та неповноцінність Іншого, знищує Іншого і роз'єднує людей. З іншого боку, установка «У вас – як у нас» (позитивне порівняння) підтверджує тотожність між учасниками контакту, констатує їхню однаковість, причетність до нормальної загальнолюдської спільноти [112, с. 542–543], хоча й не виключає можливості ворожого ставлення двох сторін до третього Іншого.

За Дж. Лірссеном, у випадку творення гетерообразу через настрої агресивності та культурного шовінізму ядро образу Іншого утворюють відмінності від культури спостерігача, котрі вважаються спостерігачем відхиленнями від норми [193, с. 17]. Ю. Лотман міркує, що своя культура розглядається як єдина можлива і протиставляється «некультурі» Іншого: Інший характеризується не відмінністю певних атрибутів, а їх відсутністю [70, с. 546–547]. В будь-якому разі, за рахунок негативної репрезентації Іншого відбувається позитивна валоризація Свого, і таким чином творення авто- і гетерообразів постає політичним інструментом націоналізму [135, с. 6]. Як висловився Ж.-П. Сартр, європейці були людьми вищого гатунку за рахунок колонізованих народів [202, 24], творячи з них «рабів та чудовиськ» [202, с. 26]. За певних умов нав'язаний під впливом сили та влади гетерообраз може прижитися як автообраз [175, с. 343].

Імагологія твердить, що етнообрази цілковито фіктивні, вони не мають зв'язку з реальністю, а функціонують лише у площині дискурсу, тексту, тобто є

частиною літератури. Іншими словами, етнообрази належать до сфери *уявного* (*imaginated*) дискурсу. Характеристики та атрибути етнічних груп, з якими працюють імагологи, не є фактами, що піддаються перевірці. Імагологи не цікавляться проблемою співвідношення реальності та її репрезентації у текстах, не ставлять перед собою завдання підтвердити чи спростувати етнообраз. В етнообраз інкорпорується суб'єктивність автора, його світогляд та політична ангажованість. Для формування етнообразу важлива не емпірична реальність, а інформація, здобута *a priori*, тобто дискурсивна традиція, заснована на стереотипах і упередженнях. Етнообраз підтримується за рахунок того, що спостерігач спершу виносить судження, а потім споглядає. Письменник конструює етнообраз відповідно до культурного коду, до набутих ще до контакту з іншою етнічною групою відомостей про неї [72, с. 43; 76, с. 17; 86, с. 400, 402; 135, с. 4–5, 11; 156; 175, с. 404–405; 193, с. 24–28; 209, с. 185].

Імагологічне розуміння етнообразу як частини уявного дискурсу можна порівняти з поняттям речей «третього світу» К. Поппера [90], з ідеєю симулякру Ж. Бодрійяра [12], з концепцією «уявних спільнот» Б. Андерсона [2]. Імагологічна ідея про уявний характер національних утворень перегукується з тезами постколоніальних студій, що беруть початок у працях Ф. Фанона [161] та Е. Саїда з його концепціями «уявної географії» та «орієнталізму» [98; 99].

Хоча концепція етнообразу в цілому в імагології розроблена достатньо глибоко, термінологія на позначення структурних елементів образу бідна і неоднозначна.

Дж. Лірссен пропонує термін «*імагема*» для позначення узагальненого кліше, що складається з двох контрастних національних атрибутів [175, с. 344]. Трансформації культурних смаків та політичної ситуації можуть сприяти оберненню гетерообразу на абсолютно протилежний. Старі стереотипні уявлення ніколи остаточно не витісняються новими, і можуть у певних умовах бути реактивовані. Суперечливі характеристики етнічної групи акумулюються у дискурсі, не знищуючи один одного, внаслідок чого врешті формується кліше

вищого порядку про «націю контрастів», тобто набір імагем у межах імаготипу [135, с. 5–6; 175, с. 344; 193, с. 17; 194, с. 278–279].

Існують інші версії вживання терміну «імагема». За термінологією М. Свідерської імагеми є елементами образу Іншого (складовими частинами *імаготеми*). Імагемами можуть бути літературні персонажі, імена реальних відомих представників етнічної групи [208, с. 1]. Д. Дукич розуміє під імагемою об'єкт стереотипізації, тобто образ Іншого в цілому, і наголошує, що у конкретну історичну мить у дискурсі можуть існувати лише імагеми актуальних об'єктів, з якими країна-спостерігач має певні зв'язки й стосунки [155].

На наш погляд, для детального вивчення структури етнообразів доречно запровадити додатковий термін – «*імагомотив*». Цей термін ми співвідносимо з поняттям мотиву. Під мотивом літературознавці розуміють найпростішу неподільну одиницю оповіді, характерною рисою котрої є здатність переходити з одного сюжету (твору) до іншого. Мотиви можуть бути не лише динамічними (ситуації чи вчинки), але й статичними (описи, характеристики) [22, с. 305; 93, с. 178–179; 111, с. 182–185; 200, с. 55; 214, с. 415]. Відповідно, імагомотив ми визначаємо як мінімальний тематичний компонент етнообразу, що існує у межах літературної традиції певного часового інтервалу, відтворюючись у текстах цього періоду. Зі зміною культурної парадигми імагомотив може бути запереченим полярно протилежним і утворити в парі з ним імагему (за Дж. Лірссеном).

Сьогодні, коли дискурс глобалізації та транснаціоналізму є панівним та всюдисутнім, актуальність імагології не зникає, а навпаки, стає нагальною. Національні ідеології та культурні бар'єри ще не стерлися, не вщухають ксенофобські настрої, розвивається політика збереження національної ідентичності. Імагологія нині співпрацює з іншими гуманітарними дисциплінами, водночас зберігаючи свої позиції як самостійного дослідницького інструменту.

1.1.2. Імагологічні студії в українській науці. У перші роки незалежності набуло великої актуальності сприяння розбудові української державності через формування української національної ідентичності. Для цього необхідно було

проаналізувати з нових позицій проблематику сприйняття України іншими націями в історичній ретроспективі, тобто дослідити еволюцію гетерообразу України в іноземних літературних та історичних джерелах з імагологічної позиції. Плідно працював на цій ниві Д. Наливайко, котрий наголошував: «Для кожного народу становить неабиякий інтерес, як його життя й історія сприймалися іншими народами, як ними оцінювалися і трактувалися. Особливо загострюється цей інтерес в переломні періоди життя того чи іншого народу, у періоди активізації процесів його самоусвідомлення і самоствердження» [79, с. 19]

Монографії Д. Наливайка «Козацька християнська республіка: Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках» (1992 р.) [78] та «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст.» (1998 р.) [79] стали результатом переосмислення місця України в системі міжнародних стосунків європейських держав та європейському літературному процесі. Ці два дослідження Д. Наливайка є міждисциплінарними студіями, в яких поєднуються літературознавчі, історичні та історіографічні методи. Разом із теоретичною статтею «Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології» [76] (перша версія цієї статті опублікована 2005 р.), вони складають фундамент української імагології.

У зазначеній статті Д. Наливайко виділяє у просторі міждисциплінарної «загальної імагології» *літературознавчу імагологію*, предметом якої є літературні образи інших країн та іноземців, і дотримується думки, що «в літературній імагології знаходить вираження антропологізація літературознавства – як і інших гуманітарних дисциплін» [76, с. 5–6]. Учений наводить історичну ретроспективу імагологічних парадигм Європи та Росії, паралельно окреслюючи головні проблеми імагології: пізнання Іншого в його самоідентичності без «присвоєння» його через категорії Свого; вивчення етнокультурних ідентичностей; дослідження образів етнокультурних спільнот [76, с. 15–16]. Він підкреслює різноаспектний характер імагологічних студій, в яких літературознавчі елементи поєднуються з етнокультурними, соціопсихологічними, соціокультурними тощо [76, с. 30–31].

Протягом двох останніх десятиліть спостерігалось піднесення інтересу до імагології серед українських учених, що відповідало загальносвітовим науковим тенденціям.

Імагологічному виміру належить праця Л. Задорожної «Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна спадщина» [36], в якій наведено аналіз репрезентації у дискурсі літописів української національної індивідуальності, тобто процес еволюції українського автообразу.

В. Будний та М. Ільницький у підручнику «Порівняльне літературознавство» подають нарис розвитку імагологічної думки в європейській та українській науці. Автори підручника називають імагологію «розгалуженою системою споріднених дисциплін», що вивчають різноманітні аспекти образів Свого та Іншого [16, с. 244]. Через те, що у світовій науці поняття імагології трактується досить широко, В. Будний та М. Ільницький пропонують термін *літературна етноімагологія* для конкретного позначення галузі літературної компаративістики, покликаної розглядати літературні етнообрази [16, с. 246–247]. Також науковці показують зв'язок літературної етноімагології з порівняльною етнопсихологією, розглядають функціонування етностереотипів у дискурсі, наголошують на цінності літератури подорожей для імагологічних студій.

Українські науковці звертали увагу на перспективи розширення імагологічної методології. С. Пригодій провів критичний огляд засад європейської імагології. На думку ученого, який погоджується із критикою Д. Дукича [155], класична імагологічна методологія з її супранациональним підходом та обмеженістю на вивченні образів як дискурсивних фікційних конструктів занадто вузька. Її слід розширити за рахунок елементів есенціального підходу, реконструкції перцептивних моделей, архетипної та міфологічної критики тощо. Свій підхід до імагологічних розвідок С. Пригодій ілюструє аналізом українських образів у творчості американської письменниці В. Кесер [92, с. 19–42]. Т. Бовсунівська розглядає перспективи зближення імагології із когнітивістикою заради вивчення феномену творення образів Іншого у людській

свідомості [10, с. 135–157]. Досліджуючи вплив глобалізації на сучасний літературний процес, І. Лімборський відзначає важливість імагологічного підходу як елементу генологічних, типологічних, перекладознавчих та інших філологічних студій, оскільки взаємодія літератур неможлива без актуалізації категорій Свого і Чужого/Іншого [64]. У статті Д. Дроздовського [34] наведено критичний огляд історії розвитку імагології й застосовано її методи до аналізу імперського міфу СРСР та Росії, вербалізованого у конкретних творах.

Значною мірою співзвучними із імагологічними студіями є тематологічні дослідження (С. Андрусів [3], Л. Оляндер [81], Т. Бикова [8] та ін.), присвячені українським «локальним текстам», в яких розглядається поетика художнього простору міст або регіонів, аналізується культурний міф про ці топоси та їхня роль у формуванні національної ідентичності. Імагологічна проблема відносин Свого та Іншого у «локальних текстах» проявляється у протиставленні образів центру і периферії або історичного минулого і сучасності, а також у специфіці репрезентації поліетнічних локусів письменниками різної національної приналежності.

Останнім часом позиції імагології в українській науці зміцнюються. У 2011 р. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України видав двотомний випуск журналу «Літературна компаративістика» [66; 67], що вміщує імагологічні розвідки провідних київських літературознавців (зокрема Л. Грицик, Т. Денисової, М. Ільницького, І. Лімборського, Т. Михед, Г. Сиваченко та інших) і зарубіжних фахівців, які представили свої розуміння концептів та методів, пов'язаних із вивченням образів Іншого в літературі. Того ж року у Волинському національному університеті імені Лесі Українки опубліковано два випуски журналу «Волинь філологічна: текст і контекст» [24; 25], присвячені імагологічним студіям у застосуванні до матеріалу української та інших європейських літератур. Серед авторів статей цих збірників – низка українських науковців, приміром, С. Андрусів, М. Моклиця, Л. Оляндер, а також польські, білоруські, російські дослідники.

Досягнення української імагологічної сфери втілюються у численних кандидатських та докторських дисертаціях, в яких крізь імагологічну призму розглядаються різноманітні літературознавчі проблеми.

В. Орехов вивчає російсько-французький літературний діалог, залучаючи міфопоетичні концепції [83] та рецептивні моделі вивчення імагологічного дискурсу [84]. К. Константиненко розглядає рецепцію України в італійських текстах XV–XVII ст. відповідно до історико-культурного контексту, приділяючи окрему увагу італійському сприйняттю українського елементу у візіях Сарматії та Польщі [54].

Існує низка дисертаційних робіт, присвячених літературним репрезентаціям етнокультурних зв'язків між Україною та сусідніми державами. О. Сухомлинов та М. Брацка зосереджуються на топічній парадигмі та етнокультурних моделях польсько-українського пограниччя різних історичних періодів [105; 106; 13; 14]. О. Вознюк аналізує специфіку візії українського Іншого в польській еміграційній літературі [23]. У дисертації О. Зимомрі проаналізовано гібридність творчості письменника українсько-угорського помежів'я Л. Балли [37]. О. Погребняк звертається до вивчення поетикальних особливостей образу України у чеській літературній традиції [89].

Згадані роботи присвячені взаємодії та співвідношенню концептів Свого та Іншого в умовах контактів між спорідненими культурами. Однак з огляду на тему нашої дисертації необхідно приділити окрему увагу імагологічним розвідкам українських дослідників, виконаним на матеріалі діалогу між культурно віддаленими Заходом і Сходом, специфіка котрого визначає своєрідність дослідницьких завдань та висновків.

З. Алієва аналізує рецепцію словесності народів Закавказзя в наукових студіях та перекладах українських орієталістів кінця XIX – початку XX ст., простежує процес засвоєння українською літературою образної системи та стильових особливостей східної поезії. Водночас дослідниця вдається до аналізу імагологічного сприйняття східних народів в українському науковому дискурсі зазначеного періоду. Вона доходить висновку, що українські орієталісти уповні

визнавали естетичну цінність східної поетичної традиції, докладали зусилля для включення її досягнень до української духовної скарбниці, а отже, високо оцінювали культурний рівень східних народів і демонстрували відкритість до міжлітературного спілкування [1].

Новітні орієнтири імагології виділяє дослідження Н. Черниш, в якому розглядається діалог російської поетеси О. Седакової з китайською літературною традицією у поемі «Китайська подорож». Об'єктом компаративного аналізу в дисертації є творча рецепція О. Седаковою моделей китайської класичної літератури. Виділення і переосмислення О. Седаковою китайських художніх доміант становить імагологічний інтерес і допомагає поглибити теоретичні розробки щодо побудови гетерообразів в уявному дискурсі. На прикладі творчості О. Седакової дослідниця показує, що в сучасній літературі все більше увиразнюється тенденція відходу від екзотизації Сходу, а натомість проявляються прагнення до духовного єднання з ним і намагання зняти напругу відносин між Своїм та Іншим [118].

У дисертаційній роботі О. Козлітіної, присвяченій генезі та інтерпретації єгипетських тем у художній спадщині Лесі Українки, показано, що єгипетський текст поетеси сформувався водночас як продукт апріорного знання поетеси про міфічний прадавній Єгипет та безпосереднього контакту Лесі Українки з тогочасною єгипетською культурою. Дослідження смислового навантаження єгипетських образів у її творчості засноване на співпраці тематологічного та міфопоетичного аналізу з імагологічним методом. При цьому з'ясовується, що єгипетський модус у полі художньої рецепції Лесі Українки нейтралізується: незважаючи на приналежність Єгипту до східного світу, поетеса здебільшого уникає його екзотизації та зображення антагоністом України, переосмислює єгипетські образи як споріднені частини загальносвітової культури заради універсальних творчих цілей [53].

Виникнення нових смислів на перетині творчості західних і східних митців вивчає Є. Прасол. Така літературна взаємодія є надзвичайно перспективним об'єктом для імагологічних студій. Є. Прасол аналізує специфіку розуміння

дихотомії Свого та Іншого та гру з гетеро- та автообразами японців у прозі західних і японських авторів. Вона доходить висновку, що у сучасній літературі завдяки взаємодії східного та західного дискурсів будується транснаціональний образ Японії. Західні письменники руйнують стереотипи, породжені орієнталістичною традицією, що екзотизувала Японію. З іншого боку, японські автори творять автообраз своєї країни, враховуючи елементи західного дискурсу [91].

Т. Надута, розглядаючи творчий доробок американки китайського походження Емі Тан, наголошує на неабиякому імагологічному потенціалі текстів письменників, обернених до двох культур водночас. За переконанням Т. Надутої, вивчення поетикальних особливостей творчості гібридних авторів становить одну з визначних перспектив розвитку імагології, оскільки транскультурна ідентичність таких митців становить особливий феномен: такий автор порушує чітку дихотомію Свого та Іншого, вписує Інше у контекст своєї культури й таким чином створює неоднозначні синтетичні автообрази персонажів. Різкий контраст між східною та західною культурними ідентичностями у художньому світі Емі Тан увиразнює транскультурну імагологічну проблематику [74].

Тема гібридного письменства висвітлена також у дисертації О. Усенко на матеріалі творчості британського автора японського походження Кадзуо Ішігуро. Дослідниця розглядає, як цей письменник долає культурні кордони й піднімається на транснаціональний рівень, виходячи за межі звичних інтерпретацій категорій Свого та Іншого. Британський письменник, що не розриває зв'язків зі своїм японським культурним корінням, зображує Японію з відчуженої позиції і репрезентує країну свого походження одночасно під двома кутами зору – і Свого, й Іншого [113].

Дослідження С. Рибалкіна поряд з поетикальними та типологічними особливостями арабомовної поезії Магрибу ХХ ст. фокусується і на проблемі образів Свого та Іншого. Оскільки країни Магрибу тривалий час перебували під французьким культурним впливом, національні літератури цього регіону протягом ХХ ст. синтезували елементи арабо-мусульманського та європейського

літературних канонів і формували складну та багатовекторну імагологічну парадигму. Для поетів «літературі спротиву» першої половини ХХ ст. характерна яскраво виражена дихотомія Своєї арабо-мусульманської спільноти та Іншої культури французьких колонізаторів. С. Рибалкін простежує, як в другій половині ХХ ст., після здобуття країнами Магрибу незалежності від Франції, в постколоніальних літературах регіону відбувалося суттєве розшарування концептів Свого та Іншого. В уявленнях різних поетів Іншим позиціюється то Європа, то радикальний ісламізм, то певна частина власних співвітчизників. У багатьох випадках Своя арабська спільнота не протиставляється Іншій західній цивілізації, а навпаки, проявляється прагнення позбавитись поділу світу на полюси й синтезувати всі світові традиції у мультикультурній єдності [94].

Зростання кількості дисертацій, що залучають імагологічне бачення до широкого спектру тем, пов'язаних із проблематикою рецепції Іншого, діалогу культур у глобалізованому світі, національної ідентичності, сигналізує про зростання престижу імагології як галузі компаративістики в українській академічній спільноті.

Огляд українських публікацій з імагологічної тематики показує, що українські науковці в цілому проявляють тенденцію до розширеного потрактування задач і методів цієї галузі. Вони збагачують імагологічні студії, звертаючись до міфопоетичних інтерпретацій, проблем національної ідентичності, постколоніальної критики, концепції історичної пам'яті, рецептивної естетики тощо. У цьому можна вбачати перспективу розвитку української імагологічної школи.

1.2. Література подорожей в імагологічних дослідженнях

1.2.1. Література подорожей: проблеми дефініції та типології. Звернення до літератури подорожей у рамках літературознавчого дослідження є певною мірою проблематичним, адже феномен подорожі посідає особливе місце в літературному процесі. Пограничне розташування подорожі між літературою

факту та фікцією, значна частка в ній історичного та етнографічного елементів, невизначеність жанру – всі ці фактори схиляють частину науковців до надання літературі подорожей другорядного, периферійного статусу в межах системи художніх жанрів, навіть до сумнівів щодо її приналежності до красного письменства. Донедавна твори літератури подорожей часто розглядали як документальні джерела і застосовували в історії, географії, культурології та інших дотичних гуманітарних галузях, ігноруючи їхню літературну сторону. В останні десятиліття ХХ ст. на хвилі розвитку міждисциплінарних студій, зокрема імагологічних, стрімко зріс інтерес до літератури подорожей, в якій почали вбачати великий потенціал для вивчення проблем співвідношення влади та знання, національної та культурної ідентичності, міжкультурних контактів тощо.

Серед українських науковців немає однаковості щодо термінології (зустрічаються терміни «література подорожей», «подорож», «літературна подорож», «подорожня література») та щодо смислового наповнення поняття подорожі в літературі.

П. Білоус, досліджуючи літературу подорожей на матеріалі української паломницької прози XII–XVIII ст., доходить висновків про синтез документальності та суб'єктивності у цьому жанрі та наявність таких маркерів художнього тексту, котрі у процесі розвитку жанру стають все виразнішими, як композиція, символічність, умовність, алегоричність, авторська індивідуальність, наявність образного викладу та літературних прийомів [9, с. 41–48]. У цілому дослідник дотримується розгляду літератури подорожей (а саме паломницької) як художньої, оскільки такі твори є «художньою реалізацією, художньою "репродукцією" пройденої дороги» [9, с. 78]. С. Абрамович розглядає подорож як маргінальне явище, що «тяжіє до сфери риторичних (позахудожніх) жанрів, базуючись на документалізмі», та, з другого боку, як «літературний прийом в інших жанрах, який допомагає чіткішій та виразнішій організації хронотопу» [61, с. 420]. Ю. Ковалів вважає подорож метажанром, що включає різноманітні літературні форми й «ґрунтується на хронотопі шляху», в котрому переплітаються документальна, художня та фольклорна форми [65, с. 229–230]. В. Будний

характеризує літературу подорожей як сукупність різножанрових текстів, котрим у різних пропорціях притаманні документальний і мистецький складники [16, с. 256]. Д. Наливайко розглядає подорож як жанр «літератури факту», яку вважає документальною, хоча й підкреслює її визначальний вплив на літературний процес певних епох та наявність у деяких подорожах високих художніх якостей [76, с. 23; 79, с. 33]. О. Деремедведь та С. Черноус висловлюють думку, що подорож є розгалуженим художнім жанром [33; 120]. Б. Стороха вбачає у науково-документальній літературі подорожей поєднання дескриптивного та фікціонального характеру, однак жанром не називає [103; 104]. М. Шульгун зауважує, що подорож здатна входити «у художню систему найширшого кола жанрів» [122, с. 27], і визначає її як метажанр, що формується на перехресті художньої і позахудожньої сфер [122, с. 18], «у межах якого системотворчу функцію виконує сюжет мандрів» [122, с. 32].

В англomовному літературознавстві також натрапляємо на різноманіття термінів («travel writing», «travel literature», «travel narrative», «travel books») та підходів. У західній науці в цілому панує тенденція до широкого розуміння поняття літератури подорожей, підкреслюється її гібридність, гетерогенність, гнучкість та різноманіття форм. Західні дослідники майже одностайно визнають подорож продуктом творчості, якому притаманна літературна природа.

М. Кемпбелл називає подорож жанром, що складається з багатьох інших жанрів [138, с. 6] і містить документальний елемент, але відповідає законам літературності [138, с. 4]. М. Кокер звертає увагу на те, що цей жанр, чи, радше сказати, дискурс, є багатоликим, і що розмежування у ньому документальних та художніх елементів є нерозв'язним завданням [148]. П. Фусселл користується терміном «travel books», під яким розуміє підвид мемуарів з автобіографічним елементом та наративом, що ведеться з використанням художніх засобів; причому літературні якості співвідносяться із реальними даними [164, с. 105–106]. Я. Борм відмовляє подорожі у статусі жанру через її багатоманітність, а має на увазі під цим терміном сукупність всіх текстів із мотивом подорожі. При цьому він переконаний, що подорожі притаманна літературність [137, с. 13]. А. Мейер

розуміє під літературою подорожей сукупність текстів різних типів (нарративних та описових, документальних та фікційних), набір котрих змінюється в ході історії, і зазначає, що текст літератури подорожей завжди містить поетикальну складову [197, с. 446]. Д. Чіріко визначає подорож як документальний жанр, в якому ведеться оповідь про мандрівку від першої особи, причому автор і мандрівник сприймаються читачем як нерозривна ідентичність [144, с. 39].

Нарешті, К. Томпсон [213, с. 24–26] пропонує інклюзивний погляд на подорож: у її межі включаються не лише фактуальні та художні твори (засновані на вимислі або на реальному досвіді письменника-мандрівника), але й візуальні (карти, різноманітні зображення та відеоматеріали). Він визначає жанр подорожі як «сузір'я багатьох різних типів творів та/або текстів», причому не визнає єдиного спільного критерію, який доводить зв'язок між різноманітними субжанрами подорожі, а говорить про «різноманітні риси та атрибути, котрі дають змогу класифікувати текст як літературу подорожей, причому кожному конкретному тексту притаманний свій набір та комбінація цих атрибутів» [213, с. 26].

Р. Барт розділяє *твір* як річ, що займає певну частину книжкового простору, та *текст*, що є методологією і правилами висловлювання. Твір є матеріальним об'єктом, а текст існує у дискурсі та мові. Текст рухається крізь твір чи низку творів, він непідвладний жанровій ієрархії [5, с. 415]. Ідеї Р. Барта можна застосувати до літератури подорожей таким чином: подорож є не жанром, зафіксованим у певній формі, а текстом, що рухається крізь різні літературні форми, виступає мотивом або способом організації нарративу та подачі матеріалу.

На наш погляд, література подорожей є типом літературного дискурсу, для котрого характерні такі риси: 1) чужоземний локус; 2) стилістична свобода і стилістичний синтез; 3) свобода нарративних стратегій; 4) багатство форм і різновидів.

Згідно з нашою концепцією, головною формальною ознакою дискурсу подорожі є чужорідний локус, а мотив шляху та фігура автора-мандрівника є факультативними чинниками. На відміну від С. Абрамовича, Ю. Коваліва та

М. Шульгун, ми не розглядаємо хронотоп шляху або сюжет мандрів визначальним критерієм для віднесення конкретного твору до дискурсу подорожі. Нарация не обов'язково мусить бути організована з опорою на маршрут, тобто на переміщення у просторі і часі. Хронотоп шляху може бути дискретним: оповідь про подорож переривається вставками з історичними, статистичними чи етнографічними коментарями, котрі стають «текстом у тексті» (Ю. Лотман). В таких творах проявляється синтез белетристичного, документального та наукового первнів, змішання дієгетичного та недієгетичного типів нарації. У нашій дисертації подорожами ми вважатимемо і ті тексти, в яких переміщення у просторі випущене і слугує лише передумовою нарації: автор переносить читача до середовища іншої країни, розповідаючи про неї без опертя на маршрут, будує сюжет у декораціях іншої країни, не описуючи процесу подорожі як такого. За таким принципом побудована художня проза В. Серошевського, Дж. Лондона та англомовних місіонерів початку ХХ ст.

Тематичний стрижень зустрічі Своєї та Іншої культур, навколо якого будується типологічна єдність дискурсу подорожей, може проявлятися у вигляді описів іноземних ландшафтів, характеристик чужих моральних та естетичних поглядів, описів контактів з представниками інших народів чи культурно-релігійних зон тощо. Наратор у дискурсі подорожей виступає спостерігачем, який фіксує відмінності Свого та Іншого і робить з цього приводу оцінні судження.

Дискурс подорожей про Корею реалізується у розмаїтті літературних форм (лист, щоденник, дорожні нотатки, спогади, звіт про подорож, трактат, травелог, повість, роман тощо). Класифікація матеріалу нашого дослідження є складним завданням, оскільки деякі твори можуть бути віднесені до різних типів.

Перш за все, подорожі можуть бути диференційовані за критерієм фактуальності на реальні та вигадані.

Серед матеріалу нашого дослідження переважають реальні подорожі, спільною ознакою котрих є, за висловом Л. Гінзбург, «націленість на правдивість» [28, с. 9], але ступінь художньо-естетичної переробки емпіричних даних у них варіюється. Місіонери Л. Фройс, Ж. Родрігес, М. Річчі, М. Мартіні, Ж.-Б. Режі, що

служили на теренах Японії та Китаю в XVI–XVIII ст., компілятори XVII–XIX ст. А. Семеду, Н. Вітсен, Ж.-Б. Дюальд та К.-Ш. Далле, які не відвідували Північно-Східної Азії взагалі, у своїх країнознавчих та історичних трактатах інтертекстуально втілюють чужі реальні подорожі, даючи прозвучати голосам мандрівників попередніх епох та інших країн. При цьому вони не займаються простим цитуванням, а піддають матеріал редагуванню, упорядковуючи чужі повідомлення відповідно до когнітивних і стилістичних моделей, ідеологічних і політичних контекстів свого часу. Звіти Дж. Плано Карпіні та Г. Рубрука, спогади Г. Гамеля, щоденники та тревелоги В. Броутона, Б. Голла, К. Гюцлафа, І. Гончарова, П. Ловелла, Б. Бішоп, В. Серошевського, Н. Гаріна та багатьох інших мандрівників кінця XVIII – початку XX ст. належать до документально-художніх реальних подорожей, в яких центральне місце відведене фактам і враженням, здобутим авторами під час особистих мандрівок Кореєю. Наявність у цих творах наративної динаміки, художньої образності, психологізму, композиційного задуму зближує їх із повістю та романом.

До вигаданих подорожей ми відносимо художні твори В. Серошевського, Дж. Лондона та місіонерську прозу Дж. Гейла, А. Нобла, Дж. Перрі, Е. Бейрд, Е. Вагнер, М. Гутапфель, однак слід зазначити, що вигадані подорожі, написані на корейському матеріалі, не бувають вільними від фактуальності. Завдяки потужним інтертекстуальним впливам документальність імпліцитно присутня у тканині всіх художніх творів, проаналізованих у дисертації. Письменники втілюють у художній формі власні враження від корейського життя, звертаючись інтертекстуально й до творів інших мандрівників.

Твори подорожей про Корею також класифікуються за ознакою наявності/відсутності розвитку подій. Такий поділ ґрунтується на міркуваннях В. Томашевського та В. Шміда. В. Томашевський розмежував твори літератури подорожей на фабульні, в яких наявний причинно-часовий зв'язок між тематичними елементами й викладається історія пригод мандрівника та його взаємодій з іншими персонажами, та безфабульні (описові), які лише повідомляють про побачене у подорожі [111, с. 179–181]. В Шмід ділить тексти на

нарративні, де наявна часова структура та зміни у ситуації, та описові, що зосереджуються на змалюванні статичного стану, середовища, предмету чи явища [121, с. 20]. Однак чітко провести кордон між дескриптивними та фабульними творами неможливо, оскільки ці два типи викладу інформації доповнюють один одного в оповіді.

Як тексти, в яких переважає описовий елемент, можна класифікувати трактати-компіляції Л. Фройса, Ж. Родрігеса, М. Річчі, М. Мартіні, Ж.-Б. Режі, А. Семеду, Ж.-Б. Дюальда, К.-Ш. Далле, Н. Вітсена, В. Гріффіса, засновані не на відомостях, здобутих авторами особисто емпіричним шляхом, а запозичені з інших джерел. Ці тексти фокусуються на характеристиках природних умов, промисловості, побуту та звичаїв населення Кореї, проте водночас перемежуються значною кількістю коротких фабульних структур, таких як історичні екскурси чи події, що відбувалися з інформаторами, чий свідчення були використані компіляторами. Водночас подієвість можна вбачати в дескриптивних фрагментах, де наведено опис змін, що відбулися з плином часу.

До фабульних подорожей належать у першу чергу художні твори В. Серошевського, Дж. Лондона та місіонерська проза початку ХХ ст., а також документально-белетристичні тексти, що передають враження з перших уст – описи мандрівок Дж. ПIANO Карпіні, Г. Рубрука, Г. Гамеля, В. Броутона, Б. Голла, К. Гюцлафа, І. Гончарова, П. Ловелла, Б. Бішоп, В. Серошевського, Н. Гаріна та ін. Наративи фабульних подорожей не бувають позбавленими статичної описовості, необхідної для умотивовування поведінки персонажів та для реалізації інформативної функції літератури подорожей, покликаної познайомити читачів з чужими країнами. Тому дієгетична нарація у цій групі творів переривається вкрапленнями недієгетичних текстових одиниць – статистичних даних, країнознавчих коментарів, судженнями та аналізом тощо. Схильність до описовості взагалі є специфічною рисою літератури подорожей, а особливо творів кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., яким притаманний романтичний та реалістичний інтерес до деталей середовища. Локус чужої незнайомої країни цікавить читача сам по собі, він потребує окремої характеристики, і тому іноземні ландшафти та

об'єкти мають не менш важливе значення для тексту подорожі, аніж персонажі та перипетії.

1.2.2. Співвідношення фактуальності й мистецтва у літературі подорожей. Під час розгляду літератури подорожей, особливо до новітнього часу, не слід забувати, що в минулому закони літературного процесу та рецепції текстів істотно відрізнялися від сучасних. Твори тієї доби обернені інформативним аспектом до науки, а стилістично-поетикальним – до мистецтва. Дескриптивно-інформаційна функція літератури подорожей відповідає на питання «що», а естетична реалізується у питанні «як» (за Ю. Лотманом). Тому план змісту та план вираження літератури подорожей можуть залучатися до моно- та інтердисциплінарних гуманітарних студій. На нерозрізнення в домодерновій словесності наукового та художнього письма указує низка авторитетних учених.

Наприклад, Н. Котрельов, незважаючи на фактуальність «Книги» Марко Поло та претензії її автора на об'єктивність, відніс пам'ятник до художньої літератури. Підставами для цього він вважав наявність головного героя (оповідача) та руху сюжету (переміщення оповідача у просторі й часі). При цьому дослідник не відмовляється і від оцінки «Книги» як твору наукового, оскільки у середньовіччі не існувало «протиставлення художнього і наукового пізнання, тоді всі lettres були belles» [58, с. 490].

Д. Наливайко у передмові до монографії «Україна очима Заходу» також наголошував, що в досліджувану ним епоху (XI–XVIII ст.) не існувало чіткого поділу на красне письменство і нехудожні жанри. Під власне красним письменством у той час розуміли лише поезію, а все жанрове різноманіття прози перебувало на межі мистецтва та практичної діяльності. Тому учений у зазначеній праці розглядав словесність у широкому значенні, всю «писемність, усе, що написано, існує й закріплено в тексті» [79, с. 26]. У пам'ятках європейських літератур до XIX ст., на думку Д. Наливайка, науково-інформативні, літературно-описові і наративні елементи й функції поєднувалися у різних пропорціях, тому ці тексти «незмінно виступають також предметом вивчення в літературознавстві», а

не лише в історії, причому літературознавці розставляють інші акценти [79, с. 26–27]. Істориків цікавлять факти й автентичність джерел, тим часом як літературознавець шукає у цих текстах етнообрази, вивчає їхню структуру та динаміку, культурно-історичний контекст, суб'єктивні інтерпретації реалій чужого світу авторами пам'яток [79, с. 27].

Д. Наливайко закликає відкинути настанови радянської історіографії, котра перебільшувала науковість історичних творів минулих епох і недооцінювала їхню близькість до літератури й мистецтва, їхню художню образність та естетичний потенціал. Науковці минулого не розривали зв'язків з літературою, дбали про стиль, композицію та дидактичність своїх творів аж до закріплення позитивістичного підходу у середині XIX ст. [79, с. 27–32].

Щодо «літератури факту», до якої відносяться й різноманітні форми подорожі, Д. Наливайко зазначає, що вона безпосередньо стосується літературного процесу, і тому може вивчатися у літературознавчому аспекті, та особливо підкреслює імагологічний потенціал таких текстів [79, с. 33–35].

Прозові жанри, про які говорить Д. Наливайко, а саме наукові трактати, описи мандрівок та ділова словесність, репрезентовані й у корейстиці IX – початку XX ст. Це дає нам підстави поширити на нашу дисертацію ідею цього науковця про включення широкого спектру джерел до імагологічного дослідження.

Домодернові подорожі розглядаються й у науковому доробку таких літературознавців як Д. Ліхачов, М. Бахтін, П. Адамс. Ці автори визнають наявність у подорожі художньо-естетичних складників, але цей тип текстів цікавить їх не сам по собі, а у статусі ланки, що передує стадії «істинного» красного письменства, тобто мистецької словесності.

Аналізуючи звіти російських послів XVI–XVII ст. про поїздки до європейських країн, Д. Ліхачов характеризує ці тексти не як пам'ятки красного письменства, а як документи ділової писемності. Однак він підкреслює, що ділова писемність відіграла важливу роль у літературному процесі, будучи простором, в якому йшли процеси шліфування літературної мови та формування жанрової системи й відбувалося «зближення літератури й дійсності». «Літературні та

"ділові" жанри не були відокремлені один від одного непроникною стіною», – пише дослідник [63, с. 319]. Зв'язок двох типів дискурсу був настільки заплутаним, що «тяжко з'ясувати що перетворюється на що: чи у ділову писемність проникають елементи художності чи в художній літературі використовуються звичні форми ділової писемності» [63, с. 320–321]. Ділові звіти послів XVII ст. породжують жанр приватних щоденників подорожей, багатих на імагологічний матеріал [63, с. 337–346].

М. Бахтін, П. Адамс, П. Білоус та М. Шульгун звертають увагу на тісний зв'язок літератури подорожей із суто художніми жанрами. М. Бахтін показує, що хронотоп шляху мав магістральне значення в історії розвитку роману [7]. П. Адамс також твердить, що твори літератури подорожей були невід'ємною частиною літературного процесу, скеровуючи розвиток красного письменства [124]. У свою чергу, П. Білоус наголошує, що паломницька література подорожей сприяла зародженню інших оповідальних жанрів, а її розвиток відбувався за законами пригодницько-авантюрного жанру [9, с. 47]. За міркуваннями М. Шульгун, література подорожей оновлює красне письменство і сприяє його переходу до нових орієнтирів у періоди зміни світоглядних і художніх систем [122, с. 28–29, 37].

Правомірність ставлення до літератури подорожей будь-якої епохи як до художньої словесності підкріплюють ідеї мислителів постмодернізму, котрі руйнують бар'єри між окремими жанрами, розглядаючи всі акти мовлення як один загальний текст, в якому літературне переплітається із нелітературним.

Зокрема, Ж. Дерріда міркує, що оскільки вся словесність є «безмежною текстуальністю», кожен текст може стати «літературою» [154, с. 210–211]. За Ю. Лотманом, література є «не тільки сумою текстів (творів), але й текстом, єдиним механізмом, цілісним художнім твором» [68, с. 209].

Полемізуючи із Р. Веллеком і Н. Фраєм, котрі намагалися дати визначення поняттю «література», спираючись на критерій фіктивності, Ц. Тодоров показує, що неможливо дати вичерпні формальні та структурні критерії художньої літератури та її жанрів, і твердить, що концепт «літератури» є занадто умовним.

На його думку, вигаданість чи істинність змісту не мають жодного значення: будь-який текст можна читати як «літературний», реальні події можуть сприйматися як літературний сюжет, а «риси "літературності" виявляються також і поза літературою» [109, с. 9, 19]. Ц. Тодоров відмовляється від опозиції літератури та нелітератури, а натомість пропонує будувати типологію дискурсів – способів висловлення, прив'язаних до соціально-культурних контекстів [109, с. 18–20].

Р. Барт також заперечує розділення словесності на літературну та нелітературну. Він говорить про існування загальної літературної форми, що «покриває собою все, що нам відомо про людину». Ця форма в різних соціально-історичних умовах проявляється у специфічних видах письма («жанрах»). Прийоми передачі смислу були різноманітними, хоча, каже Р. Барт, «у плані загальної техніки літературного смислоутворення немає, по суті, жодної відмінності між одою Горация та віршем Превера, главою з Геродота та статтею з "Парі-матч"» [5, с. 285]. Література і наука, за Р. Бартом, є двома видами дискурсу, котрі в різний спосіб користуються мовою для описання людини та світу: перша живе всередині мови, друга – послуговується мовою як інструментом. Оскільки вони охоплюють всі види людського знання, всі теми й проблеми, наука завжди присутня всередині літератури [5, с. 376–377].

Ю. Габермас, так само як Ц. Тодоров, не вважає орієнтацію твору на правду достатнім критерієм для визначення його приналежності до наукового жанру, а вимисел – до художнього. Він зазначає, що видатні учені завдячують успіхами письменницькому таланту, який дозволив їм створити нову мову та нову образність. Художній твір, за Ю. Габермасом, створює вигадану реальність і вводить туди читача, змушуючи сприймати цей світ як справжній [17, с. 205–206, 211]. Подібну ідею висуває також Л. Гінзбург, яка звертає увагу на те, що література, навіть документальна, не здатна точно скопіювати реальність. Література створює ілюзію реальності, моделює її і перетворює на естетичний факт [27, с. 11].

Продовжуючи ці думки, додамо: література подорожей, хоча й побудована на фактуальності, творить для читача, який не бував у країні, про яку йдеться у творі, світ, реальність котрого той не може перевірити, а лише прийняти на віру. Твір літератури подорожей заміняє для читача подорож, тобто запрошує повторити в своїй уяві шлях письменника-мандрівника. П. Фусселл указує на взаємопроникнення літератури й подорожі, порівнюючи читання будь-якої книги з подорожжю, в яку письменник веде за собою, щоб уява читача мандрувала за межі звичайного світу [164, с. 112–113].

Література подорожей може здаватися сумнівним об'єктом для теорії та історії літератури через свою недостатню художньо-естетичну цінність. Порівняно з романом і ліричною поезією, які мають найбільший літературний престиж, «література факту» має в очах деяких фахівців-літературознавців нижчий статус, вважається долею другосортних письменників, оскільки в ній менше місця посідає власне творчість (креативність).

Насправді сучасне поняття про художню літературу сформувалося відносно нещодавно. «Креативність» набула особливої цінності лише на початку ХХ ст., а доти й нефікційні твори часто визнавали шедеврами словесності [164, с. 114].

Згідно з Л. Гінзбург, співвідношення між художніми та документальними жанрами (які вона вважає проміжними) в різні епохи варіювалося, і зразки документальних текстів теж мають свою мистецьку значущість за рахунок естетичної організованості матеріалу, яка полягає у відборі та поєднанні фактів, їхньому перетворенні художніми узагальненнями та трансформаціями [28, с. 9]. Дослідниця міркує, що прагнення відтворювати реальність притаманне літературі будь-яких стилів, напрямів і форм. Різниця полягає лише у тому, якою мірою та в який спосіб емпіричний матеріал людського життя перетворюється в різних видах літературної творчості [27, с. 5, 10].

У розумінні Ю. Лотмана кордон, що розмежовує художній текст від нехудожнього, має динамічний характер. Критерії естетичності творів можуть змінюватися в різних умовах, і «текст, що не входив для автора до сфери мистецтва, може належати до мистецтва з точки зору дослідника, і навпаки» [68,

с. 204]. Зміна ідеологічних та естетичних концепцій призводить іноді до трансформації ціннісних уявлень щодо літератури: письменники можуть навмисне старатися надати творам форми, відмінної від «мистецької» [68, с. 205]. Про вищий престиж «правдивої» літератури над літературою «вигаданою» в домодерновій європейській літературі говорять також П. Адамс та Д. Наливайко [79, с. 33; 124, с. 1–37, 81–102]. Ю. Лотман застерігає, що норми «літературності» та розподілу текстів у ціннісній ієрархічній системі, задекларовані пізніше, ніж твір було написано, не можуть бути мірилом для оголошення його нелітературним чи таким, якому бракує цінності [68, с. 208–209].

У жанрі подорожі творили подекуди не видатні митці, а літератори так званого другого ряду. Вони не були майстрами поезики й не претендували на новизну ідей. Їхні твори не увійшли до фонду літературної класики, не завжди привертали увагу публіки за життя авторів або зазнавали забуття невдовзі після публікації. Проте слід урахувати, що роль другорядних письменників полягає у збереженні дискурсивної традиції. Подорожі, приваблюючи масового читача документально-публіцистичним аспектом, виконують функцію медіатора для розповсюдження етнічних стереотипів, міфологем та ідеологій. Літературі подорожей притаманний ореол достовірності, що утворюється за рахунок вищої епістемічної позиції автора відносно читачів. Письменник, що пізнав і світ Свого, і світ Іншого, сприймається як авторитет, висновки та спостереження котрого викликають довіру, оскільки він належить до тієї ж групи, що й читач, отже, він описує Іншого, виходячи з рідних концептів [197, с. 448–449].

Міркування С. Тетеші де Зепетнека дозволяють додатково обґрунтувати звернення у нашій дисертації до літератури подорожей в усьому різноманітті її історичних модифікацій та жанрових форм. Учений наголошує, що «порівняльне літературознавство містить ідеологію включення Іншого, чи то маргінальної літератури різного ґатунку, чи то жанру, різних типів тексту тощо» [107, с. 148]. Один з пунктів відомого маніфесту методології нової компаративістики С. Тетеші де Зепетнека проголошує підхід усе включення, який поширюється «на все Інше,

маргінальне, всі меншини та всю периферію й охоплює як форму, так і сутність» [107, с. 152].

Міркуючи над можливістю включення всіх (а не лише суто мистецьких) типів дискурсу подорожей до сфери уваги літературознавчих студій, важливо враховувати контекст еволюції цього дискурсу. Потрібно брати до уваги, що варіативність дискурсу подорожей зумовлена змінами у культурно-гносеологічній парадигмі, й розглядати його у просторі словесності як феномену, ширшого ніж художня література.

Акт подорожі по своїй суті є інструментом пізнання, формою дослідження, отже будь-якому наративу подорожі певною мірою притаманні риси об'єктивного наукового підходу [159, с. 50]. Однак при цьому письменник-мандрівник має на меті не тільки повідомити читачу нові факти, але й показати своє ставлення до них. Факти, зібрані під час подорожі, автор піддає відбору та обробці, пропускаючи крізь фільтр суб'єктивного сприйняття (як індивід і як носій культурної традиції), і таким чином здійснює творчу діяльність. Емпірично пізнавана реальність трансформується у художній світ літератури подорожей, відтворюється в образах. Спостерігаючи незвичні реалії крізь етноцентричну призму та індивідуальну суб'єктивність, письменник здійснює співставлення Свого та Іншого й формує емоційні оцінки збігів та відмінностей двох світів. Він фіксує в першу чергу те, що вражає його, нерідко вдаючись до перебільшень, екстраполяцій чи навіть вимислу. Література подорожей – не просто фіксація маршруту, утилітарний набір географічних, етнографічних та історичних даних. Це оповідь, збагачена рефлексією та уявою автора, яка інтегрує просвітницьку, розважальну та ідеологічні функції.

Я. Елснер та Ж.-П. Рубі характеризують еволюцію феномену подорожі в європейській культурі від Середньовіччя до модерної доби як історію взаємодії двох чинників: прагнення духовного вдоволення (паломники, туристи-естети, мандрівники-етнографи) та практичних потреб (завойовницькі походи, релігійні місії, торговельні поїздки, інтелектуальне завоювання через наукові розвідки) [159, с. 1–56]. Духовні та утилітарні засади подорожі часто змішувалися і

вербалізувалися, відповідно, у художній та науково-документальній сторонах літератури подорожей.

За К. Томпсоном, автор-мандрівник бере на себе дві ролі – репортера, що прагне донести до точну інформацію про світ Іншого, та оповідача, задачами якого є утримати інтерес читача, подати нові відомості у захопливій формі. Ці дві ролі вимагають від письменника поєднувати фактуальність і фіктивність, ось чому навіть суто документальна подорож не є вільною від художніх засобів. Відсіюючи варті уваги публіки факти та епізоди, автор конструює наратив, композицію та літературні образи. Автор «якщо й не те щоб прагне обманути, безперечно економно використовує правду», і таке редагування «штовхає текст у напрямку фікції» [213, с. 27–28].

Ю. Лотман застерігав від використання творів літератури подорожей як історичних джерел без попереднього дешифрування закономірних похибок у враженнях іноземців. Іноземний письменник робить помилки під час інтерпретації дійсності чужої країни: йому здається «дивною і вартою опису сама норма життя», а ексцеси, тобто відхилення від такої норми, іноземець «схильний описувати як звичай» [69, с. 125–126].

А. Мейер наголошує, що будь-який твір літератури подорожей завжди містить поетикальну складову, не будучи обмеженим лише передачею фактів. Він віддзеркалює суб'єктивність автора, тому не може бути підданий верифікації. Література подорожей здатна породжувати ставлення та образи, тому що читач часто сприймає твір літератури подорожей як чіткий відбиток реальності, звертаючи увагу на документальну компоненту та ігноруючи поетикальну. Однак література подорожей не пов'язана з дійсністю, вона творить свою нову реальність, узгоджену з ідеологічно-філософським ґрунтом та літературними конвенціями, передає публіці не факти, а їхню репрезентацію [197, с. 446–449].

М. Беллер наголошує на рівноправності з погляду імагологічних студій подорожей та суто художніх творів, указуючи на те, що образи інших країн та народів створюються головно на основі селективних спостережень та оцінок, виражених в обох цих видах літературного дискурсу [135, с. 5]. Тобто етнообрази

як ментальні конструкти, проєкції ідеологій та традицій творяться за однаковими законами й у фактуальних, і в суто фіктивних текстах.

Отже, подорожі, хоча й можуть слугувати етнографічними та історіографічними джерелами, є ненадійними у фактографічному плані через притаманну їм поетикальність, селективність та інтертекстуальність. Прояви особистої авторської суб'єктивності дають підстави ставитись до літератури подорожей не як до віддзеркалення дійсності (наукових джерел чи публіцистичних повідомлень), а як до уявної реальності (тобто художнього світу), в котрій відбувається моделювання етнообразів.

Висновки до першого розділу

Імагологія – дисципліна, спрямована на вивчення з культурно нейтральної позиції образів іноземців-індивідів, а також народів, націй та етнічних груп, країн і регіонів у літературному дискурсі. Імагологічне дослідження зосереджується на вивченні образів як ментальних конструкцій, текстуальних репрезентацій, не пов'язаних з емпіричною реальністю. Щоб проаналізувати причини появи у літературному дискурсі певних характеристик і атрибутів інших народів, імагологи спираються на екстралітературний контекст: історичні події, культурну та наукову парадигму, міжлітературні зв'язки. Тому що в літературному творі, окрім естетично-мистецького компонента, міститься ідеологічний підтекст, віддзеркалення інтелектуального та культурного клімату епохи. Міждисциплінарна природа імагології проявляється у співпраці із суміжними гуманітарними галузями – соціологією, історією, культурологією, перекладознавством, літературною критикою, постколоніальними та гендерними студіями.

Мета імагології полягає у деконструкції національних стереотипів, деміфологізації та деідеологізації образів. Цей науковий напрям покликаний боротися з культурним шовінізмом та есенціалістським уявленням про існування націй як антропологічних категорій та стійких національних характерів. Тому

імагологія має велике практичне значення для сучасного мультикультурного світу: вона покликана руйнувати упередження щодо представників інших рас, народів чи релігій, сприяючи таким чином налагодженню мирних стосунків у світовій спільноті.

Сучасні українські учені демонструють значний інтерес до імагології й намагаються застосовувати її методологію до широкого спектру літературних студій, надаючи імагології розширеного трактування. Для України, де нині надзвичайно актуальним залишається завдання розбудови національної ідентичності, першочерговими є імагологічні дослідження українських авто- та гетерообразів у літературах різних країн та часів. Однак водночас зростає кількість робіт, що залучають східний матеріал та глобалізаційну проблематику.

Документально-белетристична література подорожей є першим етапом формування уявлень про інші народи й країни, першоджерелом етнообразів. В цьому типі текстів взаємодіють такі чинники як орієнтація на достовірність зображення, інтертекстуальність, дискурсивні схеми та прагнення художнього засвоєння реальності. Внаслідок цього факти піддаються переосмисленню, узагальненню, ідеологічній корекції, стають символами. Сформовані в такий спосіб етнообрази, незважаючи на своє фактуальне підґрунтя, належать не емпіричній реальності, а уявному дискурсу, тобто художньому простору текстів. Вони засвоюються літературною традицією в цілому, відтворюються у художній літературі та стають частиною культурної свідомості різних епох. Саме ця специфіка розміщує дискурс подорожей у фокус зацікавлень імагології.

В академічному середовищі сьогодні актуальними залишаються питання визнання подорожі повноцінним художнім жанром або й взагалі окремим жанром, немає згоди між дослідниками щодо класифікації та таксономії цього класу текстів. Як видно з огляду проблеми подорожі в науковій літературі, свобода і гнучкість жанру подорожі та його аморфність викликають теоретичні труднощі для формулювання дефініції самого жанру та чіткої типології різновидів літератури подорожей.

Проте імагологічні студії виходять за межі класичного літературознавства і на перший план виносять не літературно-естетичну цінність творів, а структуру, генезу та історично-культурний контекст формування етнообразів. Тому імагологи можуть вільно послуговуватись методами інших гуманітарних галузей і працювати з широким спектром матеріалів – і тими, що належать до царини красного письменства, і тими, естетична цінність котрих, або й літературність взагалі, може уявлятися спірною з точки зору історії й теорії літератури.

Звернення до літератури подорожей в імагологічних студіях є цілком правомірним у світлі новітніх тенденцій компаративістики та сфери гуманітарного знання в цілому, що спрямовуються на розширення джерельної бази та методологічних підходів заради всебічного поглибленого розуміння духовної діяльності людства. Низка провідних літературознавців та філософів ХХ ст. наголошують на відсутності різкого протиставлення художнього та документального бачення у літературі подорожей, підкреслюють її нерозривний зв'язок із загальним літературним процесом.

РОЗДІЛ 2. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ГЕТЕРООБРАЗУ КОРЕЇ У ЗАХІДНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОДОРОЖЕЙ ІХ – ХVІІІ СТ.

Здавна корейці жили досить відокремлено від зовнішнього світу, підтримуючи стосунки лише з найближчими сусідніми державами. Такий спосіб життя значною мірою пояснюється особливостями географічного положення Корейського півострова, розташованого на краю материка, осторонь від важливих торговельних шляхів, і позбавленого широких можливостей для контактів з далекими країнами. Іншим важливим фактором, що сприяв униканню корейськими державами активних міжнародних відносин, було перебування у сфері китайського культурно-політичного впливу. Корейські правителі вважалися васалами китайських імператорів, тому стосунки з Китаєм були для корейців пріоритетними. Корейські держави не проявляли ініціативи щодо налагодження торговельного і дипломатичного обміну з іншими народами. В свою чергу, представники західного світу, знаючи про васальну залежність Кореї від Китаю, сприймали її як частину Китайської імперії і також не шукали контактів із нею.

До кінця ХVІІІ ст. спілкування Заходу і Кореї мало епізодичний випадковий характер, і тому гетерообраз Кореї у західному дискурсі формувався переважно з інформації, здобутої опосередковано з китайських та японських джерел.

2.1. Ранні гетерообрази Кореї у західному дискурсі подорожей

2.1.1. Образ Кореї в арабо-мусульманській географічній літературі ІХ–ХV ст. Перші згадки про Корею в літературі країн, які не належали до китаєцентричної зони, знаходимо у трактатах арабомовних географів ІХ ст. Арабо-мусульманську лінгвокультурну зону зазвичай не відносять до західного світу, однак середньовічна арабська культура зросла на античній інтелектуальній спадщині, й тому певною мірою є спорідненою з європейською. Образ Кореї, сформований в арабомовній географічній літературі, становить передісторію процесу творення корейських етнообразів у західному дискурсі, і тому заслуговує на окрему увагу [47; 184].

Вже у Ранньому Середньовіччі кругозір арабів поширювався далеко за межі території, відомих на той час в Європі, й сягав навіть Корейського півострова та Японського архіпелагу. В той час, коли в Європі навіть не мали уявлення про існування Корейського півострова, представники мусульманського світу завдяки розвитку мореплавства щонайменше з IX ст. мали активні торговельні зносини з Китаєм і корейськими державами Сілла (VII–IX ст.) та Корьо (X–XIV ст.). Корейський літопис «Корьо са» підтверджує, що принаймні тричі (у 1024, 1025 та 1040 рр.) до держави Корьо прибували особливо великі групи купців [141, с. 15]. Однак імовірно, що поїздки арабських купців до Корєї від самого початку мали вкрай нерегулярний і випадковий характер.

Згідно зі збірником цитат про різні країни світу з арабських географічних трактатів, укладеним французьким арабістом Г. Ферраном, найперший опис Корєї датується серединою IX ст., а останній – початком XV ст. [302]. На основі уривків із цього збірника, що стосуються Корєї, зробимо спробу аналізу образу Корєї в середньовічних арабомовних працях та його генетичного походження. В трактатах Корея фігурує під назвою «Сіла», що походить від назви держави Сілла.

Повідомлення арабських географів містять факти, які співвідносяться з історичною дійсністю і можуть служити доказом того, що арабські купці насправді побували на Корейському півострові. Більшість мусульманських авторів розповідає, що Сіла – гірська країна, яка межує з Китаєм і розташована на численних островах (хоча дехто вважав її містом на території Китаю). Їм було відомо про васальну залежність корейських правителів від китайських імператорів, про відрядження регулярних посольств із даниною та навіть про те, що корейці й китайці користуються однією мовою (китайська мова у корейських державах служила мовою літератури та дипломатії). Також вони звертають увагу на те, що в цій країні багато соколів. І дійсно, соколине полювання мало давню історію на корейській землі. Корейські соколи високо цінувалися і були предметом експорту до Китаю та Японії [302, с. 31, 33, 46, 67, 101, 109, 111, 116, 132, 301–302, 312, 396–397, 401, 463].

Оскільки підтвердження факту стосунків між мусульманськими та корейськими державами лежить поза межами нашого дослідження, далі ми зосередимося на характеристиці та походженні гетерообразу Сіла як літературного концепту.

Сіла постає перед читачем цілковито фантастичною країною, подібною до земного раю. Сіла багата на коштовності та золото настільки, що навіть предмети домашнього вжитку виготовляються з цього металу. Клімат там сприятливий, і земля щедро родить, забезпечуючи людей вдосталь своїми плодами. Навіть вода і повітря в Сіла до такої міри цілющі, що тамтешнє населення не знає хвороб і болю. Корейці зображуються не тільки фізично досконалими, але й наділеними високою моральністю: їхня держава живе у злагоді й мирі з Китаєм, вони люб'язні й привітні до іноземців. Мусульмани, яким вдалося туди дістатися, залишаються там назавжди, зачаровані незліченними перевагами цього краю [302, с. 31, 33, 67, 101, 116, 132, 194, 301–302, 312, 371, 401, 463].

Деякі автори пояснюють небажання мусульман повертатися з Сіла не просто привабливістю і зручністю цієї країни для життя, а політичними мотивами. Вони стверджують, що далека райська країна стала прихистком для прибічників халіфа Алі, які втекли туди від переслідувань своїх опонентів – династії Омейядів [302, с. 372, 396–397]¹.

Зв'язок благодатного середовища та ідеальних духовних і фізичних якостей населення Сіла натякає на дотримання арабськими письменниками так званої кліматичної теорії (географічного детермінізму), що походить з античних часів, – ідеї про визначальний вплив природних факторів певного регіону на характер і фізичні особливості його населення [175, с. 298–302].

¹ Невдовзі після смерті пророка Мухаммеда внаслідок боротьби за владу серед арабів відбувся розкол і спалахнула громадянська війна. У 661 р. халіфа Алі, родича і близького сподвижника Мухаммеда, було вбито, його партія зазнала поразки, й установилася династія Омейядів (661–750 рр.). Алі вважався останнім з так званих «праведних халіфів», а халіфи династії Омейядів – «неправедними». Правління Омейядів характеризувалося свавіллям та репресіями, тому поступово зростала кількість тих, хто співчував загиблому Алі. Ідеалізованого Алі стали називати повелителем правовірних, прославляли його відданість ісламу на досконалі особисті якості. Тому Омейяди сприймалися наступними поколіннями як зрадники й вбивці Алі, а прибічники Алі мали ореол праведників, які заслуговують на рай.

Корейські дослідники, котрі вивчають описи Кореї у західних джерелах, неодноразово зверталися до вивчення творів арабських географів [141; 192; 226; 227; 233]. Однак у їхніх працях не враховані стилістичні особливості арабської географічної літератури та культурного тла, на якому вона створювалася, зокрема, впливу на неї елліністичної географічної традиції. Корейські учені трактують повідомлення арабських географів буквально, вважаючи, що араби дійсно були добре обізнані з реаліями Корейського півострова, такими як природні умови й побут. Зокрема, під шістьма островами, які згадуються у арабів, сучасні корейські вчені схильні розуміти певні конкретні острови поблизу корейського узбережжя [227, с. 166], а опис Кореї як країни золота пояснюють тим, що у відповідну епоху там виготовлялося багато золотих виробів [226, с. 32].

Між тим, на нашу думку, врахування інтертекстуальних зв'язків арабських географічних трактатів із працями елліністичних географів дозволяє уповні встановити генезу та сутність образу Кореї в арабській літературі, а саме аналогічність зображення держави Сіла у арабських вчених та Островів блаженних у грецьких та римських авторів.

Концепція утопічних Островів блаженних формувалася з глибини віків. У грецькій міфології склалося уявлення про острови на краю землі – блаженну землю, де знаходять притулок люди, яким боги дарували безсмертя у винагороду за благочестя та життєві заслуги. Ці щасливці мешкають на Єлїсейських полях, де мають необмежений доступ до різноманітних насолод. Вони не знають ані хвороб, ані душевних страждань. Цьому сприяє приємність клімату, щедрість землі, відсутність потреби працювати, щоб здобувати свій прожиток, краса природи. Зображення Елїзію знаходимо у стародавньому літературному пам'ятнику – «Одіссеї» Гомера (VIII ст. до н. е.) [255, с. 107]. Легендарний архіпелаг вічного щастя, який надає своїм мешканцям безліч благ, не давав спокою уяві греків і згадувався у творах наступників – «Роботи та дні» Гесїода (кін. VIII ст. до н. е. – поч. VII ст. до н. е.) [253, с. 122–124], «Оди» Піндара (522/518 р. до н. е. – 448/438 р. до н. е.) [265, с. 310] тощо. Атлантида, змальована у діалозі «Критій» Платона (428/427 р. до н. е. – 348/347 р. до н. е.) теж істотно нагадує благодатні й

багаті Єлисейські поля [266, с. 509]. Діодор Сицилійський (90–30 рр. до н. е.) в «Історичній бібліотеці» відтворив образ Атлантиди, збагативши його додатковими деталями [258, с. 92–93].

Згодом ідея утопічного Елізію знайшла конкретне втілення під назвою Островів блаженних, розташованих в Атлантичному океані на захід від африканського берега. Вони найчастіше ідентифікуються як Канарські острови. Опис Островів блаженних, на яких начебто довелося побувати реальним мандрівникам, наявний у життєписі «Серторій» Плутарха (46–120 рр. н. е.) [267, с. 9]. Грецький географ Страбон (64/63 р. до н. е. – 23/24 р. н. е.) і римський історик Пліній Старший (23–79 рр. н. е.) були вже твердо переконані в існуванні Островів блаженних і вказували географічне положення цих об'єктів на заході від узбережжя Африки [273, с. 8; 332, с. 489]. При цьому Пліній свідчить, що цих островів шість, наводить їхні назви (Інвалліс, Планазія, Омбріос, Юнонія, Капрарія, Нінгуарія, Канарія) та описує особливості рельєфу.

Врешті решт такий образ шести Островів блаженних було зафіксовано на карті й у коментарях до неї Птолемеєм (87–165 рр. н. е.) [284, с. 106] – одним з найвидатніших науковців елліністичної доби. Його погляди на устрій світу і його дослідницькі методи протягом багатьох наступних віків служили взірцем для арабських, а згодом і для європейських середньовічних географів. За Птолемеєм, Острови блаженних є відправною точкою, де проходить нульовий меридіан, а далі у західному напрямку землі більше немає. Однак Птолемеєм не мав відомостей щодо східної окраїни світу. Арабські географи, орієнтуючись на модель світу Птолемея, своєю чергою, доходять до переконання, що на крайньому сході має бути аналогічний «край світу», розташований на східному кінцевому меридіані. До такої конструкції дуже вдало підходила Сіла – найвіддаленіша східна країна, відома арабам. Таким чином утворилася симетрична картина світу, в якій обабіч

від Ойкумени лежали архіпелаги з шести островів із привабливими для життя умовами.²

З іншого боку, неймовірне багатство держави Сіла на золото споріднює її з біблійним островом Офір – країною золота, куди цар Соломон відряджав успішні морські експедиції за золотом та іншими коштовними предметами (3Цар. 9:26, 3Цар. 10:11), або із золотими та срібними островами елліністичної космографії. Згідно з Плінієм, на заході, на виході з Індійського океану, знаходяться острови Хриз (Золотий) та Аргір (Срібний), надзвичайно багаті на родовища відповідних коштовних металів [332, с. 399]. Птолемей теж указує на існування в Азії Золотого півострова і Срібного міста [284, с. 155, 157]. Розповіді про ілюзорні країни, багаті на золото, тривалий час бентежили душі людей сподіванням заволодіти ним, тому виявилися дуже живучими й передавалися з покоління в покоління.

Під час розгляду повідомлень мусульманських авторів про Корею для правильного сприйняття і аналізу потрібно враховувати світоглядний тип та стильові норми географічної літератури відповідного історичного періоду. Слід пам'ятати, що наука і красне письменство в той час чітко не розмежовувалися, тому для географічних трактатів мусульманських авторів характерне значне зближення з художньою літературою. За визначенням І. Крачковського, «географічна література арабською мовою, якщо можна так висловитися, двобічна. Одним аспектом вона обернена в бік науки, точної науки, в тому сенсі, як ми самі звикли шукати в географії, іншим – у бік красеного письменства, піднімаючись у деяких творах цієї категорії до високого ступеня художньої досконалості» [59, с. 16]. Відокремлення наукової прози від художньої відбувалося поступово, протягом тривалого часу, до того ж елементи художності не зникали повністю зі сторінок наукових трактатів. У працях тієї епохи науковий підхід співіснує з експресивно-емоційними висловленнями та естетично-

² Принаймні, два автори наголошують, що островів Сіла шість – Дімашкі та ан-Нуваїрі [302, с. 371, 396-397]. Останній навіть наводить безпосереднє посилання на Птолема.

художнім вимислом, оскільки метою цих творів було не лише повідомлення нової інформації та систематизація вже відомої, але й розважання читачів.

Трактати арабомовних географів належать до поширеного на середньовічному Близькому Сході жанру міраблій (*аджа'іб*) – оповідань про далекі подорожі, про природні та етнографічні диковини чужих країн. Вершиною цієї літературної форми можна назвати низку повістей про Сіндбада-мореплавця. Початок формування жанру міраблій, а разом з ними й наукової географічної літератури, припадає саме той період, до якого належать найперші згадки про Корею. Мірабллі є науково-белетристичною прозою, в якій географічні та космографічні дані подаються у вигляді мозаїки з різнорідних елементів – документів про реальні подорожі, усних переказів, стародавніх легенд, невірогідних чуток та фольклору. При цьому достовірне і чудесне не розмежовуються, і ця літературна форма часто тяжіє до географічної казки, в якій фантазія перемагає розум і логіку [32, с. 17–18; 59, с. 17–19]. Такий характер притаманний і пам'яткам, які ми розглядаємо, хоча й у різній мірі.

Захопливі розповіді про далекі країни у географічній літературі служили для популяризації знань, а чудесне і незвичайне було привабливим для читацької аудиторії й додавало задоволення від читання. Читачі мандрували разом з автором у незвідані країни й здобували таким чином нові враження. Вони прагнули перетнути межі повсякденності, й тому цінували незвичайне і таємниче. Зацікавленість середньовічних людей чужими країнами можна пояснити особливістю релігійного світосприйняття – ірраціональним сподіванням знайти за межами відомого й освоєного простору дивний світ, створений усемогутнім Богом, цілковито відмінний від того, до якого вони звикли.

Арабські географи-філологи мали дуже широке коло інтересів і прагнули зібрати максимум інформації заради енциклопедичного, всеосяжного опису світу, тому включали до своїх праць повідомлення навіть про такі найвіддаленіші куточки як Корейський півострів. Однак протягом тих семи століть, коли Корея фігурувала на сторінках арабомовних трактатів, її образ майже не еволюціонував. Статичність образу підтримувалася тим, що в арабській географічній літературі не

існувало часових координат, і старовинні повідомлення подавалися авторами як актуальні. Очевидно, контакти з корейськими державами у певний момент припинилися, і надходження інформації звідти обірвалося. Однак для арабомовних географів того часу був характерний прийом перенесення відомостей з більш ранніх авторитетних джерел до власних творів-компіляцій. Завдяки такому «плагіату» відомості, зафіксовані на початку зносин між арабами та корейцями, застигли у століттях.

Коли повідомлення про Корею припинися, арабські географи збагатили її образ новими деталями за рахунок власних домислів та звернення до спадку елліністичних авторів, які, як вважалося, володіли більш досконаліми знаннями. Спираючись на незаперечний авторитет античних авторів, середньовічні арабські автори намагалися доповнити й «підправити» інформацію, здобуту співвітчизниками, щоб підігнати її під космографію грецьких класичних географів. Саме в такому процесі автори XIII ст. перетворюють Сіла на симетричний відповідник шести Островів блаженних, які знаходяться у західних морях, та навіть розміщують там аналог Геркулесових стовпів – статуї, які попереджають мандрівників, що далі шляху немає [302, с. 346–347, 371].

Образ Кореї на початку будувався на фундаменті вірогідних свідчень, але поступово цей реалістичний ґрунт розмивався, і образ Кореї трансформувався у двійника Островів блаженних, їхню проекцію на сході, перейшов з реального світу до уявного. Справжня Корея цікавила географів усе менше, Сіла перетворювалася на екземпляр в колекції дивовижних речей і припинила бути фрагментом дійсності.

Зауважимо також, що надбання арабських вчених у Ранньому Середньовіччі чинили значний вплив на розвиток європейської науки. Однак інтерес європейців концентрувався лише на точних галузях наук, залишаючи осторонь науково-популярні твори з категорії описової географії [59, с. 24–25]. Таким чином, своєчасна передача культурної спадщини арабської цивілізації до Європи відбулася лише частково.

Єдиним досить відомим в Європі арабським автором був ал-Ідрісі, котрий свого часу жив і працював при дворі сицилійського короля Рожера II (1130–1154). Рожера II називають правителем на межі двох світів – західного і східного. Він визнавав перевагу тогочасної арабської культури й науки над європейською і запросив ал-Ідрісі для створення карти світу та коментарів до неї, за якими пізніше в європейській традиції закріпилася назва «Книга Рожера» («*Tabula Rogeriana*»). Проте латинський переклад коментарів ал-Ідрісі у скороченому вигляді було зроблено тільки на початку XVII ст. Від того часу праця ал-Ідрісі була найвідомішим з арабомовних трактатів у Європі протягом тривалого часу, але, очевидно, Сіла зі сторінок трактату та карти ал-Ідрісі не привертала особливої уваги й не асоціювалася з певною конкретною країною. Тому Корея так і не стала відомою в Європі аж до моменту перших європейських повідомлень про неї, зафіксованих у звітах про подорожі Дж. Плано Карпіні та Г. Рубрука (XIII ст.). Праці арабомовних географів були недоступні для широкого загалу європейських сучасників і не входили до наукового обігу. Вони стали об'єктами вивчення лише в контексті арабістики XVII–XIX ст.

2.1.2. Візії Кореї в європейській літературі подорожей XIII ст. Однією з визначних віх середньовічної доби, безумовно, були Хрестові походи. Отже, в цей час увага європейців зосереджувалася головним чином на близькосхідному регіоні. Боротьба з арабами в Хрестових походах виснажувала Європу і забирала всю увагу до середини XIII ст., коли монголи, несподівано підкоривши собі майже всю Євразію, стали загрожувати західноєвропейським країнам. Звістки про спустошення, вчинені монголами на завойованих землях, шокували європейців. Європейські правителі, усвідомлюючи масштаб небезпеки, намагалися встановити мирні стосунки з монголами й зробити їх своїми союзниками у війнах проти мусульман. З цією метою до монгольських ханів двічі відряджалися посольства: у 1245 р. на чолі з Джованні дель Плано Карпіні та у 1253 рр. на чолі з Гільйомом де Рубруком. Вважається, що в їхніх звітах про мандрівки уперше в історії західної літератури з'являються згадки про Корею та корейців.

Відомості зі звітів про подорожі Дж. Пано Карпіні та Г. Рубрука³ неодноразово ставали предметом розгляду дослідників [88; 226; 233; 234; 238], проте лише в контексті вивчення історії контактів західного світу і Кореї. Але якщо поглянути на звіти європейських монахів крізь призму імагології, можна виявити невисвітлені моменти, пов'язані з роллю у формуванні образу Кореї у цих творах культурної традиції та світоглядної системи, до яких належали автори [48].

Ключовою є проблема ідентифікації етнонімів, згадуваних у текстах Дж. Пано Карпіні та Г. Рубрука. У тексті Дж. Пано Карпіні використовується етнонім «*соланги*», у Г. Рубрука – співзвучна пара назв «*ланга* та *соланга*». В сучасній монгольській мові збереглася назва Кореї «*Солонгос*», подібна за звучанням до слова «*солонго*» – «*райдуга*». Мабуть, через це сучасні корейські науковці не піддають сумніву той факт, що під назвою «*соланги*» мається на увазі саме Корея, а її монгольську назву можна трактувати як «*країна райдуг*», хоча тлумачення етимології цієї назви не наводять [226; 233; 238].

Однак повної однозначності щодо проблеми цих етнонімів у більш ранніх дослідженнях не було. Р. Бізлі вказував, що під назвою «*соланги*» у відповідний період розуміли мешканців Маньчжурії та Кореї [337, с. 271]. В. Рокхілл пояснював, що «*ланга*» – викривлена форма китайського слова «*ну-чен (лю-чін)*», яким іменували чжурчженів, а «*соланга*» походить від слова «*солон*» – самоназви деяких чжурчженських кланів. Також він згадував версію інших сучасних йому вчених, які розуміли слова «*ланга*» та «*соланга*» як ідентичні терміни, що йдуть в парі один з одним, як, наприклад, «*Гог і Магог*» [336, с. 152–153]. З іншого боку, російський синолог XIX ст. Палладій (Кафаров) наводить оригінальну версію походження етноніма «*соланги*» від назви корейської держави Сілла [264, с. 115–116].

³ Дж. Пано Карпіні «Історія Монгалів, котрих ми називаємо Тартарами» (Giovanni da Pian del Carpine. «Ystoria Mongalorum quos nos Tartaros appellamus»); Г. Рубрук «Подорож у Східні країни» (Guillaume de Rubrouck. «Itinerarium fratris Willielmi de Rubruquis de ordine fratrum Minorum, Galli, Anno gratia 1253 ad partes Orientales»).

Слід також зауважити, що в монгольській мові існує слово «*солгой*» – «лівий», котре може мати тюркське походження (в турецькій мові «*sol*» – «лівий» та «*solak*» – «лівша», в киргизькій мові «*сол*» – «лівий» та «*солгой*» – «лівша», в уйгурській мові «*сол*» – «лівий» та «*солга*» – «наліво»). Звідси випливає, що монгольське «Солонгос» можна трактувати не як «країна райдуг», а як «країна, розташована зліва», тобто «країна, розташована на сході».

Незважаючи на неоднозначність ідентифікації етнонімів, у текстах Дж. Плано Карпіні та Г. Рубрука можна знайти чимало деталей, які дозволяють ототожнити солангів із корейцями. Описи подорожей Дж. Плано Карпіні та Г. Рубрука містять стислі повідомлення про географічне розташування і політичне становище Кореї та зовнішній вигляд корейських послів, тому слугують цінним матеріалом для вивчення початкового етапу формування образу Кореї в європейській літературі.

Описуючи географічне розташування монгольських земель, Дж. Плано Карпіні зазначав, що земля солангів розташована на північний схід від монголів, за Китаєм [269, с. 25]. Соланги були серед завойованих монголами народів і мали регулярно прибувати з даниною до хана, де їхніх правителів і послів приймали без поваги й принижували: «<...> знатний муж Ярослав, великий князь Русії, а також син царя і цариці грузинської, і багато великих султанів, а також князь солангів не отримували серед них жодної належної пошани, але приставлені до них татари, якого б низького звання вони не були, йшли попереду них і займали завжди перше і головне місце, а, навпаки, часто тим належало сидіти позаду їх» [269, с. 34]. На бенкеті на честь вступу на трон хана Гуюка монголи «виявили велику пошану» до європейських посланців, запросивши їх до шатра й пригощаючи алкогольними напоями, в той час як «поза огорожею був русський князь Ярослав із Суздаля і кілька вождів китаїв і солангів» [269, с. 75] та ще багато чужоземних правителів і посланців.

Звіт Г. Рубрука дає підстави ідентифікувати солангів як корейців за зовнішнім виглядом: вони невисокі на зріст, темноволосі, носять своєрідні головні убори, в яких легко впізнати офіційний чиновницький капелюх [269, с. 131]. Те,

що Г. Рубруку була відома істинна тогочасна назва Кореї, підтверджується наступним уривком: «І майстер Вільям⁴ сказав мені, що він сам бачив посланців від певних народів Кауле та Манзе, які живуть на островах⁵ у морі, яке навколо них укривається льодом узимку, тому татари можуть у цей час вирушити туди» [269, с. 155]. Тут «Кауле» – від китайського слова «Гао-лі», назви тогочасної корейської династії Корьо, «Манзе» – китайська держава Південна Сун. Г. Рубруку так і не довелося з'ясувати, що Кауле і Ланга та Соланга – одна й та сама країна.

За повідомленням Дж. Плато Карпіні, монгольський хан тримав при собі заручником сина правителя солангів. Коли ж правитель помер, хан не відпустив спадкоємця й таким чином приєднав країну солангів [269, с. 55–57]. Ця інформація співвідноситься з подіями корейської історії.⁶

Аналіз фактів, доступних із творів Дж. Плато Карпіні та Г. Рубрука, дозволяє переконатися, що під етнонімами «соланги» й «ланга та соланга» і насправді слід розуміти корейців. Проте образ цього народу вкрай поверхневий: він складається лише з візуальних атрибутів і зовсім позбавлений суджень щодо природи країни та характеру її населення. Соланги постають перед читачем як народ невеликої, периферійної відносно Монгольської імперії країни, слабкої у

⁴ Вільям (Гільйом) Буше – французький майстер, який жив при дворі хана Мунке і прославився виготовленням оздоблень для палацу, зокрема срібного фонтану у вигляді дерева. В. Буше багато років жив в Каракорумі, тому міг знати про Корею і бачити корейських послів у столиці хана.

⁵ В. Буше цілком міг чути про те, що під час монгольських нападів корейські правителі разом зі своїм двором переховувалися на острові Канхвадо. Корейський двір перебував на Канхвадо близько 40 років (1231–1270 рр.). До того ж саме у 1253–1254 рр. монголи збиралися збудувати флот для проведення операції по захопленню о. Канхвадо [108, с. 320–321]. Тому, на думку радянського коментатора Н. Шастіної, у В. Буше могла скластися хибна думка, що цей острів і є вся Корея, як він і передав Г. Рубруку [269, с. 239].

⁶ Візит європейців до Каракорума збігся у часі з перебуванням там заручників з корейської держави Корьо, в числі яких було двоє родичів корейського короля Коджона – Ван Сун і Ван Чон, перший з яких видавав себе за спадкоємця корейського трону. Південнокорейський дослідник Пак Тхегин вважає, що саме Ван Суна мав на увазі Дж. Плато Карпіні, коли він писав про «князя солангів», котрого зустрічав при дворі [87, с. 28]. Коджон укладав мир з монголами у 1218, 1232, 1239, 1246, 1253 рр. і посилав заручників монголам у 1239 р., але щоразу не дотримувався повністю умов мирних договорів, тому монголи напали на державу Корьо повторно. Корьо остаточно визнала себе васалом монгольської династії Юань лише у 1259 р., незадовго до смерті Коджона [19, с. 65, 74, 78].

військовому (соланги були завойовані монголами) та політичному (при дворі хана посланці солангів зазнавали приниження) аспектах. Незважаючи на те, що для тогочасної європейської літературної традиції було характерним зображення азійських локусів як гротескно чудесних [138, с. 47–86], незвичайне в описі корейців обмежується лише описом дивних костюмів.

Як зазначає Д. Дукич, етнообрази завжди є ціннісно забарвленими; ґрунтовні образи можуть виникнути тільки стосовно об'єктів, з якими в конкретну історичну мить існують насичені стосунки [155]. Монахам або не вдалося дізнатися більше про солангів через брак перекладачів, або вони просто не були у цьому зацікавлені, оскільки головною метою місії було вивчення саме монгольської держави – володарки половини світу, а не її сусідів. Держава солангів, очевидно, видалася монахам непримітною через те, що не була ані потенційним ворогом для Європи, ані можливим союзником, оскільки вже перебувала у підкореному становищі. Отже, політичні обставини не сприяли розробленню детального гетерообразу країни солангів.

Не обізнані зі східними землями європейські монахи стикнулася на Сході з величезним об'ємом нової інформації. Те, що видавалося незвичним, кидалося у вічі, одразу западало до пам'яті й урешті потрапило на сторінки їхніх звітів. Г. Рубрук мав би бути вкрай здивований виглядом солангів, оскільки присвятив опису їхніх костюмів досить багато місця у звіті. Складний костюм міг сприйматися ним як ознака наявності у цього народу розвиненої культури.

Корея лежала в іншому географічному та культурному вимірі, тому зустрічі європейських послів з корейськими при дворі монгольських ханів носили суто випадковий характер. До цього моменту європейці навіть не мали уявлення про існування цієї країни й були вільні від будь-яких стереотипів щодо неї. Не маючи попередніх відомостей про Корею, Дж. Плано Карпіні й Г. Рубрук не могли зіставити нову інформацію з наявними в європейській традиції уявленнями, й тому стали творцями образу країни на кінці світу, частини загадкової периферії християнської Ойкумени. Однак цей фундамент гетерообразу Кореї не здобув розвитку в пізній літературі через розбіжність в етнонімах.

Контакти Сходу й Заходу продовжилися завдяки іншим мандрівникам. Наступним європейцем, який побував при монгольському дворі й залишив про це письмові свідчення, став широко відомий Марко Поло. Він прожив у Китаї близько 17 років (1274–1291 рр.), здійснив чимало поїздок провінціями Китаю, тому мав би знатися в географії та політичному устрої регіону. Незважаючи на це, Корею він згадує лише один раз під назвою «Занлі» [262, с. 102] (Гаолі, тобто Корьо) і не повідомляє про цю країну жодних подробиць. Монголи провели багато тривалих військових операцій і в Кореї, тому дивно, що М. Поло не чув переказів про ці події. Він також мав би бачити корейських послів, чи принаймні чути про їхні приїзди. Про Корею М. Поло не розповідає, напевно, тому, що вона вважалася васалом, не вартим уваги через периферійний підлеглий статус. Таким чином М. Поло трансплантує у свій текст образ Кореї, сформований в Юанському Китаї [159, с. 35].

Внаслідок змін у геополітичній ситуації зносини Європи й Далекого Сходу перервалися, і на більш ніж три наступних століття після перших повідомлень Дж. Плано Карпіні, Г. Рубрука та М. Поло Корея зникла з видноколу європейських авторів. Крім того, розбіжність у вживанні етнонімів сприяла тому, що земля солангів та Каолі не могли сприйматися як одна й та сама країна.

2.2. Європейські описи Кореї крізь призму японського світогляду

2.2.1. Корейські образи у доробку єзуїтів на теренах Японії XVI ст.

В епоху Великих географічних відкриттів, коли європейці знову з'явилися на Далекому Сході після тривалої перерви, конструювання образу Кореї відбувалося з чистого аркуша [44].

Твори цього періоду неодноразово привертали увагу істориків, які спеціалізуються на історії та історіографії відносин Заходу та Кореї [143; 152; 167; 187; 226; 238] та діяльності католицьких проповідників на Далекому Сході [196; 245], в якості документів, що дозволяють підтвердити історичні події та простежити їхню хронологію. Однак нами не виявлено наукових праць, які

розглядають ці тексти з позицій літературознавства чи містять спроби проаналізувати походження і структуру корейських образів у них.

Відкриття Японії європейцями відбулося у 1542 р., коли буря випадково віднесла корабель португальця Фернао Мендеш Пінто (Fernaо Mendes Pinto) до японського узбережжя. Вже у 1549 р. на японську землю висадився представник єзуїтів Франциск Ксав'єр (Francisco Javier), і завдяки старанням Ксав'єра та його братів з ордену католицтво з відносним успіхом прищепилося в Японії. Листи отців-єзуїтів, у яких вони звітували до Європи про свою діяльність в Азії, слугують підтвердженням того, що вже у початковий період роботи місії їм стало відомо про існування Кореї, й вони навіть плекали надію понести Слово Боже до цієї країни. Врешті решт цим сподіванням так і не судилося справдитися. Тому про Корею єзуїти могли дізнаватися лише через письмові джерела, японських інформаторів або корейських полонених, захоплених протягом Японсько-корейської війни року *імджін* (1592–1598 рр.)⁷. Цей військовий конфлікт сприймався сучасниками як резонансна подія, оскільки внаслідок нього могли відбутися значні зміни у політичній ситуації в регіоні. Природно, що увага єзуїтів була прикута до перебігу війни та прогнозів щодо її завершення. Цей факт вкупі з неможливістю особисто побувати в Кореї й пояснює, чому в творах єзуїтських авторів Кореї відведено досить мало місця.

Найперша згадка про Корею належить отцям Косме де Торресу (Cosme de Torres) та Ніколао Лансілотто (Nicolao Lancillotto) (близько 1548 р.) й містить лаконічні повідомлення про географічне розташування Корейського півострова та товари, які можуть бути там придбані [Цит. за: 196, с. 58].

Корея стисло описана також у листах Гаспара Вілели (Gaspar Vilela) (1571 р.), котрий не тільки конкретизував географічний опис Корейського

⁷ Японський правитель Тойотомі Хідейосі виношував план завоювання Китаю і з цією метою прагнув гарантувати собі підтримку корейського вана та його дозвіл пройти територією корейської держави Чосон, однак отримав відмову. Це стало приводом для початку воєнних дій на Корейському півострові, в яких також брала участь армія китайської держави Мін у якості союзника Чосон. Оскільки Чосон із давніх часів уважалася васалом Китаю, війна розглядалася сучасниками здебільшого як конфлікт між Японією та Мін, а роль Чосон ігнорувалася.

півострова, але й зробив, очевидно, першу в європейській літературі спробу розкрити національний характер корейців, змалювавши їх як народ надзвичайно сміливих, витривалих і вправних воїнів та мисливців. В описах Г. Вілели Корея постає перед читачем країною, відокремленою від сусідів високим гірським пасмом, яка живе в цілому відособленим життям, підтримуючи, однак, культурні зносини з Китаєм. Відгуки отця Г. Вілели про Корею передають його захоплення і поважливе ставлення до корейців через їхню майстерність у володінні зброєю та відважність у полюванні на хижих звірів [196, с. 200; 245, с. 14].

Побіжні згадки про Корею знаходимо у листах Грегоріо Сеспедеса (Gregorio Cespedes), першого вихідця із західного світу, котрому вдалося залишити письмові свідчення про візит до Кореї. Він перебував у Кореї в 1593–1594 рр., в період Японсько-корейської війни року *імджін*, супроводжуючи одного з головнокомандувачів японської армії – Конісі Юкінага, що був католиком. Про своє перебування в Кореї Г. Сеспедес написав декілька листів, однак його враження від країни обмежуються лише описом надзвичайно холодної погоди [152, с. 44].

Найповніший опис Кореї та характеру корейського народу знаходимо у праці Луїса Фройса (Luis Frois) «Історія Японії» («Historia de Japam»), написання якої стало справою його життя і тривало більше десяти років (приблизно 1583–1595 рр.). Цей об'ємний твір включає різноманітні свідчення щодо різних аспектів японського життя та успіхів і проблем роботи місіонерів у Японії. Цінність «Історії Японії» як імагологічного джерела полягає у величезному обсязі свідчень про звичаї та політику далекосхідних країн, здобутих західним упорядником. З іншого боку, не можна залишити поза увагою видатні літературні якості цього твору. Корея з'являється у книзі в контексті періоду Японсько-корейської війни року *імджін*. У главах, присвячених війні, поряд з географічними описами Кореї присутні емоційно і художньо виписані розповіді про битви та їхніх учасників.

Країнознавча частина корейських глав книги Л. Фройса повідомляє, що Корея складається з восьми провінцій, що вона сплачує данину Китаю і користується китайською писемністю, релігією та мораллю (при цьому

ззначається, що китайці побоюються корейців), а з сусідами-кочівниками часто веде війни, в яких здобуває перемогу [346, с. 45–46]. З Японією Корея підтримує торгівлю, суворо обмежуючи кількість японських купців, яким дозволяється прибувати на материк, та не допускаючи їх вглиб країни [346, с. 38]. Корея, за даними Л. Фройса, має вдосталь природних ресурсів: «Ця країна багата, в ній родиться чимало рису та пшениці. З фруктів там є груші й волоські горіхи, інжир, каштани, яблука, кедрові горіхи, у безмежній кількості мед, трохи шовку, багато бавовни та конопляного полотна. Кажуть, що золотих і срібних родовищ там малувато. Коней і корів багато, є гарної породи поні та віслюки. По всій території мешкають численні тигри та інші тварини» [346, с. 46]. Також автор дуже схвально відгукується про надзвичайну досконалість корейських ремісничих виробів, зокрема, плетених з соломи циновок, а особливо одягу: «<...> ми бачили кілька білих костюмів, привезених з Кореї, й шиття в них було неймовірно ретельне та охайне. Потрібно мати дуже гострий і ясний зір, щоб розгледіти, чи деталі костюма просто приліплені, чи пришиті ниткою та голкою» [346, с. 46–48].

У творі Л. Фройса складається образ Кореї як країни-відлюдниці, яка навмисне уникає контактів із зовнішнім світом, окрім вимушених данницьких відносин з Китаєм. Положення про добровільну відчуженість корейського народу від решти світу він ілюструє прикладом, запозиченим з листа А. Пренестіно: «<...> коли наші кораблі на шляху до Японії через вітер чи течії втрачали напрямок, збивалися з маршруту і хоча б наближалися до корейських гаваней, то корейці одразу ж мобілізували численні озброєні судна й атакували та, не приймаючи жодних виправдань, зовсім проганяли їх від своїх гаваней і землі» [346, с. 47]. У позиції автора відчувається певне здивування від такого стану речей, адже, наскільки йому було відомо, Корея багата на ресурси та вироби високої якості, тобто мала неабиякий потенціал для успішної міжнародної комерції.

Деякі інші деталі оповіді Л. Фройс, очевидно, також запозичив з відомостей, накопичених колегами-місіонерами, як попередниками, так і сучасниками. Повідомлення про надзвичайний холод [346, с. 47] відсилає нас до листа Г. Сеспедеса, який скаржився на морозну корейську зиму. У свою чергу, опис

національних рис корейців Л. Фройса («У людей біла шкіра, вони активні, багато їдять і дуже сильні» [346, с. 46]) в багатьох пунктах збігається з характеристикою Г. Вілели. Корейці – хоробрі воїни, які вправно володіють зброєю, різноманітні види котрої детально описуються у тексті, також полюють на тигрів і їхні шкіри продають японцям.

Найбільше уваги Л. Фройс присвячує хроніці війни між японцями та корейцями, в цьому процесі доповнюючи образ корейського народу новими суттєвими рисами. Як і у Г. Вілели, зазначення у Л. Фройса про міцну статуру корейців, фізичну силу та войовничість можна розцінити як натяк на шляхетність цих воїнів. Разом з тим, така деталь як білий колір шкіри, що зустрічається у обох авторів, допомагає в деякому сенсі наблизити корейців до європейців, уникнути акцентування на їхніх расових та культурних відмінностях, таким чином налаштовуючи читача на доброзичливе ставлення до Кореї як до рівноправного суб'єкта, а не як до країни язичників-дикунів.

Зустріч з непізнаним досі об'єктом викликає потребу класифікувати нове за допомогою звичних категорій, таким чином зменшивши чужорідність цього об'єкта. Проведення аналогій з власним досвідом та менталітетом дозволяє полегшити сприйняття чужої культури. На наш погляд, главам з «Історії Японії», присвяченим війні, притаманне винесення суджень щодо корейців на основі категорії лицарських ідеалів, яка відігравала в європейській традиції важливу роль. Основні лицарські чесноти полягали у мужності, почутті честі, відданості правителю (сеньйору), бажанні боротися зі злом, дотриманні обітниць та правдивості у поєднанні з чистотою душі [85; 96; 116].

Л. Фройс наводить чимало прикладів, в котрих можна легко помітити більшість із перерахованих ознак лицарської поведінки. Щоб уникнути звинувачення у боягузтві, достойні корейські воїни свідомо наражаються на ризик, захищаючи державу та власну честь: «Корейські солдати у фортеці дуже сміливо і відважно опиралися <...>. Побачивши, що японські солдати наполегливо лізуть через фортечні мури, частина корейців, що стояли на мурах, стрибали донизу у рів, щоб не пустити японців. <...> Чудові командири та рядові корейські солдати з

надзвичайною вірністю своєму королю майже усі билися до смерті, й лише невелика кількість вижила і потрапила у полон. Найпершим серед корейських солдатів загинув у бою їхній головнокомандувач» [346, с. 54–55]. В іншому випадку захоплений у полон корейський командир високого рангу категорично не погоджується зашкодити своїй честі та знаками просить японців якнайшвидше відрубати йому голову. Врешті його бажання було виконано [346, с. 67]. Показне принесення в жертву життя звеличує доблесть цього полководця в очах читачів.

Корейські чоловіки відчайдушно оберігають лицарську честь у боях, в той час як жінки з аристократичного прошарку не поступаються їм у ревному піклуванні про свою жіночу гідність в окупованих фортецях та у полоні, проявляючи при цьому неабияку винахідливість: щоб приховати свою вроду, вони вимазують обличчя сажею та вдягаються в лахміття. «<...> корейські жінки відомі своєю цнотливістю, вірністю й обережністю», – підкреслює Л. Фройс [346, с. 55]. Молоду вдову, племінницю корейського короля, було взято у полон. На шляху до Японії вона невтомно опиралася, а коли її доправили до Тойотомі Хідейосі, почала страшно голосити перед ним, викликавши у суворого правителя співчуття. Він наказав відіслати жінку додому [346, с. 55].

Однак прославлення принципової хоробрості та рішучості корейців у Л. Фройса обмежується винятково прикладами людей з елітарних груп. Як і в типових лицарських романах, в «Історії Японії» немає персонажів низького соціального статусу, які здійснювали б подвиги. У тогочасній парадигмі честь, слава, високі моральні стандарти та потяг до справедливості розглядалися як привілеї аристократії. Селяни, як вважалося, живуть заради праці та служіння панам і не здатні проявляти героїзм [116, с. 66]. На відміну від аристократів, простим народом рухають низькі особисті інтереси, а не поняття шляхетної гордості, тому боягузтво та навіть схильність до зради у рядових солдатів і селян умовно визнавалися допустимими елементами характеру. У критичній ситуації налякані солдати пускаються навіткі: «<...> японці дуже наполегливо атакували не тільки з гарматами, але й із шаблями, змагаючи все на своєму шляху, і тоді корейські солдати стали залишати поле битви та тікати з усіх сил так, наче у них

на ногах повиростали крила. Втікаючи, корейські солдати досягли повноводної річки, але оскільки там не було човнів, щоб її перетнути, більшість потонула» [346, с. 67]. Мешканці столиці гостинно вітають завойовників, пропонуючи їм харчі та свої послуги: «Всі чоловіки й жінки, а їх жило більше тисячі у місті, вийшли з воріт фортеці, несучи прохолодну воду, варений і висушений рис, який в Японії називають "хосіі", а також сезонні харчі, й привітали солдатів. Жінки, малі діти та старі, розчулені тим, що почувалися у безпеці, зовсім без переляку і страху, перебували між численними чужими солдатами й озброєними військовими, з власної волі, люб'язно та щиро запитували жестами у японських солдатів, чи не потрібно їм ще щось, і давали їм харчі» [346, с. 67–69]. Автор виправдовує цей вчинок столичних жителів тим, що корейський король, їдучи в евакуацію, наказав спалити всі харчові склади, щоб не віддавати припаси в руки ворогів. Ті, хто не мав куди втекти, були приречені незабаром померти від голоду, і, оскільки король не потурбувався про них, сподівалися отримати рятунок від японської армії.

В описах Кореї єзуїтських місіонерів XVI ст. в Японії можна виділити два ключові аспекти. Географічно-країнознавчий план розповіді полягає у спробах точніше визначити розташування Кореї на карті світу, охарактеризувати її стосунки з сусідами та перерахувати наявні там ресурси, що могло послужити для суто прагматичної оцінки перспективності освоєння цієї країни європейцями. З іншого боку, автори окреслюють національний портрет корейського народу, оперуючи категоріями кількасотлітньої європейської традиції лицарства. При цьому вони доходять до висновку, що серед корейської еліти є чимало гідних поваги людей, і таким чином створюють в цілому позитивний образ корейського народу, підкріплений високою оцінкою військової сили корейців, яким вдалося розбити японських завойовників, та похвалами талантам корейських ремісників. Корейський народ у Л. Фройса постає носієм розвинених технологій та етичної системи, подібної, з одного боку, до європейських уявлень про лицарські чесноти, а з іншого – до самурайського кодексу. Стратегія зближення характеристик корейців, християн-європейців та успішно навернених японців спрямована на

доведення перспективності майбутньої місіонерської роботи в Кореї. Ймовірно, що єзуїти були зацікавлені у конструюванні позитивного образу Кореї в свідомості європейців, маючи на меті підготовку ґрунту для майбутньої місіонерської роботи у цій країні шляхом забезпечення собі підтримки Папи та європейських правителів.

У зображенні Л. Фройсом шляхетності корейських воїнів можна вбачати також намір валоризувати образ японців, викликаний досягнутими успіхами у наверненні японців і сподіваннями щодо подальшого прогресу в цій справі. Характеризуючи корейців як мужніх і гордих воїнів, Л. Фройс творить образ гідного суперника японців. Японсько-корейська війна року *імджін* таким чином набуває вигляду не завоювання високорозвиненим народом країни дикунів, а військового конфлікту між двома рівними силами.

Листи єзуїтів, незважаючи на свій характер офіційних документів, публікувалися у спеціальних збірниках, які виходили у перекладах кількома європейськими мовами. Крім того, кореспонденції з Далекого Сходу, в яких містяться згадки про Корею, були використані у якості матеріалу або цитувалися дослівно у таких популярних свого часу компіляціях як «Видатні морські подорожі» Річарда Хаклюйта (1598–1600 рр.) [303], «Історія місій» Луїса де Гусмана (1601 р.) [301], «Подорожі Перчаса» Самюеля Перчаса (1625 р.) [333]. Ці трактати сприяли поширенню знань про Корею серед певних кіл європейських інтелектуалів, однак ми можемо припустити, що короткі повідомлення про Корею, які у них містилися, губилися серед величезного об'єму іншої інформації. «Історія Японії» Л. Фройса не була належно прийнята сучасниками й навіть не потрапила до Європи, а зберігалася у Макао, доки не була віднайдена у середині XVIII ст., однак публікація книги відбулася лише у XX ст. Відповідно, не можна сказати, що твори єзуїтів, що служили в Японії в XVI ст., значним чином посприяли формуванню думки про Корею в Європі.

2.2.2. Трансляція японських поглядів на Корею у матеріалах європейських авторів XVII – першої половини XVIII ст. Деякий внесок у

формування образу Кореї в західному дискурсі подорожей зробили службовці європейських торговельних місій в Японії.

З 1613 по 1623 р. в порту Хірадо проіснувала факторія Британської Ост-Індської компанії, очолювана Ричардом Коксом (Richard Cocks). У ділових листах та щоденникових записах Р. Кокс докладно фіксував стан справ у факторії, особливості політичної ситуації в Японії тощо. Зокрема, Р. Кокс неодноразово згадує про прибуття у 1617 р. корейської посольської делегації. Він принаймні двічі намагався зустрітися з корейськими послами з метою налагодження британсько-корейських стосунків. Однак на заваді планам Р. Кокса ставали феодала о. Цусіма, які мали в той час монопольне право на торгівлю з Кореєю. Британський чиновник передає, що фактичний японський правитель *сьоґун* за власний кошт приймав корейців надзвичайно пишно і з великими почестями. Метою візиту послів, за інформацією Р. Кокса, було підтвердження вірності й пошани корейського короля до *сьоґуна*, а також прохання забезпечувати захист Кореї від іноземних загарбників [286, с. 301, 311–312; 287, с. 290, 299]. Корейська держава зображена у нього слабким васалом, який смиренно благає могутнього *сьоґуна* надати протекцію, а *сьоґун* представлений великодушним щедрим господарем.⁸

Голландська Ост-Індська компанія проводила свою діяльність у Хірадо з 1609 р., а з 1639 р. – на о. Дедзіма в гавані Нагасакі. Після банкрутства компанії у 1795 р. голландська присутність на о. Дедзіма зберігалася до насильницького відкриття Японії західними державами в середині ХІХ ст. З 1639 р. Японія дотримувалася політики самоізоляції, щоб захиститися від небажаного християнського впливу, і голландці стали єдиними представниками західного

⁸ Після завершення Японсько-корейської війни року *імджін* (1592–1598 рр.) перемогою корейської сторони держава Чосон вороже і з недовірою ставилася до японців. Японським посланцям було суворо заборонено приїздити в Чосон, і тому японсько-корейські дипломатичні стосунки на наступні чотири століття стали односторонніми. При цьому японська сторона була більше зацікавлена у нормалізації дипломатичних стосунків із Чосон, адже обмін офіційними документами з правителями-сусідами означав міжнародне визнання авторитету *сьоґуна* Токуґава Ієясу. Саме тому відтоді корейським посольствам забезпечувався якомога пишніший прийом [247, с. 78, 86].

світу в Японії. Оскільки в Кореї, котра також була закритою для зовнішнього світу, західних торговців, дипломатів чи науковців не було зовсім, свідчення європейських мешканців о. Дедзіма є одними з небагатьох джерел інформації про Корею на Заході в період XVII – першої половини XIX ст.

Представники Голландської Ост-Індської компанії періодично відряджали до Едо, столиці сьогуна, посольства з привітаннями й подарунками. У 1637 р. Едо відвідала чергова голландська місія, члени якої мали змогу побачити корейську посольську процесію і детально описати її велич та урочистість. Два паланкіни з послами та окремих паланкін з листом до сьогуна у супроводі пошту з сотень піших та кінних вартових (корейських та японських) в ошатному вбранні, в'ючних тварин із цінними дарунками пройшли вулицями міста, закарбувавши у пам'яті європейців яскраву картину. Щодо мети місії невідомий автор каже, що корейці приїхали просити допомоги у боротьбі з маньчжурами [251, с. 64–65].

Про велику пишність прийому корейських послів, що прибули у 1682 р., повідомляв також Андреас Клеер, голова голландської факторії на о. Дедзіма. Він писав, що сьогун є сюзереном корейців і володіє землями на Корейському півострові. Щедрість сьогуна перед корейцями А. Клеер пояснює бажанням продемонструвати васалам свою безмежну милість і таким чином викликати у них бажання ще відданіше служити йому [276, с. 73].

Енгельберт Кемпфер, лікар при голландській факторії та натураліст, у своїй ґрунтовній «Історії Японії» (1727 р.) [311] повідомляє, що в давні часи Корея була завойована японською імператрицею Дзінгу, але згодом корейці перейшли під сюзеренітет тартарів. Причиною Японсько-корейської війни року *імджін* Е. Кемпфер називає відмову Кореї поновити статус данника Японії, що стало для Тойотомі Хідейосі перепоною на шляху до окупації Китаю. За версією Е. Кемпфера, війна скінчилася відновленням японського контролю над півостровом, і з того часу корейці регулярно відряджають посольства до сьогуна, щоб підтверджувати свою лояльність. Крім того, на корейському березі

залишилося японське укріплення, а на островах між двома державами базуються японські війська⁹ [311, с. 104–106].

Характерною спільною рисою розглянутої у цьому параграфі групи джерел є те, що вони трансливали до європейського читача японські візії, згідно з якими Корея розглядалася як територія, підвладна Японії, а сьогун позиціювався як авторитетний володар¹⁰. Відомості, наведені ними про Корею, були або невідповідними дійсності взагалі, або стосувалися далекого минулого. Ця інформація сприяла створенню образу несаможиттєвої слабкої Корей, яка охоче віддається під владу могутнього сьогуну. Підтримку європейськими письменниками японських імперських амбіцій щодо Корей можна трактувати як прагнення закріпитися в Японії для подальшої комерційної діяльності.

2.3. Мемуари Г. Гамеля (XVII ст.): враження самовидця

Гендрік Гамель (Hendrick Hamel), член команди голландського судна, що в XVII ст. зазнало катастрофи біля берегів Корей, уклав спогади, в яких яскраво представлена тема крос-культурної взаємодії між європейцями й місцевим населенням. Цінність цього літературного пам'ятника полягає також у тому, що він є першим в історії письмовим джерелом, котре містить розгорнутий опис Корей автором, який особисто побував у цій країні [39; 40].

⁹ Під фортецею мається на увазі, певно, так званий Вегван, поселення японських купців на південному березі Корейського півострова, за межі якого їм не дозволялося виходити. Під військами на островах слід розуміти володіння цусімських феодалів. Про існування на корейському березі японської фортеці та про розміщення на острові «між японськими володіннями й Кореею» японських військ, а також про завоювання півострова імператрицею Дзінгу повідомляється також у нотатках російського мореплавця Василя Головніна, котрий вирушив у 1807 р. у навколосвітню подорож на судні «Діана», а в 1811 р. під час вивчення Курильських о-вів був захоплений японцями у полон разом із командою. У 1818 р. В. Головнін опублікував спогади про дворічний японський полон, до яких включив стислий огляд корейських справ. В. Головнін відніс інформацію про Корею до розділу «Народи, які сплачують данину Японії, і японські колонії», де писав, що Корея є данником Японії, й що корейського спадкоємця тримають у заручниках [254, с. 153–155].

¹⁰ Насправді єдиними легітимними гегемонами Північно-Східної Азії завжди були китайські імператори, яких держава Чосон визнавала своїми сюзеренами, в той час як з Японією вона будувала відносини на основі принципів рівності.

Голландське торгове судно «De Sperwer» у 1653 р. на шляху з Тайваня до Японії розбилося на рифах поблизу корейського острова Чеджудо (Квельпарт). Про тринадцятирічне перебування в Корей Г. Гамель склав у 1666 р. досить об'ємні мемуари.

Як свідчить Г. Гамель, перші години після зустрічі з місцевими на корейському березі були сповнені для нього тривоги за своє життя: табір голландців на пляжі був оточений великою кількістю солдатів, їх закували у ланцюги й грубо кинули на землю перед командиром.

Остороги та ворожість корейців відносно чужинців від самого початку і протягом усіх тринадцяти років чергувалися з доброзичливістю. Страхи щодо своєї долі ніколи не залишали голландців, їхнє життя в Корей було низкою жорстоких злигоднів та покращень, і вони ніколи не могли бути впевненими у своєму майбутньому. Наприклад, коли в очікуванні розпоряджень короля іноземців кілька місяців тримали під замком на рисі й воді, добродушний губернатор острова Чеджудо покращив їхній раціон, дозволив виходити на прогулянки, запрошував до своєї оселі та пригощав обідом, навчав корейським словам і в різний спосіб намагався розрадити. Цій людині Г. Гамель висловив вдячність за дружні почуття й турботу в такій формі: «Язичник піклувався про нас так, що багатьом із християн було б соромно» [305, с. 8]. Однак із приходом нового губернатора умови утримання голландців різко погіршилися. Дехто з них, впавши у відчай, захопили човен і зробили невдалу спробу втечі, за що зазнали тілесного покарання.

Здійснивши у супроводі конвою подорож Кореєю та опинившись у столиці, голландці попросили короля дозволити їм залишити країну, проте отримали від нього відмову, але при цьому й обіцянку надавати їм підтримку.

Голландці близько трьох років прослужили у столиці в гарнізоні варті палацу, постійно страждаючи від нестачі харчів і теплого одягу та від надокучливої цікавості місцевих: «Прості люди острова розповсюдили чутки, що ми більше схожі на чудовиськ, ніж на людей. Вони казали, що для того, щоб випити щось, нам доводиться класти ніс за вухо, і що, оскільки наше волосся

світле, ми схожі на підводних істот, а не на людей. <...> ми ледве могли просунути вузькими провулками біля будинків, де ми жили, й навіть у наших домівах натовп не давав нам щонайменшого спокою. Врешті решт генерал заборонив відвідувати нас без його дозволу. Іноді навіть раби без відома своїх панів витягали нас з наших будинків і глумилися з нас» [305, с. 15]. Отже, Г. Гамелю та його товаришам доводилося не просто терпіти цікавість, але й служити об'єктом потіхи корейців. Іноземців не сприймали серйозно, а лише ставилися до них як до незвичайних створінь, які можуть стати джерелом розваги. На першій аудієнції корейський король змусив голландців заспівати й станцювати по-голландському, після чого щодня їх кликали до будинків вельможних людей, котрі також бажали розважитися, розглядаючи іноземців [305, с. 14–15].

Стомившись від мук та принижень, двоє голландців зробили ще одну спробу здобути свободу. Вони звернулися до маньчжурського посла, котрий прибув до Сеула, з проханням забрати їх із Кореї і допомогти повернутися додому. Такий вчинок чужоземців загрожував корейському правителю, що був васалом маньчжурської династії Цін, серйозним політичним скандалом. Однак корейським чиновникам вдалося владнати інцидент, бунтівники були посаджені до в'язниці, де вони й загинули. Після цього прояву непослуху усіх голландців вислали до провінції Чолладо, де їх розділили на три групи й поселили у різних місцях. У наступні роки їм довелося жити у надзвичайній скруті, заробляючи на прожиток тяжкою працею і навіть милостинею, мандруючи різними містами й буддійськими монастирями. Врешті у 1666 р. вони прийняли важке рішення ризикнути життям заради звільнення: «Ми віддали перевагу тому, щоб один раз випробувати своє везіння, аніж постійно жити у смутку, тузі й рабстві у цій язичницькій країні, котрі нам щоденно приносила юрба недоброзичливих людей» [305, с. 29]. Частина голландців, включаючи Г. Гамеля, організувала втечу на невеликому човні до Японії, котра в той час підтримувала з голландцями обмежені торговельні стосунки. Розповівши про свої обставини, вони попросили японців сприяти визволенню решти товаришів, чого незабаром вдалося домогтися.

Після звільнення з Кореї члени команди судна «De Sperwer» були зобов'язані звітувати керівництву Голландської Ост-Індської компанії, в якій вони служили, про те, як вони втратили корабель, завантажений товарами, й чому про них так довго не було звісток. Можливо, що Г. Гамель навмисне вдавався до темних тонів під час оповіді, щоб виправдатися за нанесення компанії збитків і уникнути покарань чи штрафів. Розповідаючи про жалюгідне становище голландців у Кореї, залежність від обставин і сваволі чиновників, Г. Гамель уповні демонструє свою безпорадність. Спроби його товаришів боротися за звільнення закінчилися крахом, тому ті, що залишилися живими, заради порятунку своїх життів упокорюються й терплять різноманітні приниження й знегоди. Той факт, що голландців тримали в Кореї всупереч їхньої волі, практично в полоні, мав справити на читача-сучасника враження про надзвичайне варварство корейців, які не бажали допомогти нещасним повернутися на батьківщину. Крім того, повідомлення про обмеження прав на пересування, мізерний раціон, нестачу теплого одягу, необхідність виконувати примусові роботи за наказами чиновників мали шокувати читача, й у нього складалася думка про безжальність азіатів-язичників, виникало глибоке співчуття до братів по християнській вірі.

Критичне трактування опису перебування голландських моряків у Кореї запропонував у першій половині XIX ст. німецький сходознавець Ф. фон Зібольд. Він виправдовував відмову корейського правителя відпустити голландців бажанням забезпечити свою країну від іноземного втручання. На думку Ф. фон Зібольда, становище голландців у Кореї було цілком стерпним, їм були надані можливості власними силами забезпечувати себе, і тому він докоряв Г. Гамеля та його товаришам за те, що їхня поведінка й спричинила таке жорстке ставлення до них, а також за надмірне перебільшування своїх страждань [259, с. 51–52].

В тексті Г. Гамеля відчувається, що він дистанціюється від об'єктів і явищ, які спостерігає, хоча його твір і позбавлений відвертих ксенофобських висловлювань щодо корейців. Його товариші не стали добровільно інтегруватися у корейське суспільство, не ставилися з пошаною до місцевих порядків. Звіт

голландського автора є зібранням фактів, покликаних приголомшити й позабавляти європейських читачів. Г. Гамель прагнув викласти якнайбільше відомостей про дивні корейські звичаї, не критикуючи нічого прямо, але, очевидно, очікуючи від читачів осуду.

У його викладенні корейська система правосуддя виглядає нелюдськи лютою, сексуальні погляди розпусними, а шлюбні традиції – жорстокими стосовно жінок [305, с. 57–59, 61, 63–64]. Щодо національного характеру корейців Г. Гамель висловився суперечливим чином: «<...> цей народ вельми схильний до крадіжок, брехні й обману. Їм не можна надмірно довіряти. Вони вважають це героїзмом, якщо заподіють шкоду комусь, це не вважається ганебним. <...> З іншого боку, корейці добродушні й довірливі. Ми могли змусити їх повірити у все що завгодно»; крім того, корейці надзвичайно боягузливі: «<...> коли маньчжури прийшли по льоду і захопили країну, більше солдатів повісилося у лісі, ніж загинуло від рук ворогів. <...> Вони не виносять вигляду крові. Коли хтось падає у битві, решта розбігається» [305, с. 67].

Безперечно, мемуари Г. Гамеля принесли до Європи інформацію про незвідану досі далеку Корею, і в цьому полягає його найголовніша історична вартість. Одразу ж після публікації у 1668 р. книжка користувалася популярністю і значним інтересом завдяки новизні й екзотичності місця дії. Вона була перекладена основними європейськими мовами, а також використана видатним ученим свого часу Ніколаасом Вітсеном в енциклопедичній праці «Північна і Східна Тартарія» [251] у 1692 та 1705 рр. Також матеріали Г. Гамеля частково увійшли до багатьох збірників літератури подорожей, зокрема «Нового загального зібрання мандрів і подорожей» Джона Гріна (1745–1747 рр.) [274], «Загальної історії подорожей» Антуана Франсуа Прево (1746–1759 рр.) [308] та інших.

І все ж, становище Г. Гамеля та решти тих, хто вижив і повернувся додому у ролі жертв і страждальців, а не героїв-переможців, виглядало безславним, адже вони виявилися зломленими азіатами, мусили покорятися їм протягом довгих тринадцяти років. Персонажі, що не здобули слави у чужих землях, забувалися та ігнорувалися, бо історія людей, які не підкорили варварів і не привезли додому

жодних скарбів, не тішила самолюбства західної публіки. Незважаючи на те, що записки Г. Гамеля містили багато деталей про корейський побут і захопливі перипетії, популярність книги була тимчасовою і незабаром згасла.

Епоха Великих географічних відкриттів та успішна колонізація багатьох віддалених земель окрилили західних людей, нав'яли їм упевненість у вищості над іншими народами. Ось чому висадка голландців у Кореї, невдала з того погляду, що за нею не настало ані встановлення торговельних стосунків, ані тим паче колонізації цієї країни, розчарувала західний світ.

Частотність згадування цієї чи іншої країни в науковій і художній літературі та ступінь фокусування уваги на ній визначалася її стратегічною важливістю для Заходу, ступенем залучення у стосунки із західними державами [155; 206, с. 4]. До публікації мемуарів Г. Гамеля про Корею склалося уявлення як про одну з провінцій Китаю, тому вважалося, що в ній немає нічого унікального, і її не прагнули вивчати спеціально. Свідоцтво голландських моряків змінило уявлення про Корею в європейському суспільстві: тепер стало ясно, що ця країна має власну культуру і відрізняється від Китаю, проте недоступність Кореї, зумовлена її політикою самоізоляції, повідомлення про відсутність там цінних товарів та природних ресурсів позбавили її привабливості.

З цих причин до мемуарів Г. Гамеля знову звернулися тільки в кінці XIX ст., після примусового відкриття Кореї західними державами, коли ця країна вважалася перспективною для освоєння західними колонізаторами, але щодо неї було відомо вкрай мало. Англomовна версія спогадів голландця була передрукована у 1885 р. у праці американського сходознавця В. Е. Гріффіса «Корея, побачена зсередини та ззовні» [298]. Завдяки цьому виданню з твором Г. Гамеля познайомився Дж. Лондон – один з провідних американських літераторів початку XX ст. [38; 39; 40; 46]. Пригоди Г. Гамеля надихнули письменника на створення однієї з глав роману «Міжзор'яний мандрівник». На жаль, сучасники зустріли цей роман прохолодно, і він досі залишається маловідомим, як і в цілому той факт, що частина творчої спадщини Дж. Лондона стосується Кореї.

2.4. Уявлення про Корею в контексті взаємодії європейських країн із Китаєм

2.4.1. Віддзеркалення китайських позицій щодо Кореї у трактатах єзуїтів XVII ст. Діяльність єзуїтів у Китаї, ґрунтовно розпочата Маттео Річчі наприкінці XVI ст., відкрила Європі широкі можливості для акумуляції знань про Далекий Схід. Працюючи в Китаї, єзуїтські місіонери керувалися принципами так званої «політики акомодациї», яка полягала у максимальному зануренні отців у китайську культуру заради пристосування методів проповіді до місцевих категорій мислення. Видатні представники місії, опанувавши мову, вивчали китайські філософські та історичні твори й таким чином настільки наблизилися до китайського погляду на світ, наскільки це було можливим для вихідців із Заходу. Отці докладали чимало зусиль для того, щоб виглядати й мислити, як китайці, щоб зруйнувати бар'єр між собою та китайцями й у такий спосіб спростити процес проповідування своєї віри [35]. Місіонери залишили величезний доробок, у якому представили сучасникам Китай у різноманітних аспектах. Володіння мовою зробило можливим доступ до оригінальних китайських матеріалів, котрі були невичерпним джерелом інформації не лише про Китайську імперію, але й про її сусідів та васальні держави, зокрема й Корею.

У творах єзуїтів у Китаї наявні численні згадки про Корею, однак образ Кореї у цих творах здебільшого є лише копією образу, змодельованого китайськими авторами. Перебуваючи у Китаї, єзуїтські автори приймали китаєцентричну точку зору та покладалися на китайські судження стосовно Кореї, й, відповідно, зображували Корею як підлеглу периферійну державу, яка не має власної національної ідентичності й в усьому, від системи письма до будови державного апарату, орієнтується на китайську цивілізацію [45].

У трактаті М. Річчі «Історія християнських експедицій до Китаю, здійснених Суспільством Ісуса» [334], вперше опублікованому під редакцією та з доповненнями Ніколя Тріго у 1615 р., Корея представлена як слабка у військовому відношенні країна, нездатна оборонятися проти японських агресорів

власними силами, й тому змушена чекати на допомогу від свого сюзерена. При цьому перемога у Японсько-корейській війні року *імджін* (1592–1598 рр.) приписується цілковито Китаю. Для захисту Кореї від загарбників китайський імператор збирає величезні армію та флот [334, с. 243, 286], і це повністю розорює державну скарбницю [334, с. 299, 321]. Свідченням культурної несаможитності Кореї, на думку цих авторів, є, зокрема, вживання корейцями китайських ієрогліфів [334, с. 22].

У творах наступників М. Річчі – «Китайська імперія» (1642 р.) Алвару Семеду [335], «Тартарські війни» (1654 р.) та «Новий атлас Китаю» (1655 р.) Мартіно Мартіні [321; 322] приділено значну увагу драматичним перипетіям першої половини XVII ст., коли відбувався перехід влади від китайської династії Мін до маньчжурської династії Цін, і на цьому тлі вміщено згадки про маньчжурські вторгнення до Кореї у 1627 та 1636 рр.

А. Семеду кілька разів побіжно говорить про Корею, повідомляючи, що тамтешні похоронні обряди й забобони схожі на китайські. Він показує Корею як незначну малу державу, котра в минулому не впоралася власними силами з нападом японців, а тепер опинилася між двома могутніми державами й не може визначитись, котру з них їй вигідніше підтримувати, й тому сплачує данину одночасно і Мін, і Цін [345, с. 76, 93, 97, 105].

Найґрунтовніше Корея представлена у працях М. Мартіні. Він підкріплює тезу про несаможитність Кореї, наводячи в «Новому атласі Китаю» історичний нарис, в якому викладається китайська версія про заснування на початку II тисячоліття до н. е. стародавньої держави Чосон Ціцзи (кор. Кіджа), родичем напівміфічного китайського імператора Чжао. Ось чому з найдавніших часів Корея перебуває під контролем Китаю, і корейські правителі зобов'язані просити у китайського імператора дозволу сісти на трон [322].

Хроніка маньчжурських завоювань у «Тартарських війнах» М. Мартіні містить додаткову цікаву деталь: корейська держава визнала себе васалом маньчжурів за умови, що маньчжури не силуватимуть корейців дотримуватись маньчжурських звичаїв і носити відповідну зачіску (голити голову, залишаючи

позаду довге волосся, яке заплітали у косу). Згодом, коли завойовники все ж таки порушили обіцянку і стали вимагати виконання цих пунктів, у Кореї почалося велике повстання, яке й послужило приводом для повторного вторгнення [321, с. 298]. Ми схилиємося до думки, що цим епізодом М. Мартіні мав на меті проілюструвати не прагнення корейського народу відстояти свою національну гідність, а його відданість своєму сюзерену – китайській державі Мін. Не маючи іншого вибору, крім того, щоб формально визнати себе данником маньчжурів, Корея проте вимагає хоча б права збереження зовнішніх ознак належності до зони китайської культури.

У «Новому атласі Китаю» М. Мартіні наводить досить докладний країнознавчий опис Кореї, у дечому ідентичний до опису Л. Фройса, який ми згадували вище, очевидно, складений з відомостей китайських інформаторів. Корея у М. Мартіні описана як країна з родючою землею, де багато рису і пшениці, женьшеню, різних фруктів, а особливо груш. Там знаходять поклади золота. Подібно до Л. Фройса, він свідчить, що корейські ремісничі вироби (папір та пензлі) дуже високої якості й високо цінуються у Китаї. Корея густонаселена, у ній багато міст. Та попри все це, Корея не бажає мати стосунків з іноземцями, окрім китайців та японців. М. Мартіні не забував і про те, що хоча у багатьох аспектах Корея копіювала китайський спосіб життя, існували й відмінності між двома країнами. Наприклад, він зазначає, що корейські жінки наділені в ідносною свободою пересування і поведінки, на відміну від китайських жінок, приречених на відлюдництво всередині дому, а також пояснює про деякі відмінності у поховальних обрядах [322]. Д. Лаш характеризує опис М. Мартіні як надмірно узагальнений і не завжди точний [188, с. 1785]. Це дійсно так, адже цей автор ніколи не бував у Кореї і не працював з оригінальними корейськими джерелами, проте саме опис Кореї з праці М. Мартіні став найбільш вичерпним й авторитетним джерелом інформації про Корею серед усіх єзуїтських трактатів. Фрагмент з «Нового атласу Китаю» брали за основу чи дослівно перекладали провідні наукові й дипломатичні діячі та упорядники творів про Китай: Йоган Нігоф (1666 р.) [325], Ніколай Спафарій (1677 р.) [272], Ніколаас Вітсен

(1692, 1705 pp.) [251], Жан-Батист Дюальд (1735 р.) [291; 292], Вільям Вінтерботам (1795 р.) [345] та інші. Тому можна сказати, що М. Мартіні визначив основні риси образу Кореї приблизно на наступні два століття до моменту відкриття Кореї західними державами.

Зміна династій в Китаї привертала таку велику увагу сучасників, що за висвітлення цієї теми бралися й ентузіасти, що ніколи не були в Китаї особисто, зокрема, Хуан де Палафокс-і-Медоса, автор «Історії завоювання Китаю тартарами» (1670 р.) [330], П'єр-Жозеф д'Орлеан, автор «Історії двох тартарських завоювань Китаю» (1688 р.) [290]. У цих працях також містяться побіжні згадки про Корею, витримані у дусі упереджених поглядів на Корею, характерних для цієї епохи, коли західні автори не вважали за потрібне приділяти їй окрему увагу.

Варто розглянути й трактат Жоао Родрігеса «Історія церкви в Японії» [196] (орієнтовно 1619–1627 pp.). Ж. Родрігес провів майже все життя на Далекому Сході: спочатку працював у складі місії в Японії, де одночасно служив перекладачем для Тойотомі Хідейосі та Токугава Ієясу (за що й отримав прізвисько Цудзу, тобто Перекладач), а згодом, коли єзуїтам було заборонено діяльність в Японії, перебрався до Китаю. Ж. Родрігес багато років присвятив збиранню та систематизації інформації з оригінальних японських та китайських документів, плануючи створити монументальну історичну працю. На жаль, його матеріали збереглися лише фрагментарно, і невідомо, чи вдалося йому завершити свій задум.

Ж. Родрігесу не вдалося уникнути викладення у своєму трактаті ідей про другорядність та меншовартість корейської держави відносно японської та китайської, з якими він стикався під час вивчення робіт місцевих істориків. Він наводить легенду про завоювання Кореї імператрицею Дзінгу та встановлення данницьких відносин Кореї та Японії у давнину, легенду про заснування Кореї Ціцзи. Втім, він притому ж відмічав, що саме завдяки посередницькій ролі Кореї японці перейняли такі елементи китайської цивілізації як принципи фен-шуй, етикет, ієрогліфіка, і вказував на спільність китайської, корейської та японської культур [196]. Сучасний дослідник Чон Сонхва переконаний, що саме цьому

автору серед усіх його сучасників та попередників було притаманне найкраще розуміння та відчуття Сходу і найменш заангажоване ставлення до Кореї [243, с. 70–79].

Праці єзуїтів у Китаї витримували багато видань різними мовами, що пояснювалося постійним зростанням інтересу до Китаю в Європі, й, певна річ, у річищі цього процесу до західного світу просочувалася інформація про Корею, хоча й обмежена, здобута опосередкованим шляхом та виставлена у світлі синоцентричної ідеології. Корея була учасницею війн з маньчжурами, однак увага письменників була прикута до Китаю, котрий вважався головною дійовою особою на історичній сцені. Тому Корея, сателіт і васал Китаю¹¹, удостоювалася лише коротких побіжних згадок і не ставала предметом спеціальних досліджень та описів, за винятком лише твору М. Мартіні.

2.4.2. Репрезентація Кореї у літературі епохи Просвітництва (XVIII ст.).

В епоху Просвітництва в Європі відбулася зміна парадигми мислення. Значна частина інтелектуальної еліти відмовилася від метафізичних роздумів про природу Бога і сконцентрувалася на практичних проблемах людства. Звільнені від релігійних обмежень, мислителі-просвітники прославляли розум, вірили у прогрес, боролися із забобонами й прагнули охопити в своїх дослідженнях все розмаїття явищ матеріального світу, зокрема й історію та характер народів світу. Найкращі уми Європи шукали нові принципи розвитку для своїх країн, які були побудовані не на релігійних догмах, а на раціоналізмі, науковому знанні та вірі у природну моральність людини. Філософи піддавали суворій критиці європейське суспільство за його лицемірство, жорстокість та жадобу і протиставляли йому дикунів, уявляючи їх носіями вроджених чеснот. Ідея «доброго», або «шляхетного

¹¹ Данницькі стосунки Кореї з китайською династією Мін (а згодом і з маньчжурською династією Цін) мали суто формальний характер і передбачали лише дотримання певних ритуалів, покликаних підтверджувати визнання імператора верховним правителем регіону. Принесення данини імператору насправді відбувалося, однак корейські делегації натомість отримували щедрі подарунки з китайської сторони, й відрядження посольств все більше набувало характеру торговельних місій [189, с. 29–35; 205, с. 137].

дикуна», (франц. «le bon sauvage», англ. «noble savage») – поширений у літературі Нового часу образ народів, що живуть у стані, близькому до природи, не знаючи несправедливості та обтяжливих умовностей. Конструкт «добрих/шляхетних дикунів» був відголосом жалю за втраченим раєм, за Золотим віком античності, тобто уособлював світ, не зіпсований західною цивілізацією [123; 158].

У XVIII ст. вже були накопичені значні обсяги географічних та етнографічних відомостей про віддалені куточки світу. Стали з'являтися компілятивні видання, укладачі яких намагалися охопити всі доступні їм матеріали про далекі краї. Література подорожей, а особливо праця Ж.-Б. Дюальда, сприяла появі згадок про Корею у творах Ш. Л. де Монтеск'є і Вольтера [41].

Образ Кореї в європейській літературі епохи Просвітництва вже слугував об'єктом досліджень деяких вчених. Він побіжно розглядався в оглядових працях з історії відносин країн Заходу і Кореї [226; 233]. Існує також спеціальна праця літературознавця Ф. Булестекса, присвячена аналізу образу Кореї у французькій літературі XIII–XX ст. [234]. Проте, на нашу думку, оцінка образу Кореї та корейців цими авторами не є вичерпною і потребує подальшої розробки.

Ми проаналізуємо зразки європейської літератури XVIII ст., щоб виявити особливості описів Кореї доби Просвітництва і прослідкувати, як поширене в той час культурне кліше «доброго/шляхетного дикуна», співвідноситься з образом корейців.

У 1735 р. світ побачила чотиритомна компіляція Жана-Батиста Дюальда «Географічний, історичний, хронологічний, політичний і фізичний опис Китайської імперії та китайської Тартарії» [291; 292], яка здобула чималу славу, отримала схвальні відгуки сучасників за повноту та різнобічність інформації й була перекладена багатьма європейськими мовами. Прославлений синолог, єзуїт Ж.-Б. Дюальд ніколи не відвідував Китаю особисто, але успішно займався збиранням та редагуванням звітів, що надходили з Піднебесної від його французьких колег.

Матеріали, що стосувалися Кореї, були надані для публікації французьким єзуїтом Жаном-Батистом Режі (Jean-Baptiste Régis)¹². Оскільки в ті часи ще не існувало поняття про точне цитування, ми можемо припустити, що оригінальний текст Ж.-Б. Режі зазнав у редакції Ж.-Б. Дюальда певних правок і несе в собі відбиток особистості двох авторів. Розділ, присвячений Кореї, складається у Ж.-Б. Дюальда з двох блоків.

Перший текст, що має заголовок «Географічні спостереження про королівство Корея», представлений як особисті спогади Ж.-Б. Режі. Оскільки Ж.-Б. Режі був географом, у його повідомленні чимало місця відведено географічним деталям: він перераховує деякі історичні назви Кореї, річки, гори, провінції, описує процес роботи над мапою Корейського півострова [292, с. 381–384]. Далі він наводить нарис історії Кореї від найдавніших часів, показуючи тісний зв'язок подій на півострові з Китаєм, і зазначає, що корейці неодноразово підтверджували свій васальний статус [292, с. 387–393].

Другий параграф названо «Короткий виклад історії Кореї». Він є переказом трьох китайських творів, назви яких перераховуються в підзаголовку. Тут читач міг детальніше познайомитися з перебігом стосунків китайських династій із корейськими державами, дізнатися про характер і побут корейців [292, с. 394–428].

Зібрана Ж.-Б. Дюальдом інформація дуже близька до тієї, що фігурувала в матеріалах єзуїтів XVI–XVII ст., розглянутих нами у попередньому параграфі. Корейському народові та країні в цілому дається позитивна оцінка, з деяким відтінком зверхності, яка перейшла з китайських джерел. Про корейців сказано: «Вони здебільшого гарної статури, приємної й покірливої поведінки. Вони розуміють китайську мову, люблять ученість, здібні до музики й танців. <...> Північні люди за натурою войовничі, з них виходять чудові воїни» [292, с. 423]. Двічі наголошується, що корейці долучилися до цивілізації й моральності завдяки благотворному впливу Китаю, який розпочався ще в легендарні часи. Саме Ціцзи

¹² Ж.-Б. Режі прослужив у Китаї з 1698 по 1738 р. і брав участь у створенні великої карти Китайської імперії. Він повідомляв, що під час картографічної експедиції Маньчжурією підбирався близько до корейського кордону, але не зміг відвідати Корею. Тому в своєму описі він спирався на відомості, запозичені з китайських матеріалів.

«познайомив цей народ із витонченими звичаями китайців» [292, с. 387], і завдяки йому «звичаї корейців настільки вдосконалилися, що такі злочини як крадіжки та перелюбство стали невідомі серед них, тому зникла потреба замикати ворота на ніч. І хоча перевороти, які бувають згубними для всіх держав, можливо, змінили їхню колишню невинність, її ще досі у них лишилося чимало, і вони можуть служити взірцем для інших народів» [292, с. 423–424]. Ж.-Б. Режі пояснював, що за правління імперії Цін, коли він писав свої нотатки, так само, як і в попередні століття, правитель Кореї та його дружина отримували свої титули лише після узгодження з китайським імператором. Такий стабільний порядок гарантував спокій на Корейському півострові: «<...> ніколи не виникає причин для суперечок чи війн, і тому Корея насолоджується миром протягом багатьох і багатьох років» [292, с. 393].

Корейці носять вбрання за китайським зразком, вільно володіють китайською письмовою мовою, шанують вчення Конфуція, проводять державні іспити на чиновницькі посади [292, с. 424]. На думку Ж.-Б. Режі, корейці настільки ретельно копіювали китайські звичаї, що якщо Китай колись був би хрещений, вони незабаром теж прийняли б християнську віру. Але він зазначав, що, незважаючи на таку відданість, корейців у Китаї все ж таки не сприймають як рівних, тому корейських послів у Пекіні приймають погано і тримають під замком чи під суворим наглядом варти [292, с. 385–386].

Щодо економічного рівня Кореї Ж.-Б. Режі повідомляв, що це родюча країна, де «багато всього необхідного для життя, а саме рису, кукурудзи, проса та іншого зерна» [292, с. 382]. Деякі з корейських товарів (зокрема, женьшень і папір) мають таку високу якість, що навіть у Китаї вони цінуються вище за власні аналоги [292, с. 387]. Все одно Ж.-Б. Дюальд наводить твердження про вищість Китаю над його васалами: «<...> багато існує королівств, що є васалами імператора, таких як Корея, Тонкін, Кохінхіна¹³, Сіам тощо, котрі сплачують йому щорічно данину, але мають свої власні самостійні уряди. <...> Всі вони дуже

13

Тонкін – назва північної частини В'єтнаму, Кохінхіна – південної.

поступаються Китаю і в родючості ґрунтів, і в кількості й красі міст, і в релігії, розумі, манерах, ввічливості населення» [291, с. 9].

Підсумовуючи, можна сказати, що в трактаті Ж.-Б. Дюальда майже дослівно повторюються твердження, тиражовані протягом попереднього століття іншими єзуїтами, що служили в Японії та Китаї (Г. Вілела, Л. Фройс, М. Річчі, А. Семеду, М. Мартіні). Ці автори теж хвалили Корею за відданість сюзерену (династії Мін), за родючість ґрунтів і багатство дарами природи (найцінніший з яких – корінь женьшеню), за майстерність її ремісників і сміливість воїнів, за пошану населення до писемного слова і китайської філософії тощо, але при цьому зазначали, що в Кореї зберігаються деякі «варварські» звичаї, такі як укладання шлюбу без домовленостей між родинами й право жінок бути присутніми на зборах чоловіків. Вони проголошували, що зі стародавніх часів Корея визнавала свою залежність від Китаю, який ніс їй цивілізацію.

В епоху Просвітництва шанувалося енциклопедичне знання про світ, і внаслідок цього масив згадок про Корею в західній літературі продовжував збільшуватися. Поширенню знань про Китай, а разом з ним і про Корею, в середовищі європейських просвітників в першу чергу сприяв саме трактат Ж.-Б. Дюальда. Запозичені звідти матеріали частково відтворювалися протягом XVIII ст. у декількох збірниках про подорожі та всесвітню історію. Зокрема, вони увійшли до 15-томної «Загальної історії подорожей» (1746–1759 рр.) [308], укладеної відомим французьким літератором Антуаном Франсуа Прево (абатом Прево). Перші сім томів А. Ф. Прево переклав з деякими правками за незакінченим виданням англійця Дж. Гріна [274], що виходило в Лондоні у 1745–1747 рр. Обидва збірники містили описи Кореї, що склалися з витягів із праці Ж.-Б. Дюальда та звіту голландського моряка XVII ст. Г. Гамеля.

При поєднанні повідомлень Ж.-Б. Дюальда та Г. Гамеля в одному виданні для читача мала б скластися вельми суперечлива характеристика корейського народу, в якій деякі аспекти висвітлювалися ними з діаметральною протилежністю (набір імагем за Дж. Лірссеном). Зокрема, французький автор називає корейців сміливими воїнами, їхні покарання для злочинців – занадто

м'якими, вказує на низький рівень злочинності [308, с. 503–504]; голландець характеризує корейців як боягузів, котрі тікають з поля битви, ледве побачивши кров, дає моторошний опис корейських покарань і страт, називає місцевих брехливими й злодійкуватими [308, с. 535, 536, 545].

Шарль Луї де Монтеск'є у своїй книзі «Про дух законів» (1748 р.) цитує Ж.-Б. Дюальда у висловленні, що відповідало популярній серед науковців доби Просвітництва кліматичній теорії: «Народи Північного Китаю більш мужні, ніж народи Південного Китаю; народи Південної Кореї поступаються у цьому відношенні мешканцям Північної Кореї» [263, с. 235].

Корея фігурує і в доробку Вольтера. Він написав власну версію китайської драми XIII ст. «Сирота з роду Чжао», переклад якої був розміщений у трактаті Ж.-Б. Дюальда поряд з іншими зразками китайської літератури. Твір Вольтера отримав назву «Китайський сирота» (1753 р.).

Видатний просвітник залишив основну сюжетну лінію оригінальної п'єси, але переніс дію з епохи Чунцю (VIII–V ст. до н. е.) до часу монгольського завоювання (XIII ст.). Події в п'єсі Вольтера полягають у такому. Чингісхан, захопивши Китай, наказав убити немовля – останнього спадкоємця китайського імператорського роду. Китаець Замті сховав хлопчика у себе і хоче замість принца передати монголам власного сина. Дружина Замті на ім'я Ідаме прагне врятувати сина і розповідає Чингісхану про обман, запланований її чоловіком. З'ясовується, що колись Чингісхан був закоханий в Ідаме. Він пропонує жінці стати його дружиною, однак та рішуче відмовляється. Розчулений щирою подружньою вірністю Ідаме та відданістю Замті китайському імператору, хан вирішує залишити пару в спокої, зберегти життя хлопчику-сироті й правити Китаєм, керуючись мудрими китайськими законами [328, с. 103–176].

Як відомо, Вольтер високо оцінював китайську філософію, адміністративний устрій, правову систему тощо. Він писав, що драмою «Китайський сирота» мав на меті показати перемогу розуму над варварством: завоювавши Китай і заснувавши там нову династію Юань, монголи не стали

насаджувати власні порядки, а ретельно дотримувались китайських, перевага яких була очевидною для них [328, с. 93].

Герої драми Вольтера багато разів згадують корейців, проте жоден представник цього народу не бере участі в дії. На початку персонажі, стурбовані долею сироти-спадкоємця, очікують на прихід корейської армії, щоб передати хлопчика корейському полководцю, який врятує його від завойовників [328, с. 106, 110, 116].

Корея в п'єсі змальована як місце, дуже далеке і поки не загарбане монголами, де ще зберігається китайська цивілізованість і можна сховатися від переслідувань деспота Чингісхана, до того ж ця країна уявляється дикою, погано обжитою людьми. Ідаме пропонує чоловікові: «Вирушаймо до Кореї, на узбережжя морів, / Де Океан омиває цей сумний світ. / Це край пустель і диких печер. / Відвеземо туди дітей, поки не торкнулися / Тих священних притулків спустошення й руїна» [328, с. 109].

Корейці в «Китайському сироті» показані бравими воїнами, вірними васалами, котрі йдуть рятувати сюзерена. Цей образ цілком відповідає тому, що був сформований у повідомленнях єзуїтів, згаданих нами вище. Сам Чингісхан віддає належне військовій силі корейців, сприймаючи їх як потенційно небезпечних супротивників. Він погрожує корейцям смертю, але стережеться їх: «<...> Кажуть, що корейська армія несподівано здійснила кілька маневрів. / Бачили, як солдати йдуть до берегів річки. / Але хто б зі смертних не виступив проти нас, / Він змусить дітей війни / Принести на землю загибель»; «Поспішайте, пильнуйте під мурами фортеці, / Щоб зухвалі корейці не напали зненацька. / Вони проголосили своїм королем цього злощасного хлопчика / Й ідуть проти нас» [328, с. 132, 147].

На думку французького дослідника Ф. Булестекса, образ корейців у драмі Вольтера контрастує з образом жорстокого Чингісхана, і таким чином втілено не лише типовий мотив боротьби добра і зла, але й показано два обличчя Азії – водночас шляхетної й жахливої [234, с. 76].

Вольтер не оминув Корею і в масштабній праці «Есеї про характер і дух народів» (1756 р.), в якій зробив спробу зібрати знання про всі сфери життя різноманітних країн світу та узагальнити закономірності розвитку людства.

Примітно, що незважаючи на величезний обсяг праці (197 глав), Кореї в ній не присвячується жодного окремого абзацу. Вольтер шкодував, що про цілу низку країн і народів він не може судити через брак інформації: «Корея, Кохінхіна, Тонкін, Лаос, Ава, Пегу¹⁴ – про всі ці країни нам відомо зовсім мало» [329, с. 604]. Корея згадується у нього лише у зв'язку з більш вагомими, на думку автора, фігурантами історичного процесу, а саме з Китайською імперією та Чингісханом: «Китайська імперія набагато більша, ніж була імперія Карла Великого, особливо якщо включити Корею і Тонкін, китайські васальні провінції»; «<...> якщо імператор Яо, котрий жив, безсумнівно, за дві тисячі чотириста років до нашої ери, завоював всю Корею, то не залишається сумнівів, що його народ існував з глибокої давнини»; «Він (Чингісхан – прим.) був володарем половини Китаю, підкорив усю Корею» [329, с. 75, 76, 220]. Отже, знову ми бачимо Корею в образі васала Китаю, його залежної території, причому стверджується, що такий стан речей зберігався споконвічно.

Ф. Булестекс виділяє у структурі образу корейського народу, сформованого в добу Просвітництва, два основні мотиви: «добрих дикунів» і «східних мудреців» [234, с. 52–76].

І дійсно, в описах корейців у трактаті Ж.-Б. Дюальда та збірниках, що його цитували, можна виділити певні риси, котрі натякають на близькість до природи й пасують до портрету «доброго/шляхетного дикуна». Корейці настільки невинні душею, що у них немає злодіїв, і ніхто не замикає дверей на замок. Їхні глиняні будинки вкриті соломною, сплять вони на підлозі, одяг шиють із конопляної тканини й ніколи не вживають ліків. Про «дикість» корейських звичаїв свідчить також одруження без церемоній та домовленостей між родинами й наявність великої кількості розпусних жінок [292, с. 384, 423–424].

¹⁴ Ава, Пегу – міста в М'янмі, столиці стародавніх держав (XIII–XIX ст.).

Проте з інших рядків тексту зрозуміло, що ці ознаки «нерозвиненості» притаманні простому народові, в той час як представники вищих класів вбираються у золоту парчу та барвистий шовк, володіють ієрогліфічною писемністю, чудово знаються на вченні Конфуція, шлюби укладають лише з партнерами, рівними їм за статусом. З праці Ж.-Б. Дюальда також можна було дізнатися, що в Кореї проводяться екзамени для розподілу чиновницьких посад, існують урядовці, дипломати, вчені, буддійські монахи. Тут розвинені ремесла, книгодрукування, землеробство, торгівля [292, с. 423–424].

Конструкт «добрих/шляхетних дикунів» є дуже проблематичним і неоднозначним, адже різні автори наповнювали його різними смисловими відтінками [158; 160], проте, на нашу думку, визначення корейців як «добрих/шляхетних дикунів» є занадто вузьким. Під «дикунами» мислителі доби Просвітництва здебільшого мали на увазі народи, котрим були притаманні егалітаризм, відсутність приватної власності, примітивність державних інститутів, філософських систем і технологій виробництва [160, с. 156–159], а такий опис суперечить сказаному про Корею Ж.-Б. Дюальдом. Він писав, що корейці позбулися свого «дикунства» ще в глибоку давнину, коли були перетворені на васалів легендарними китайськими правителями й залучені до зони китайського культурного впливу.

З епітетом «східних мудреців» Ф. Булестекс асоціює стародавню історію корейців, їхню пошану до книжної мудрості й орієнтацію на китайські взірці [234, с. 60–61]. На це можна зауважити, що європейська література подорожей не проливалася світла на автентичні традиції чи самобутню філософію корейців, а лише неодноразово підкреслювала, що корейці вправно запозичили чужий (китайський) спосіб життя. Отже, Корею доречніше буде назвати не країною «східних мудреців», а «відданим васалом» і «сумлінним учнем» Китаю.

Внаслідок тривалої передачі інформації про Китай, здобутої єзуїтами, у XVIII ст. в Європі сформувався своєрідний культ Китаю, так званий стиль «шинуазрі». Європейські інтелектуали захоплювалися його кількатисячолітньою історією, детально продуманою адміністративною системою, витонченою

філософією, досягненнями в науці та мистецтвах [35, с. 199–221; 114, с. 113–188, 234–394]. Китай, в ідеалізованих тонах змальований єзуїтськими письменниками, вважався взірцевою державою, послуговуючись прикладами якої можна виправити помилки західного суспільства. Однак Корея, «сумлінний учень» Китаю, невігідно розташовувалася в тіні свого гіганта-учителя. Європейцям XVIII ст. було вже добре відомо, де Корея розташована на карті світу, але вона була недоступною для безпосереднього вивчення, тому зазирнути всередину неї можна було тільки крізь призму китайських уявлень. Унікальність корейської культури не відкривалася західним людям через брак інформації. Разом з тим доба Просвітництва стала важливою віхою на шляху розповсюдження відомостей про Корею, оскільки згадування про неї потрапили на сторінки творів двох блискучих французьких філософів – Ш. Л. де Монтеск'є і Вольтера.

Висновки до другого розділу

Археологією формування гетерообразу Корей у західному дискурсі є образ островів Сіла, створений у IX–XIV ст. арабомовними географами на основі античної географічної та міфологічної традицій. Образ Сіла як східного двійника Островів блаженних цілком відповідав наївному уявленню про існування чудес на межах звичного світу. Важливість вивчення арабомовної середньовічної літератури у рамках нашої дисертації полягає у тому, що воно якнайкраще ілюструє уявний характер гетерообразу Корей у дискурсі подорожей.

Арабомовна географічна література не мала інтертекстуальних зв'язків з європейською, але незважаючи на це, в обох культурних зонах дублюються два імагомотиви – багатства і васальної залежності.

Арабські письменники в гетерообразі Сіла втілюють міленарний міф через імагомотив заможної щасливої Корей. Цей імагомотив актуалізується в арабських трактатах у чудесних описах багатства на золото, родючих ґрунтів, цілющого повітря і добродісного населення. У творах єзуїтів, що служили на теренах Японії та Китаю у XVI–XVII ст., мореплавця Г. Гамеля та письменників епохи

Просвітництва гетерообраз Кореї не оточений ореолом чудесності, однак топос країни, багатий на різноманітні природні ресурси, мешканці котрої є носіями високої моральності, також наявний. У цьому образі можна вбачати й звернення до міфу про золотий вік, і прагнення відшукати земний рай. Перебільшене зображення добробуту Кореї є частиною риторики відмінності Іншого від Свого і покликане заінтригувати читачів.

Імагомотив обтяжливої васальної залежності корейських держав від китайських імператорів також вперше зустрічається в арабських трактатах. Він акцентується у звітах Дж. Плано Карпіні та Г. Рубрука і пізніше набуває деталізації у Г. Гамеля, котрий описує приниження, які змушені терпіти корейці від сюзерена.

У XVI ст. в європейській літературі зароджується новий імагомотив – відлюдництва Кореї. Він досягає кульмінації у мемуарах Г. Гамеля, котрий емоційно змалював страждання, заподіяні корейцями християнським морякам.

Доробок єзуїтів, що проповідували у XVI–XVIII ст. в Японії та Китаї, а також службовців європейських торговельних місій в Японії конструює образ Кореї на базі японських та китайських опіній. Гетерообраз Кореї, запозичений європейською літературою з китайського та японського дискурсів, будувався на представленні периферійного статусу Кореї і сприяв зміцненню гетерообразів Китаю та Японії як культурно-політичних гегемонів Східної Азії. Твори єзуїтів вводять у літературу подорожей імагомотив Кореї як вірного васала доброго сюзерена (відповідно, Японії чи Китаю). При цьому наводяться тези про споконвічну залежність Кореї від того чи того сюзерена, про надання сюзереном захисту та позитивного культурного впливу. Виникають також суперечності (імагеми): Корея всього навчилася від Китаю – корейські промислові вироби в Китаї цінуються вище за власні; корейці розбещені варвари – корейське суспільство високоморальне.

Ідеологія просвітників проголошувала пріоритет удосконалення суспільства шляхом культивування моральності, практицизму і раціонального наукового знання. Взірцевою державою, де ці принципи були успішно реалізовані, на думку

просвітників, був Китай. У європейській літературі епохи Просвітництва образ Кореї, сформований з повідомлень єзуїтів, циркулював у контексті захоплення Китаєм. Корея показана «сумлінним учнем» Китаю, завдяки наставництву котрого вона досягла значного розвитку. Таким чином образ Кореї у просвітників служить ілюстрацією можливості подолання варварства за допомогою знання й етики.

РОЗДІЛ 3. КОРЕЙСЬКИЙ ТЕКСТ ЛІТЕРАТУРИ ПОДОРОЖЕЙ «ДОВГОГО ХІХ СТОЛІТТЯ»

Поворотним моментом в історії вивчення Кореї Заходом слід вважати не «відкриття» Кореї для зовнішніх зносин у 1876 р., а останню чверть XVIII ст. – початок так званого «довгого ХІХ століття»¹⁵. До кінця XVIII ст. інтелектуальне освоєння Кореї відбувалося або опосередковано (крізь посередництво китайської та японської рецепції), або завдяки спорадичним контактам (Г. Сеспедес, Г. Гамель). Корея для західного світу в цей час була лише напівуявним літературним конструктом. У «довгому ХІХ столітті» Корея перетворилася на простір, доступний для фізичного вивчення західними людьми, і стала частиною їхнього реального світу. На відміну від часів, коли творення гетерообразу Кореї відбувалося дискретно і несистематично, «довге ХІХ століття» презентує цілісний дискурс корейського тексту, тобто культурологічний історично-хронотопічний текст (за визначенням Л. Оляндер [80, с. 144]), в якому проявилися прагнення західних людей «зірвати вуаль» із загадкового Корейського півострова, внести його до своїх наукової, економічної та мистецької систем, дати корейському народові характеристику з позицій західної системи цінностей.

До топосу Кореї у «довгому ХІХ столітті» зверталися не лише численні дипломати, місіонери, науковці та туристи, але й літератори першої величини – В. Серошевський та Дж. Лондон. Література подорожей про Корею є маловідомою читацькій аудиторії й практично не дослідженою науковцями, однак представляє чималий імагологічний інтерес через те, що стала продуктом художнього осмислення репертуару імагомотивів та кліше, накопичених у текстах попередніх епох.

¹⁵ Згідно з теорією Е. Гобсбаума, «довге ХІХ століття» почалося у 1776 р. разом з індустріальною революцією в Англії та Великою французькою революцією і завершилося з початком Першої світової війни у 1914 р. [117, с. 15].

3.1. Література подорожей про Корею в культурному контексті «довгого XIX століття»

Твори літератури подорожей «довгого XIX століття», присвячені Корей частково чи повністю, складають великий текстовий корпус, що нараховує десятки найменувань, більшість з яких є об'ємними томами. За часом написання ми поділяємо їх на дві групи.

1) *Від кінця XVIII ст. до «відкриття» Кореї для зовнішніх стосунків у 1876 р.* В цей час до Азії вирушали морські експедиції, організовані урядами великих європейських держав або приватними особами з метою наукових досліджень та встановлення торговельних зв'язків із країнами цього регіону. Повз береги Корейського півострова проходили маршрути Ж-Ф. де Лаперуза (Франція, 1787 р.)¹⁶, Дж. Колнетта (Великобританія, 1791 р.), В. Р. Броутона (Великобританія, 1797 р.) [280], М. Максвелла та Б. Голла (Великобританія, 1816 р.) [304], Г. Г. Ліндсея та К. Гюцлафа (Великобританія, Німеччина, 1832 р.) [300], Е. Бельчера (Великобританія, 1845 р.) [278], флотилії Є. Путятіна (Росія, 1854 р.) [256], Е. Опперта (Німеччина, 1866 та 1868 рр.) [327]. Цим мандрівникам ми завдячуємо збагаченням літератури подорожей описами безпосередніх контактів із корейцями. Їхні дописи відрізняються насиченою динамічністю нарративу і водночас лаконічністю узагальнень. Хронологічно до цієї групи належить також компіляція зі свідчень європейських місіонерів, що проповідували в Кореї, опублікована К.-Ш. Далле в 1874 р. [289].

2) *Від 1876 р. до кінця «довгого XIX століття».* Після насильницького відкриття Кореї для стосунків із західними державами, яке відбулося у 1876 р. завдяки зусиллям Японії, до країни потяглися численні візитери з Європи, США та Росії. Для нашої розвідки ми використали дописи науковців Ш. Л. Вара (Франція, 1888–1889 рр.) [340], Н. Гаріна-Михайловського (Росія, 1898 р.) [252], В. Серошевського (Росія/Польща, 1903 р.) [271], Дж. Т. Ладда (США, 1907 р.)

¹⁶ Тут і далі після імені письменника-мандрівника наведено країну його походження та період перебування в Кореї.

[313]; чиновника К. Дадешкаліані (Росія, 1885 р.) [257]; дипломатів П. Ловелла (США, 1883–1884 р.) [320], В. Р. Карлса (Великобританія, 1883–1885 рр.) [282], Ч. В. Кемпбелла (Великобританія, 1887–1889 рр.) [281], Дж. Н. Керзона (Великобританія, 1892 р.) [288]; дипломата і місіонера Г. Н. Аллена (США, 1884–1905 рр.) [275]; військових офіцерів Ф. Вебеля (Росія, 1889 р.) [250], В. Карнеєва (Росія, 1895–1896 рр.) [261]; журналістів Ч. Г. Хоуза (Великобританія, 1901 р.) [307], Г. Дж. Вігама (Великобританія, 1901, 1903 рр.) [344], А. Гамільтона (Великобританія, ?–1903 р.) [306], Дж. Лондона (США, 1904 р.) [310], Ф. А. МакКензі (Великобританія, 1904–1905 рр.) [323]; християнських місіонерів Г. Г. Ундервуда (Великобританія, 1885–1901 рр.) [338], Л. Гортон Ундервуд (США, 1888–1901 рр.) [339], Дж. В. Гілмора (США, 1886–1889 рр.) [296], Г. Б. Галберта (США, 1886–1907 рр.) [309], К. Дж. Д. Коулсон (Великобританія, ?–1903? рр.) [287], Хрисанфа (Щетковського) (Росія, 1899–1904 рр.) [260], Дж. С. Гейла (Канада, 1888–1897 рр.) [293; 294], П. Вая (Австро-Угорщина, 1902, 1907 рр.) [341]; мандрівників А. Г. Севіджа Лендора (Великобританія, 1890–1891 рр.) [314], А. Е. Дж. Кавендиша (Великобританія, 1891 р.) [283], Л. Дж. Мілн (США, 1888 р.) [324], І. Берд Бішоп (Великобританія, 1894 р.) [279]. У творах цієї групи наратив нерідко переривається розлогими історичними нарисами, етнографічними роз'ясненнями, відомостями щодо клімату, природних ресурсів, промислових виробів тощо. При цьому довідкові матеріали здебільшого подаються в емоційній манері, з суб'єктивними оцінками судженнями. Хронологічно до цієї групи належать і художні твори Дж. Гейла (США, 1904 р.) [295], В. А. Нобла (США, 1906 р.) [326], Дж. Перрі (Великобританія, 1906 р.) [331], В. Серошевського (1907 р.) [270], Е. Бейрд (США, 1909 р.) [277], Е. Вагнер (США, 1909 та 1911 р.) [342; 343] М. Гутапфель (США, 1911 р.) [299], Дж. Лондона (1904 та 1914 рр.) [318; 319].

Описи Кореї в літературі подорожей цього періоду досить широко залучалися до літературознавчих та історичних досліджень. Існують спеціальні праці, присвячені окремим мандрівникам [73; 102; 140; 166; 169; 178; 182; 183; 198; 225; 232; 234; 237; 240], та праці із загальної історії стосунків Кореї та Заходу

[87; 150; 226; 233; 239; 243; 249]. Науковці зосереджувалися на особливостях рецепції конкретних корейських реалій західними авторами, перевіряли достовірність фактів, описаних у творах, аналізували економічні та політичні передумови, що породжували певні ідеологічні модуси. Проте у цих публікаціях література подорожей не розглядається в аспекті літературних напрямів. Крім того, не існує праць, в яких було б представлено системне бачення літератури подорожей про Корею зазначеного періоду.

«Довге ХІХ століття» характеризувалося «кризою легітимації євроімперіалізму» [163, с. 3], жорсткі методи котрого (такі як завоювання, рабство, геноцид) віджили себе. Однак західні великі держави, стоячи на позиціях європоцентризму, не бажали відмовлятися від контролю над «відсталими» неєвропейськими народами. Почалася політична та ідеологічна боротьба імперій за глобальний культурний вплив, який мав стати запорукою інтеграції всіх країн світу до єдиної спільноти, як того вимагав розвиток західної промисловості та капіталістичного господарства. Інтервенції західних людей в чужі землі заради встановлення світової культурної й економічної гегемонії обґрунтувалися цивілізаторською місією, науковим расизмом, ідеєю прогресу [199, с. 74]. Новий «культурний» імперіалізм (або політика «антизавоювання» за визначенням М.-Л. Пратт) прагнув не просто довести свої переваги над «нерозвиненими» частинами світу і наполягати на праві ними керувати та наставляти. Його метою було забезпечення собі морального престижу, конструювання в свідомості мешканців неєвропейських частин світу і самих метрополій поняття про безкорисливу допомогу, яку Захід надає Сходу з філантропічних міркувань. Авторитети-«антизавойовники» позиціювали себе як невинних посланців гуманізму, що підкорюють певну країну без насилля¹⁷, лише демонстрацією переваг західної цивілізації, та обґрунтовували своє прибуття потребами самих місцевих і

¹⁷ Всі подорожі європейців певною мірою мали відтінок завоювання, після того як паломництва до Святої Землі (духовно-естетичні подорожі) еволюціонували у Хрестові походи [159, с. 23–24].

неминучістю входження цієї країни до європоцентричної спільноти, визначеною, начебто, самими законами історичного процесу [199, с. 7, 39, 57].

Е. Саїд міркує, що успіх імперської політики став можливим великою мірою завдяки особливій ідеологічній позиції, з якої західні інтелектуали дивилися на Схід. Ця система поглядів, котру Е. Саїд назвав орієнталізмом, була породженням наукових трактатів та літератури подорожей і полягала у сприйнятті Сходу як діаметральної протилежності Заходу, в конструюванні й постійному відтворенні штучного образу східних народів як нецивілізованих і позбавлених потягу до вдосконалення. Східні народи не визнавали повноправними суб'єктами й не запрошували до діалогу. В орієнталістичній концепції східні системи цінностей вважалися недосконалими. Проголошувалося, що Схід потребує контролю та корекції, бо самостійно він не зможе подолати занепаду [99].

Теорія Е. Саїда здобула в науковій спільноті значний розголос і авторитет, але і до, й після входу його праці існували інші погляди на стосунки західного дискурсу зі східним. У своїх міркуваннях Е. Саїд відштовхувався від ідеї «орієнтального Ренесансу», висунутої Р. Швабом у 1950 р. Згідно з позицією Р. Шваба, Захід учився у Сходу: звернення до східних матеріалів оновило західні літератури та філософію, сприяло розвитку романтизму [203]. Е. Саїд, у свою чергу, звертає увагу на прагматичний аспект західного зацікавлення Сходом, прив'язуючи його головно до імперіалістичної політики.

Сучасні науковці, зокрема А. Ал-Даббаг, не завжди підтримують точку зору Е. Саїда, закидаючи йому звинувачення у надмірній вузькості підходу, схильності до абстрактності й ігноруванні різноманіття форм, яких набував орієнталізм у західному культурному просторі [126, с. 4–5].

Однак у конкретному випадку зустрічі західної культури із корейським Іншим не приходить говорити по спілкування, засноване на взаємному обміні. Ось чому концепції Е. Саїда здаються для нашого дослідження в цілому релевантними.

У працях Е. Саїда та низки інших науковців висвітлено, як в період «довгого ХІХ століття» у межах літературного напрямку романтизму відповідно до

посилення імперських інтенцій великих держав відбувалася кардинальна трансформація західної свідомості: від захоплення і віри в цілющий вплив східних культур на західну цивілізацію (Схід – рятівник Заходу) до зверхності й співчуття до «занепалого» Сходу (Захід – рятівник Сходу). Н. Ліск вивчає взаємини романтизму та імперіалізму, зосереджуючись на занепокоєнні, яке вселяв Схід у західних письменників, щодо потенційної небезпеки «зараження» Заходу східною дегенеративністю [190]. С. Макдісі висуває тезу, за якою повноцінне розуміння романтизму без урахування його зв'язку з імперіалізмом неможливе [195, с. xi], та показує, яким чином в романтичний період колоніальні проекти впливали на конструювання образу Сходу з опорою на поняття еволюції, прогресу і расизму, і Схід перетворився на «відсталый» регіон, що потребує західної опіки та управління [195, с. 110–121].

Вивчення гетерообразів Кореї у західній літературі «довгого ХІХ століття» слід здійснювати з обов'язковим урахуванням стилістичної специфіки романтичного напрямку [50]. У літературознавчій науці вважається, що період романтизму у більшості європейських літератур (британській, французькій, російській) завершився до середини ХІХ ст. [75; 119; 136; 163; 190; 195; 212], після чого панівним напрямом став реалізм. Найпізнішим є американський романтизм, домінування якого припадає на останню третину ХІХ ст. [78, с. 8]. Втім, широко прийнятим є ставлення до романтизму та реалізму як до творчих методів, притаманних і ранішим, і пізнішим епохам. Низка українських та західних науковців підкреслюють генетичний зв'язок реалізму і романтизму, складність чіткого розмежування між цими двома напрямками [29; 61, с. 372–373, 467–471, 498–502; 65, с. 118–119, 305–307, 350–353; 75, с. 12, 14, 16–18; 77, с. 7–8; 119, с. 29; 179; 219].

Протягом всього «довгого ХІХ століття» у літературі подорожей про Корею принципи романтизму та реалізму співіснували та взаємно доповнювались, співпрацюючи з риторикою «культурного» імперіалізму. Письменники проявляють глибоке зацікавлення в екзотичній матеріальній культурі, що розглядається як віддзеркалення духовної. Водночас описам Кореї притаманне

романтичне захоплення химерністю та інакшістю Кореї, ідеалізація способу життя простого народу та різка критика свавілля верхівки суспільства. Скрупульозне зосередження на пейзажах та деталях побуту сприяє візуалізації екзотичного корейського оточення і зануренню читача у середовище, про яке йдеться. Метод соціально-історичного аналізу та установки на пізнання світу і достовірність зображення, наріжні для реалізму, в літературі подорожей про Корею проявляються у співпраці з науковим підходом: письменники-мандрівники інтегрують у свої тексти статистичні дані, історичні екскурси, етнографічні та антропологічні коментарі.

3.2. Романтичні та реалістичні домінанти документально-белетристичної літератури подорожей

3.2.1. Уявлення про Корею як про казково-міфічний часопростір. Корея була однією з останніх територій, не охоплених європейським знанням і якнайкраще відповідала образу віддаленої загадкової країни. Країна-відлюдниця, що суворо дотримувалася політики замкнених дверей, інтригувала своїми таємницями й була спокусливим об'єктом для літературного змалювання.

Більшість авторів показували стару, нереформовану Корею в екзотичному ключі як країну, котра живе у казково-міфологічному просторі, поза межами загальносвітового часу. Кліше «позачасовості», «зупиненого часу», «подорожі у часі», «застарілих традицій» тощо, міркує Дж. Лірссен, є типовими для гетерообразів країн, що вважаються периферійними відносно культури спостерігача [194, с. 277].

Корея приваблювала західних людей своєю новизною, яка збуджувала уяву [289, с. 83–84], та схожістю на живу скам'янілість, подібних до котрої в світі більше не лишилося [320, с. 7]. Корею порівнюють з іншою планетою [304, с. 59; 320, с. 11; 323, с. 18], із зачарованим палацом, де зупинився час [320, с. 7], зі сном, який переносить углиб минулих тисячоліть [252, с. 103], зі світом, перевернутим догори дригом [341, с. 189].

Письменники із захопленням перераховували все ексцентричне – тобто чужоземні дивовижі, що їх у першу чергу хотіла отримати публіка від літератури подорожей. З книги у книгу повторювалися згадування тих самих предметів, явищ і звичаїв, котрі стали розпізнавальними знаками корейського тексту: всі корейці вдягаються у білий одяг; у чоловіків дивовижні капелюхи; хлопчики носять волосся, заплетене у косу, що робить їх схожими на дівчаток; у жінок низьких класів настільки короткі кофти, що груди залишаються оголеними; жінки вищих класів живуть вкрай усамітнено; корейці сидять та сплять просто на підлозі; димохід проходить під підлогою; у приміщенні знімають взуття, але в жодному разі не капелюха; пани курять тютюн із довжелезної люльки, яку допомагає запалювати слуга; жінки перуть і прасують методом побиття тканини палицями; землю копають однією лопатою утрьох; корейські коні мініатюрні, але норовисті; вулиці та житла надзвичайно неохайні тощо.

Ефект казкової сивої давнини, законсервованої на корейській землі немов силою чар, підсилюється за допомогою алюзій на біблійні часи та античність. Риси обличчя корейців нагадують Н. Гаріну римлян, єгиптян [252, с. 154], старий чоловік у білому описаний як «фігура біблійна» [252, с. 227]. Дж. Гейл порівнює дужого робітника-кулі з Тубал-Каїном та титаном Атласом [294, с. 36–37; 58].

Подорож до Кореї подібна до подорожі у минуле, де мандрівник відчуває себе сучасним аргонавтом [252, с. 227], янки при дворі короля Артура з твору Марка Твена [296, с. 44], відвідувачем фантастичного міста з «Тисячі й однієї ночі», в реальність якого тяжко повірити [320, с. 76].

Картина застиглої казкової давнини komponується також з елементів, пов'язаних із корейським королем та з побутом простого народу. Консервативність корейців асоціюється з циклічним міфологічним часом, де існує не рух вперед, а лише відтворення старого. Деякі письменники захоплено описують елегантну велич палаців і калейдоскопічну яскравість королівських процесій [279, с. 49–50, 55–56, 251–252; 282, с. 299–302; 288, с. 150–151; 296, с. 169–172; 306, с. 70–78; 309, с. 250; 320, с. 292; 324, с. 62], характеризують короля як абсолютного монарха, що всі сили покладає на піклування про своїх

підданців та надзвичайно приємну людину в особистому спілкуванні [261, с. 177, 188; 279, с. 252–253, 257; 282, с. 86–87; 288, с. 146; 306, с. 62–65; 312, с. 27; 320, с. 159; 324, 59; 341, с. 93–94]. Повідомляють також, що корейці вважають особу правителя священною і ставляться до нього з любов'ю, наче до батька [279, с. 256; 283, с. 24; 288, с. 145, 158; 312, с. 7; 324, с. 59]. Селяни показані щирими, щедрими, наївними. Вони вміють задовольнятися мінімальними благами, підтримують систему взаємної допомоги у скруті, не схильні до насильства, живуть у злагоді з природою.

Корейське життя, за висловом Н. Гаріна, «і поетично казкове, і жахливо казкове» [252, с. 244]. Корея не лише приваблює своєю незвичайністю, але й подекуди лякає. Входячи до кімнати в корейському домі з глиняними стінами, сильно задимленої та погано освітленої, Дж. В. Гейл думає про подорож до центру Землі або до Аїду [294, с. 25–26]. Нічний Сеул – тихий і темний – нагадує П. Ваю цвинтар з будинками-могилами, до котрих повертаються вдягнені у біле мовчазні привиди [341, с. 240–241].

Як і належить казково-міфічному світові, в Кореї, зображеній в літературі подорожей, існує протистояння добра, уособленого правителем із «золотим серцем» вкупі з невибагливим народом і стриманими аристократами, і зла, представленого нечестивими чиновниками, котрі обманюють справедливого короля і спричиняють страждання простого люду. Типовий корейський чиновник у творах західних авторів – внутрішній ворог країни, корінь усіх її бід. Розбещеність чиновників була зображена по-казковому перебільшено і гротескно. Але зазначалося, що вони поставали водночас і злочинцями, й жертвами створеної ними ж хибної системи. Посаду можна було здобути лише за хабар, тому під час служби чиновник намагався «вичавити» з селян якомога більше, аби відшкодувати витрати. Крім того, чиновники ставали заручниками корейського ідеалу щедрості та гостинності: людині високого статусу личило утримувати в своєму домі значну кількість так званих гостей (*мунтек*), тобто бідних родичів, котрі не мали державних посад.

Поціновувачі романтичної традиційної Кореї висловлювали сум з того приводу, що незабаром модернізація змінить обличчя країни, й вона втратить свою індивідуальність у моралі, мистецтві, костюмі та архітектурі, прийнявши утилітарні норми так званого «цивілізованого світу» [324, с. 19; 337, с. 60; 340, с. 190–191, 266].

Описуючи входження західних культурних елементів до корейського суспільства, автори зазначали, що ці елементи виглядають в Кореї чужорідно, привносять дисгармонію. І. Берд Бішоп, побачивши у будинку корейського багатія дорогі західні годинники й меблі, розцінила інтер'єр як позбавлений смаку [279, с. 90]. Декілька осіб наводять сповнені розчарування спогади про аудієнцію у корейського короля: королівський передпокій виглядає, як «вітальня у домі англійського фермера» [287, с. 21], монарх приймає іноземних гостей, сидячи не на урочистому різьбленому троні, а на «дешевому імпортному кріслі, спираючись ліктями на злидарський копійчаний столик, вкритий зеленим сукном» [314, с. 193], «умеблювання приймальні було позбавлене навіть чарівної простоти через німецький килим грубого яскравого візерунку» [282, с. 86–87]. П. Вай звертає увагу на «разючий контраст між цією (королівською – прим.) сучасною приймальнею та старими корейськими будинками, контраст вульгарності та витонченості» [341, с. 266].

Вплив Заходу на східні країни Л. Дж. Мілн називає руйнівним і водночас благотворним: «<...> ми підкорили Азію, заглушили її музику, загасили її світло, обірвали з її квіток пелюстку за пелюсткою. <...> Ми подарували Азії великі практичні блага, це я визнаю і відстоюю» [324, с. 9]. П. Ловелл уподібнює традиційну Корею до мумії, яка зберігає свою форму лише в обмеженому просторі могили: прийде час, коли рука дослідника відкопає і відкриє її, й тоді від свіжого повітря мумія розсиплеться на порошок [320, с. 7]. У цій метафорі він висловлює жаль за приреченим старим світом і водночас наголошує, що «могила» не може вічно залишатись недоторканою.

Дж. В. Гейл, І. Берд Бішоп, Г. Дж. Вігам висловлювали співчуття до корейського народу, спантеличеного та зануреного у відчай різкими змінами [279,

с. 22; 293, с. 22; 343, с. 186]. Проте не можна сказати, що ці захисники Кореї просили Захід залишити її у спокої. Вони, скоріше, закликали зробити цивілізаторський вплив продуманим і делікатним, виступали проти агресивного «штовхання на новий шлях» та «грубого калатання у поминальний дзвін» за корейськими традиціями [279, с. 22], проти жорстокого покладання традиційної Кореї, «удови мертвого (але не безплідного) старого світу», на «поховальне вогнище» [324, с. 39–40].

Існування корейського народу до приходу західних людей різні автори порівнювали зі «сном» [252, с. 170; 256, с. 478; 271, с. 15; 275, с. 58–59; 279, с. 22; 314, с. 247; 287, с. 84–85; 293, с. 33–34; 309, с. 263; 341, с. 190–191]. Західна цивілізація не мала права дозволити цьому «сну» тривати далі, а мусила увійти до корейців і збудити їх [275, с. 58–59; 293, с. 22]. Інтелектуали «довгого ХІХ століття» не висловлювали сумнівів у необхідності західного втручання до Кореї, бо вбачали у всесвітньому історичному процесі універсальний для всіх народів закон поступу. Вони вважали, що прийняття Кореєю західного способу життя відбувається відповідно до закону історії, якому Корея мусить підкоритися [344, с. 186]. Реформування Кореї на західний манір вважалось лише питанням часу, адже старі традиції, хоча й мальовничі, були перешкодою для прогресу.

3.2.2. Сприйняття західними мандрівниками корейських ландшафтів.

Картини природи в літературі подорожей, як і в будь-якому літературному творі, виступають засобом вираження задуму автора, створюють емоційне тло оповіді й тому мають велике символічне смислове навантаження. Ставлення письменників до краєвидів допомагає зрозуміти їхні світоглядні позиції. Праці сучасних дослідників у царині постколоніальних студій, приміром М.-Л. Пратт та А. Вахаба [199; 221] доводять, що текстуальна репрезентація краєвидів у літературі подорожей заснована на політично-культурному підґрунті й таким чином є частиною уявного дискурсу про Іншого. Ось чому важливо розглянути, як саме література подорожей передає сприйняття західними письменниками природних та культурних ландшафтів Кореї [43].

Крім того, початок «довгого XIX століття» є відправною точкою розвитку масового туризму. Цілями туристичної мандрівки можна назвати пізнання світу і пошук нових оригінальних вражень, серед яких, певно, центральне місце посідають візуальні відчуття від природи та архітектури. Мандрівник нової туристичної культури, незалежно від мети поїздки (розважальної чи службової), прагнув ознайомитися з місцевими атракціями та сформулювати про них власну думку, щоб поділитися нею з іншими людьми.

Більшість мандрівників прибували до Кореї морським шляхом, тому перше враження від країни складалося на основі знайомства з узбережжям. Неприємний візуальний ефект, викликаний у них спогляданням берега Кореї, формувався на ґрунті кліше «країни-відлюдниці», що вже здалеку демонструє негостинність, своїм виглядом не викликаючи бажання висаджуватися з судна. Низькі гори, позбавлені рослинності, створювали гнітючий настрій, численні прибережні стрімчаки здавалися загрозливими, маленькі рибальські села виглядали неохайно і непривабливо, відсутність оброблених полів указувала на необхідність місцевості [256, с. 462, 492; 271, с. 6; 278, с. 350–352; 288, с. 93; 296, с. 16–18; 323, с. 16].

Брак лісів та кам'янисті пагорби натякали на порожність країни, відсутність в ній ресурсів та атракцій. Це приносило розчарування мандрівникам: на корейському березі розбивалися їхні романтичні сподівання на чарівний новий світ та капіталістичні прагнення пошуку матеріального збагачення. Втім, Б. Голл все ж таки захоплено милувався корейським узбережжям з його численними острівцями, знаходячи насолоду у тому, що він та його команда є першими європейцями, перед очима котрих відкривається ця картина [304, с. 60, 101].

Втім, подорож вглиб Кореї дозволяла побачити інші краєвиди: зелені долини з сільськогосподарськими угіддями й селищами, гори з химерної форми скелями та густими лісами.

В уявленні західної людини ідеальний пейзаж асоціюється з Едемським садом або з античними Єлисейськими полями, де росте пишна зелень, населена тваринами й птахами. Канонічні естетичні стандарти «мальовничості» в образотворчому мистецтві, сформульовані на початку «довгого XIX століття»

британським митцем В. Гілпіном [165] та його послідовниками, передбачали гармонію природних (дерев і квітів, водойм, гір) та рукотворних елементів, які підкреслюють красу один одного. Ознаки людської діяльності, такі як архітектурні споруди, поля тощо, роблять краєвид завершеним, надають відчуття приборканої природи, затишку та спокою. Таким чином, основою мальовничості є різноманіття [223].

Як зауважує М.-Л. Пратт, для західних авторів «"Природа" означала перш за все регіони та екосистеми, в яких не домінували "європейці"», розуміючи під «європейцями» прошарок освічених північних європейців, здебільшого чоловіків, аристократів та буржуа [199, с. 38]. Для західного дослідника, що виходив з європоцентричних поглядів на світ, зони, не охоплені західною цивілізацією, були дикими й неосвоєними. Тубільці сприймалися ними не як повноцінні люди, що є господарями країни, в якій мешкають, а як частина природи. В літературі подорожей про Корею її населення присутнє як деталь краєвиду, якою подекуди можна знехтувати, адже вона не додає мальовничості видовищу.

Корейців часто порівнюють із тваринами, натякаючи на їхню наївність і дикунство. Цей стилістичний прийом створював протиставлення західних мандрівників як представників людства і корейців як «дітей природи». Б. Голл порівнював корейських селян із боязкими вівцями, переляканою зграйкою риб, метушливими мурахами, жінок – зі сполоханими кроликами [304, с. 57, 61, 74, 76], Г. Дж Вігаму корейці з довгими бородами здавалися схожими на «милих козлів» [345, с. 184]. Роздивляючись корейський берег із корабля або поїзда, інші письменники бачили людей у білому вбранні у вигляді пінгвінів, морських птахів з довгими дзьобами (тютюновими люльками), лебедів, пеліканів [252, с. 84; 275, с. 104–105; 279, с. 26; 282, с. 14; 288, с. 93]. Споруди корейців виглядають настільки примітивно, що нагадують поселення бобрів або конюшні [294, с. 23; 307, с. 10].

Іноземці шукали в Кореї мальовничості, визначеної європейським культурним кодом. В літературі подорожей про Корею ми знаходимо чимало описів приємних краєвидів, в котрих показано красу гір, вкритих лісом, квітучих

чагарників, річок та озер, а також пасторалі з охайними обробленими ланами, простими хатками під очеретяними стріхами в оточенні квітів та овочевих грядок [252, с. 103; 257, с. 51; 279, с. 39, 71, 84, 98–99, 130, 134, 137–138; 281, с. 142–143; 306, с. 7–8, 13, 208; 307, с. 9; 323, с. 91; 324, с. 41; 339, с. 31; 340, с. 325, 330]. З цих фрагментів стає очевидним, що ступінь естетичності пейзажу залежить від наявності в ньому рослин (і водойм як передумови для появи зелені), без котрих неможливе існування в цій місцевості людей, адже їм для життя необхідні рослинні дари природи. Рослинність означає красу. Вона оживляє пейзаж, додає йому барв, тому письменники називали найкращим часом для візиту до Кореї весну, коли з'являються квіти, та осінь, коли дерева у горах вкриваються різнокольоровим листям [279, с. 130; 339, с. 31]. Водночас рослинність отримує позитивну оцінку з прагматичної точки зору як свідчення продуктивності місцевості, її перспективності для сільського господарства та промисловості.

З іншого боку, місцевості, непридатні для проживання людей, здаються неповноцінними, незавершеними. Безлісний берег Кореї для П. Ловелла виглядає «спустошеним», бо на ньому немає навіть «дерев, які є, певно, найближчими сусідами людини», натомість він нагадує про стародавні геологічні епохи, коли земля ще формувалася [320, с. 35, 43]. Вершину найвищої гори Корейського півострова Пектусан, вкриту вулканічним чорним камінням, Н. Гарін називає куточком «ще не зовсім створеного світу» [252, с. 170].

Скелясті гірські масиви вражали західних мандрівників величчю, яка вселяє у душу страх. Західна парадигма розглядає людину як царя природи, котрий її підкоряє і використовує для своїх потреб. Однак гори змушують людину засумніватися у своєму статусі головної істоти всесвіту. За висловом отця Хрисанфа, «лише у степах людина може дійсно відчувати себе царем природи, бо стоїть тут вище за неї; а ось у горах, де все таке високе, могутнє і величне, людина здається жалюгідним пігмеєм, і її царственості загрожує повний крах» [260, с. 63]. Гори «ув'язнюють», створюючи відчуття безвихідності, вселяють тривогу, немов збурене безмежне море [289, с. II–III].

Гірська природа Кореї різко контрастує із затишком рівнинних сільських пейзажів, звичних оку західної людини. Вона сувора і грізна, відчужена й непривітна для мандрівника-чужинця. Вона неначе демонструє незваним гостям погрозливі гримаси. В описах безлюдних гірських районів превалюють мотиви смерті та тривоги, поєднані із захопленням дивовижною неповторною красою. Ця пристрасть до лексики, пов'язаної зі смертю¹⁸, в описах гірських пейзажів асоціюється з образами корейської цивілізації, приреченої на загибель, які ми розглядали вище. Тривожні й похмурі краєвиди в травелогах служать для підкріплення тверджень про безплідність та неефективність традиційного способу життя.

І. О. Гончаров описує «громаддя піків, один одного вищий, з такими зморщеними лобами, що дивитися сумно» [256, с. 492]. І. Берд Бішоп побачила гострі шпилі гір Кимгансан в образі холодних сталевих лез, котрі із заходом сонця вкрилися «попелястим відтінком смерті» [279, с. 139]. У Н. Гаріна гори наморщилися, «наче шкури тигрів, що збираються накинутись» [252, с. 87]. Н. Гарін також описує кратер грізного вулкану Пектусан як місце приголомшливої краси, однак при цьому не скупиться на моторошну лексику: «<...> цей куточок землі – смерть, повна смерть <...>. Смерть! Сам вулкан помер тут, і це прозоре озеро – тільки його химерна могила, ці чорні стрімкі бастіони, вкриті кіптявою, наче трауром, – стіни цієї могили» [252, с. 170].

Особливо неприємну картину гірського масиву Кимгансан, що має в Кореї репутацію найкрасивішого місця, змальовує В. Серошевський: «Ми прямували <...> вздовж могутньої стіни Діамантових гір, що височіли над нами принаймні на 2000 футів. Вони обгинали долину з північно-західної сторони; їхні схили, порослі тепер червоним дубняком, здавалися здалеку охопленими пожежею <...>. Вигляд гір був вкрай дикий; незліченні виступи, схожі на кам'яні пухирі чи

¹⁸ Смерть присутня в корейських краєвидах і фізично: звичай вимагав ховати покійників лише після тривалого ритуального періоду очікування, тому іноземцям доводилося не раз переживати шок, коли на очі їм потрапляли трупи, загорнуті у циновки й залишені на вулиці, або винесені до лісу; інший звичай велів викопувати тіло і переносити до нової могили, якщо попереднє місце поховання виявилось «нешасливим» [252, с. 128–129; 261, с. 194; 294, с. 15–17].

маленькі конуси кратерів, суцільно вкривали їх, надаючи гірським масивам якоїсь грізної зовнішності. Такої форми гори взагалі властиві для Кореї. <...> Часто здається, що гори уражені проказою, вкриті струпом і ранами, що лякають своєю дикою, незрозумілою неприступністю. Не стільки вражають там мандрівника круті урвища, глибокі ущелини чи безладні провалля, скільки незліченні ряди невеликих заглиблень та опуклостей, розкиданих схилами гір у вигляді "вовчих ям" та незлічених підвищень. Всі ці голі скелі муляють очі своєю безрадісною сухістю та безплідністю» [271, с. 92–93].

Гори пригнічують західних людей не лише тим, що подорож ними потенційно небезпечна. Їх дратує монотонність корейської топографії, де практично немає рівнин, і всюди погляд упирається в гірські кряжі та валуни [250, с. 106–107; 256, с. 505; 260, с. 63; 281, с. 142–143; 289, с. II–III; 313, с. 19; 324, с. 34–35].

Одноманітність псує й урбаністичні пейзажі та враження від корейської архітектури. «Відсутність регіональних відмінностей – видатна риса Кореї. Вулиця у Сеулі може бути зразком вулиці в будь-якому селі», – категорично заявляє І. Берд Бішоп [279, с. 107]. Населені пункти зустрічають іноземця бідною палітрою – білий колір одягу переважної більшості населення та чорні капелюхи чоловіків на рудому тлі глиняних стін і парканів. Білий колір корейського одягу гнітить, нагадуючи привидів [310, с. 76; 341, с. 241; 344, с. 184], або асоціюється з безбарвністю [271, с. 465–466; 279, с. 50–51; 296, с. 16–18, 148; 323, с. 26; 341, с. 263–264]. З вершини гори в Сеулі відкривається монотонна коричнева панорама моря очеретяних стріх і черепичних дахів одноповерхових будинків [279, с. 50–51; 296, с. 16–18; 320, с. 181–182; 340, с. 294].

В першу чергу, корейські міста вражали іноземця своєю безликістю через специфіку корейського архітектурного стилю, для якого характерна ізольованість житлових будівель від вулиці: у помешканнях бідноти немає вікон у стінах, що виходять на вулицю, маєтки знаті оточені високими парканами та непривабливими службовими спорудами. Прогулянка вздовж глухих стін ставала ще більш неприємною від стічних каналів з нечистотами, куп сміття і багна на

небрукованих вулицях [260, с. 25; 271, с. 13–14, 465–466; 279, с. 50–51; 281, с. 142–143; 288, с. 128–129; 307, с. 10; 320, с. 218; 323, с. 22–24].

Мандрівники не заперечували наявність в Кореї архітектурної краси [271, с. 476–477; 296, с. 49–50; 340, с. 300; 341, с. 196, 266], вони лише підкреслювали, що вона важкодоступна. Познайдомитись із виглядом елегантних павільйонів та садків можна було, лише відвідавши один з королівських палаців, помешкання аристократів, храми або альтанки для відпочинку у горах. Але і ці споруди відповідали естетичним запитам не всіх західних туристів. Вони писали, що архітектурні атракції, серед яких трапляються і вишукані, й гротескні, перебувають у занедбаному стані [271, с. 468–470; 279, с. 93–94; 288, с. 108; 294, с. 23; 296, с. 49–50, 192; 309, с. 250–251; 313, с. 25; 324, с. 62–63; 341, с. 240], наголошуючи таким чином на тому, що культурні досягнення Кореї належать далекому минулому.

Автори літератури подорожей зробили спостереження, що канони архітектури в Кореї кардинально відрізняються від європейських. Корейці не надають великого значення декоруванню будівель, зосереджуючись на їх утилітарності. Лише палаци та храми мають пишне оздоблення, але воно здебільшого концентрується на даху та під його схилами, а інтер'єр кімнат залишається лаконічно простим. Знавці корейської культури Г. Н. Аллен та Г. Б. Галберт пояснюють, що корейська споруда будується без розрахунку на те, що її оглядатимуть з великої відстані, вона завжди оточена досить близько поставленим парканом, який обмежує простір. Тобто корейці кожену будівлю розглядають як окрему сутність, не розраховуючи на те, що вона має стати частиною великого цілого – міського ландшафту. Милуватися корейським архітектурним об'єктом і садом, що його оточує, можуть тільки ті люди, що певним чином мають до нього стосунок, а не всі випадкові перехожі. Г. Н. Аллен та Г. Б. Галберт застерігали читачів та мандрівників від негативних оцінок корейських міст за їхню неохайність і бідність на візуальні принади. Вони наголошували на тому, що корейські вулиці виглядають так похмуро і неохайно, тому що вони є «нічиєю» територією, «шляхом» між двома точками, а за

бляклими парканами маєтків знаті міститься витончена краса [309, с. 246; 312, с. 17–18].

В уявленні західних письменників ставлення корейців до архітектури визначається їхньою любов'ю до діяльності на відкритому повітрі. Кімнати у помешканнях еліти та низів здавалися мандрівникам однаково затісними. Деякі автори дійшли висновку, що приміщення у корейців є другорядним простором для проведення часу, коли знаходитись надворі небажано (нічний сон, зимові холоди, деякі види роботи), тому вони задовольняються мінімальною площею. Таким чином, житло для корейців є «тимчасовим притулком» [271, с. 126], і вони почуваються щасливими тільки надворі [289, с. CLIII–CLIV; 341, с. 249–250].

Корейська вулиця – нестримний калейдоскоп життя. Тут можна побачити корейців за різноманітними заняттями: чоловіки прогулюються без видимої цілі, сидять на ганках і роздивляються юрбу, збираються у купки для бесіди, займаються торгівлею та іншими справами, переносять вантажі; шляхетні пані проїжджають у паланкінах або проходять пішки, закривши голову накидкою; жінки низьких класів перуть біля криниць та на берегах струмків, носять воду і покупки; брудні діти бідняків граються з собаками та поросятами.

Саме споглядання сцен строкатого повсякденного життя корейців є головною розвагою для туриста [279, с. 42; 287, с. 60], адже, як твердить більшість дописувачів, ніде в Кореї, навіть у столиці, немає можливості насолодитися пристойними спорудами та місцями громадського дозвілля [279, с. 60].

Зображуючи природу і населені пункти іншої країни, письменник виходить з певних ідеологічних та естетичних критеріїв культури, до котрої він належить, хоча й не завжди усвідомлено [149; 199]. Дописувачі літератури подорожей ностальгували в Кореї за європейськими мальовничими краєвидами. Краса Кореї не була уповні оцінена західними мандрівниками, вихованими за іншими законами естетичного смаку. Навіть якщо автор визнає корейський краєвид гарним, краса місця, як правило, неповноцінна, ілюзія гармонії руйнується від певної деталі: село, що мальовничо виглядає на тлі гір, складається з бідних жалюгідних хатин; яскраві квітучі чагарники ростуть на суворих неприємного

виду скелях; скелі химерної форми вражають уяву, але швидко набридають, до того ж, шлях у горах складний; Сеул розташований у гарному місці (на думку Ф. А. МакКензі вдале розташування Сеула дарує йому потенціал стати «короною Азії» [323, с. 22]), але його архітектура неприваблива.

Монотонність Кореї втомлює мандрівника, адже не несе нових естетичних вражень, суперечить бажанню туриста-романтика бачити й пізнавати нове. Лише місцевості, яким притаманна різноманітність, здатні задовольнити прагнення новизни, отримували схвальні оцінки [279, с. 84; 340, с. 325]. Водночас у прагненні різноманітності можна вбачати не лише естетичний аспект, але й прояв імперіалістичного пошуку багатств і ресурсів [223, с. 191]. Естетика мальовничості як заперечення монотонності пронизує літературу подорожей про Корею.

Отже, в цілому корейські ландшафти розчаровують західних мандрівників. Е. Саїд зауважує, що розчарування Сходом стало узвичаєною темою творчості письменників-романтиків [99, с. 135]. Краєвиди в літературі подорожей про Корею виступають неживим Іншим, що є віддзеркаленням живого Іншого. Описи природного та культурного середовища, в якому живуть корейці, доповнюють їхній національний портрет. Пейзажі та урбаністичні картини в травелогах ілюструють тезу про відсталість та бідність корейської цивілізації. Вони у переважній більшості випадків описані з використанням мотивів ізольованості, занедбаності, дикості.

3.2.3. Корейський культ природи в осмисленні західних письменників. В описах Кореї західними авторами імпліцитно присутня категорія культу природи у корейців. Ця категорія виведена письменниками як унікальна риса корейської ментальності [51].

Формуванню в літературі подорожей уявлення про культ природи у корейців у першу чергу сприяло знайомство мандрівників з особливим феноменом корейської культури – *куґьон*, якому не знайшлося відповідника серед категорій мислення західних людей [52]. Термін *куґьон* в літературі подорожей

тлумачиться досить широко: спостереження за новим чи незвичайним видовищем [296, с. 167; 309, с. 370], зокрема розглядання іноземця та його речей [260, с. 11–12; 310, с. 73–74; 339, с. 43]; пошук задоволень і розваг [281, с. 149]; подорож заради огляду славетних краєвидів та визначних місць [279, с. 127, 144; 288, с. 105–106]. Тобто поняття *кугьон* включає два рівні.

На низькому рівні воно означає допитливість, цікавість до чужих справ або задоволення потреби у новій інформації, й порівнюється з поведінкою зівак [260, с. 11–12] та фланерів [341, с. 249–250], отримуючи таким чином, дещо негативну конотацію. Таку форму *кугьон* іноземні автори сприймали як гаяння корейцями часу, який ті могли б використати на роботу, і як настирливе втручання у приватне життя інших людей, здається, не усвідомлюючи, що й самі здійснювали в Кореї *кугьон*, блукаючи вулицями, спостерігаючи заняття незнайомих корейців, намагаючись зазирнути до їхніх помешкань.

Високий, шляхетний рівень *кугьон* означає пошук естетичних вражень і натхнення для творчості через споглядання краси природи. Як передають письменники, корейці, милуючись краєвидом, починають співати, обговорюють його красу, цитують вірші класиків або складають власні [288, с. 105–106; 296, с. 177]. В Кореї існують книги-путівники, в яких каталогізовано красиві місця всіх провінцій. Заради споглядання краєвидів корейці готові подорожувати пішки на великі відстані, витрачаючи на це чимало часу [309, с. 12; 320, с. 58–59]. Перебування на природі та милування нею є важливими складовими корейської системи цінностей та водночас суспільного життя.

Іноземці звертали увагу на те, що в містах Кореї немає місць для громадського відпочинку і розваг [279, с. 39, 60; 309, с. 249]. Пояснення цього факту полягає у тому, що дозвілля у корейців тісно асоціюється з милуванням природою. Вони відчують постійну потребу відчувати зв'язок із природою, навіть перебуваючи у компанії. Корейські чоловіки люблять прогулюватися в горах, а також влаштовують бенкети у павільйонах, розташованих у мальовничих місцях, де краєвид є не декорацією, а головним об'єктом, заради якого прийшли всі учасники зібрання [296, с. 177–178; 320, с. 130].

З іншого боку, можливість спілкуватися з природою у миті усамітнення надає корейцю сад. Згідно зі спостереженнями західних письменників [309, с. 330; 320, с. 280–284; 324, с. 63; 340, с. 330], корейське садове мистецтво прагне не підкорити природу, обмежуючи її певними формами, а делікатно приручити, виказуючи велику пошану. Досконалість корейського мистецтва садівництва полягає у балансі вільних натуральних форм рослин і кам'яних брил із рукотворною красою штучних водойм та архітектурних споруд. Сад влаштовують таким чином, щоб він не виглядав як втручання у природу, а імітував її закони. Корейське садівництво, за висловом Л. Дж. Мілн, є мистецтвом «приносити природу у садок і там її прикрашати, не ображаючи» [324, с. 56–57].

Захоплення красою природи є однією з основних тем романтичної літератури, оскільки прогулянки на природі є однією з форм утечі від буденного світу, який так втомлював романтиків. Романтичні мислителі вірили, що усамітнення на природі сприяє пізнанню людиною себе, розвиває багатство її духовного світу. Здатність розрізняти й цінувати мальовничі ландшафти, отримувати насолоду від їхнього споглядання та творчо їх осмислювати вважалися в європейській культурній традиції маркерами високорозвиненого смаку й інтелекту. Водночас прогулянки чи мандрівки просто заради насолоди були в європейській культурі привілеями еліти, котра мала право на дозвілля.

Багатьох іноземців дивувала надзвичайна любов корейців усіх прошарків населення до гарних пейзажів та природи в цілому, оскільки суперечила системі уявлень про країни Сходу як відсталі й позбавлені істинної духовності. Деякі письменники натякали на те, що займатися туризмом і милуванням пейзажами личить представникам розвиненої цивілізації, а «примітивним» корейцям слід більш раціонально користуватися часом, зосередившись на виправленні вад суспільства. Дж. Н. Керзон помітив, що в традиції *куґон* присутній романтичний елемент (це подорож, яка дозволяє «вислизнути від усіх клопотів»), однак знецінює корейський туризм (*куґон*, на його думку, є для корейців приводом «тинятися без діла там, де їм заманеться»), а корейську чутливість до краси природи називає «напівестетичною» і «напівзабобонною» [288, с. 105–106].

Корейці не просто милуються природою, вона для них священна і жива. «Корейці <...> вважають, що скелі – то кості землі, а ґрунт – то плоть землі. Квіти й дерева вважають її волоссям» [324, с. 49]. Корейці шанобливо ставляться до природи й вважають неприпустимим тривожити її, тому не видобувають з гірських надр корисні копалини, не вирубують ліси у промислових масштабах [296, с. 183; 312, с. 28].

Божественність природи всюдисутня й оточує людину, де вона б не була [252, с. 103; 279, с. 403–404; 306, с. 7–8]. Феномен природи у свідомості корейців є сакральною єдністю різноманітних сутностей: об'єктами поклоніння виступають духи великих дерев, водойм, гір, людських осель тощо. Особливе місце в цьому віруванні мешканці гірської Кореї відводять саме горам, часто уособленим в образах драконів [252, с. 137–138; 293, с. 7; 306, с. 7–8]. Гори є також оселею предків, похованих на їхніх схилах. Таким чином духи померлих людей теж стають неначе частиною природного пантеону.

Людина мусить налагоджувати з духами, що є рівноправними мешканцями місцевості, гармонійні стосунки. Приміром, Дж. Керзон повідомляє про поклоніння духам на побутовому рівні: входячи на їхню територію, мандрівник зобов'язаний показати свою повагу, поклавши скромні символічні жертви (камінь, клопоть тканини від одягу, монету) біля святилища на вершині гори чи перевалі; а також на державному рівні: щорічно делегація чиновників зі столиці проводить ритуал поблизу найвищої в Кореї гори Пектусан [288, с. 105–106]. Очевидно, враховуючи подібні відомості щодо корейських вірувань, А. Кавендиш класифікує *куґон* як різновид паломництва [283, с. 31].

Західні дослідники зазначали, що милування природою – головне джерело натхнення для корейських літераторів та художників. П. Ловелл різко протиставив східне та європейське мистецтво, зауваживши, що корейці беруть мотиви для творчості з природи, а європейці зосереджені на зображенні людської фігури [320, с. 280].

Дописувачі визнавали тонке розуміння краси навколишнього світу корейськими поетами [279, с. 167–168; 309, с. 12], називали вишукані картини, що

зображують природні об'єкти, «вищим» і «справжнім» мистецтвом [309, с. 334; 320, с. 287]. Проте, міркували вони, це мистецтво не здатне достукатися до сердець західної публіки. На погляд європейця, що не отримав спеціальної підготовки, воно здається нудним і обмеженим конвенційними умовностями [309, с. 334; 320, с. 285].

Культ природи у корейців проявляється і в особливому ставленні до землеробства, заняття яким означає взаємодію людини з середовищем і є основним джерелом забезпечення виживання людського роду. На відміну від торгівлі та ремесел, спрямованих на примноження матеріальних благ, праця на землі вважається шляхетним заняттям, гідним навіть аристократів [309, с. 269]. Корейський землероб – «ідеальне дитя природи», спосіб життя якого передбачає постійне проживання на одному місці, цінування його краси, поклоніння його духам, аскетичний побут і безперервну працю з догляду за землею [306, с. 119–120].

Ця простота у побуті асоціюється у західних письменників зі злиденністю, однак багато авторів пояснюють, що бідність корейців є ілюзорною, адже вони забезпечені всім необхідним, хоча й без надлишку [279, с. 78, 332; 282, с. 167; 288, с. 101; 339, с. 4]. Вони свідомо обирають такий спосіб життя, ігноруючи фізичний комфорт. «Це дивовижна риса корейців – доводити до мінімуму будь-яку потребу. Все є, але у мінімальній дозі», – зазначає Н. Гарин [252, с. 143]. Не обтяжуючи себе клопотами про матеріальне, невибагливі корейці живуть у безтурботному спокої та гармонії зі своїм середовищем [294, с. 53]. Обмежені у фінансах селяни змушені жити за принципами натурального господарства, виготовляючи всі предмети домашнього вжитку в своєму обійсті та знаходячи застосування для відходів [271, с. 318–321; 309, с. 270; 338, с. 34–35].

Побут корейців всіх верств населення Кореї, від селянина до короля, надзвичайно простий, вони беруть від природи лише мінімум, необхідний для життя. Часто зустрічаються згадування про скромність корейської аристократії [271, с. 476–477; 282, с. 21; 309, с. 242–243; 314, с. 142; 320, с. 84; 341, с. 266]. Низка авторів, котрим довелося побувати на аудієнції у монарха, свідчать, що

краса палацових ансамблів полягає у простоті, що в покоях правителя не було предметів розкоші, а сам він був вдягнений відносно просто [282, с. 86; 287, с. 21–22; 288, с. 150; 289, с. XXVII; 314, с. 186, 193; 324, с. 63; 341, с. 93–94]. Показне багатство вважається в конфуціанській цивілізації вульгарністю, і тому у маєтках та вбранні еліти не помітно різючих відмінностей від помешкань і одягу селян [256, с. 465; 309, с. 242–243; 314, с. 142].

Втім, оцінки західними авторами лаконізму в інтер'єрі будинків корейської верхівки суспільства поділяються на протилежні. Декому брак декору в здається несмаком, свідченням нерозвиненості естетичного почуття [289, с. XXVII; 309, с. 330–331; 314, с. 139; 327, с. 140]. Але зустрічається і схвальне ставлення: тісні кімнати, мала кількість або повна відсутність меблів і предметів мистецтва, стіни та підлога, обклеєні папером створюють враження величної простоти мешканців дому, їхньої зосередженості не на насолодах, а на духовному розвитку [271, с. 476–477; 282, с. 21; 320, с. 84; 341, с. 266].

Невибагливість корейців різних соціальних класів з точки зору багатьох західних письменників свідчить про примітивність корейського способу виробництва та стагнацію в економіці. Їхня байдужість до матеріальних речей і небажання займатися торгівлею заради накопичення багатства сприймалися як перепони для залучення Кореї до капіталістичної системи. Але разом із тим ці особливості корейського характеру указували на можливість легко навернути тубільців у християнство, що проповідує пріоритет духовного над тілесним.

«Природність» не завжди приваблива. Деякі її аспекти викликали у чужоземців подив і неприйняття, в основному через невідповідність нормам християнської моралі. Це спокійне ставлення до оголеного тіла (дітей випускають на вулицю повністю голими [271, с. 44, 135; 281, с. 142–143; 289, с. CLIV–CLV; 340, с. 341], жінки низьких класів постійно ходять з оголеними грудьми та годують малюків груддю, не ховаючись [252, с. 126; 271, с. 44–45, 134–135; 282, с. 28; 323, с. 27; 324, с. 117]) та неохайність корейців (вони не зважають на бруд та комах-паразитів в оселі, на запах немитого тіла, брудний одяг, смердючі помийні канали на вулицях тощо).

Письменники яскраво доповнюють характеристику корейців як «природного народу» в непривабливому сенсі, акцентуючи на нерозбірливості у їжі й критиці обжерливості та пияцтва. Переліки різноманітних продуктів, що їх їдять корейці (зокрема, собачатина, сира риба, потрох, соуси з різким запахом), викликають у європейців відразу [271, с. 142–144; 279, с. 154–155; 289, с. CLVIII–CL; 306, с. 126]. Неначе звірі, котрі не відають гидливості й помірності, корейці вважають їду і пиття найкращими задоволеннями. Невгамовний тваринний апетит змушує рівно і селян, і аристократів набивати шлунок неймовірною кількістю харчів, коли тільки випадає така можливість. Кількість з’їденого, а не якість чи естетичність подачі приносить корейцям щире задоволення. Переїдання та непомірне вживання алкоголю не вважаються у них пороками, а навпаки, викликають захоплення [279, с. 91, 153–155; 289, с. CLVIII–CL; 314, с. 145–148; 320, с. 55–56; 324, с. 24, 204–205; 339, с. 96].

Як ми зазначали вище, у європоцентристському баченні місцевості, не освоєні західними людьми, вважалися дикими, а люди що їх населяли, – дикунами. Ця «дикість» у випадку з корейцями не є синонімом жорстокого варварства. Навпаки, «дикий» народ живе за законами природи, у стані духовної чистоти й у злагоді з совістю. У багатьох творах літератури подорожей склався своєрідний портрет корейського селянства як забобонних, але шляхетних і чистих напівдикунів, що живуть у злагоді з природою у своєму скромному замкненому світі, ще не зіпсутому західною цивілізацією. Західні автори хвалять селян та міську бідноту за неагресивність, ввічливість, сімейність, звичаї взаємодопомоги й гостинності. Низка авторів, співчутливо налаштованих до Кореї, зазначали, що чесноти, притаманні селянам Кореї, цілком суголосні християнським принципам самообмеження у земному житті та любові до ближнього, звертаючи увагу читацької аудиторії на те, що милосердя та щирість корейців робить їх вищими за так званих «цивілізованих» людей [252, с. 216; 294, с. 42; 312, с. 9–10; 314, с. 96, 281–282; 340, с. 322]. Таким чином вони прогнозували успіх у справі навернення корейців у християнську віру.

Однак при цьому письменники не забували й указувати на те, що у язичницькому суспільстві, побудованому на хибній моралі, навіть чесноти можуть обернутися на недоліки. Вміння задовольнятися малим трактувалося як лінощі й причина відсталості промисловості, зловживання допомогою та гостинністю показані як причини процвітання корупції в Кореї, пристрасть до їжі виглядала як нездатність контролювати тілесні бажання. Письменники показували, що корейцям необхідні контроль та просвіта зі сторони прогресивних країн, тобто знаходили обґрунтування для культурної й комерційної експансії Заходу в Кореї.

У позитивному сенсі в літературі подорожей склався образ корейського народу як екологічного соціуму, орієнтованого на збереження природи та її прославляння. Природа в корейській свідомості сприймається як складний одухотворений комплекс, а люди, будучи його частиною, намагаються своєю діяльністю не порушувати гармонію. Носіями цього суто корейського світогляду є і селяни, «діти природи», що живуть за її законами, й аристократи, котрі підносять поклоніння природі на рівень високого мистецтва і державної ідеології. Можна сказати, що увага авторів літератури подорожей до категорії культури природи у корейців стала важливим кроком на шляху розуміння західними людьми корейської національної ідентичності.

3.2.4. Країнознавчий аспект образу Кореї. Універсальність системи класифікації рослин і тварин Карла Ліннея, створеної у 1735 р., сприяла формуванню планетарної свідомості європейців та європоцентричної моделі світогляду, а ідеологія світової гегемонії стала їхньою «другою натурою» [199, с. 15]. З середини XVIII ст. і протягом «довгого XIX століття» відданість науці була рушійною силою, що змушувала мандрівників вирушати у далекі ризиковані подорожі заради внеску до всеосяжної системи європейського знання та пошуку можливостей для комерційної та культурної експансії великих держав [199, с. 27]. У європейському сприйнятті народи світу стали екземплярами для вивчення та класифікації, так само як флора і фауна у студіях К. Ліннея. Східні країни для європейського дослідника були мовчазними й байдужими [99, с. 268]. Вони

сприймалися як пасивні об'єкти, котрі не здатні розповісти про себе самі, а натомість потребують описання сторонніми спостерігачами.

Література подорожей про Корею «довгого ХІХ століття» тісно пов'язана з науковою парадигмою епохи, тому в ній виразно проявляються наукові засади. Аналітична «науковість» викладення інформації вкладається у рамки, задані реалістичним художнім методом. Наративи мандрівників поєднуються з елементами наукового опису в таких галузях знання як історія, етнографія, релігієзнавство, соціологія та економіка.

Історичні огляди, котрі наводилися у переважній більшості творів про подорожі, повідомляли, що в давні часи корейські держави мали настільки розвинену культуру, що виконували функцію цивілізаторів Японії, передаючи їй китайські та свої власні надбання [275, с. 52–53; 288, с. 83–84; 309, с. 79]. Однак далі проголошувались конвенційна ідея про те, що у певний момент розвиток корейської духовності, державної системи, мистецтв, технологій припинився [282, с. 9; 289, с. ХІХ; 309, с. 33, 77; 341, с. 198]. Західні автори писали, що останні кілька століть Корея є не більше, ніж «сплячою країною», «живою скам'янілістю» [320, с. 7], схожою на волоцюгу, котрий через пияцтво і невдачі втратив все, але намагається триматися, як джентльмен [294, с. 45]. Славні дні, коли Корея процвітала, давно минули, від них лишилися самі руїни. В її історії не було нічого видатного [289, с. ХІХ; 327, с. 78], зміни у соціальному житті там відбуваються повільно, як геологічні процеси [324, с. 18]. Крім того, корейська цивілізація не має нічого свого [289, с. LXX], це лише архаїчна «пародія на Китай» [279, с. 22], «інтелектуальний раб Китаю», котрий не виростив нічого нового, а тільки зберігав чуже [320, с. 89, 115].

Письменники виходили з положення, що Корея, будучи залежною від Китаю, протягом віків стирала свою етнографічну оригінальність. Вони твердили, що архітектура її храмів та палаців є блідою подобою китайських зразків, фасони одягу копіюють архаїчний китайський костюм, літературний процес спрямований на імітацію китайських жанрів. При цьому іноземці не заперечували існування корейської етнографічної специфіки й намагалися її відшукати.

Деякі визначні властивості корейської архітектури, підмічені західними мандрівниками, ми розглядали, висвітлюючи особливості зображення європейцями любові корейців до природи та корейського урбаністичного краєвиду. В цілому спостереження щодо житла бідних селян сформували вкрай неприємний образ, бо там європейці бачили убогість, незграбність, тісноту і бруд, а помешкання вищих класів охарактеризовані здебільшого як вишукано скромні. Одна архітектурна деталь притягала більший інтерес своєю незвичайністю, ніж брак декору у корейських приміщеннях. Це традиційна система опалення будинків з підігрівом підлоги, яка в сучасній корейській мові називається *ондоль*, а в літературі подорожей «довгого ХІХ століття» фігурує під китайською назвою *кан*¹⁹. Західні мандрівники, котрим особисто довелося ночувати у кімнатах з теплою підлогою, вкрай емоційно описують свій досвід [279, с. 151; 283, с. 78; 294, с. 107–108; 296, с. 123–124; 314, с. 140; 320, с. 66; 323, с. 86–87; 339, с. 42–43]. Відмінність у ставленні корейців і європейців до цієї системи опалення символізує культурну прірву між ними: корейці отримують від нагрітої підлоги задоволення і, щоб догодити гостю, запрошують його лягти на найкраще розігріту частину кімнати, а іноземцям вона здається небезпечною для життя через дошкульний жар і задуху.

Корейська їжа викликала у іноземців гидливість або байдужість. Відсутність в корейському раціоні хліба та молочних продуктів, нестача м'ясних страв, надмірне вживання червоного перцю, гострий запах соусів та солених овочів наведені як свідчення убогості та неапетитності корейського меню [271, с. 138, 142–144; 279, с. 154–155; 293, с. 21; 306, с. 126].

Вбрання корейців проголошується немальовничим і водночас непрактичним через переважання білого кольору в костюмах всіх верств населення, незручним для активної діяльності через його широкий крій [289, с. CLXXVII]. Білі простори штани й куртки кидаються у вічі тим, що схожі на спідню білизну [288, с. 131], тобто є неповноцінним одягом у європейському розумінні. З іншого боку, вибір

¹⁹ В корейській системі опалення димарі, що проходять під підлогою, обігрівають всю площу кімнати, а в китайській – лише частину вздовж стін.

корейцями білого кольору викликає осуд тим, що він занадто яскравий, примітний на відстані, тобто є претензією на ошатність і чепурність, котра, як здавалося західним людям, є недоречною в убогій відсталій країні.

Але значно більше місця, ніж одягу, в літературі відведено чоловічій зачісці *сантху* у вигляді вузла на маківці (в англomовних джерелах – «*top-knot*», в російськомовних – «*шишка*») та капелюху *кат* з кінського волосся з надзвичайно широкими крисами й вузькою маленькою тулією. Повідомляється, що чуб та капелюх для корейців не тільки мають величезне значення як показники соціального статусу чоловіка (їх носять лише одружені чоловіки; фасон капелюха указує на його походження і ранг), але й є символом національної гідності. Л. Г. Ундервуд зазначає: «Більшість шанованих, поширених і міцних звичаїв та забобонів у корейців, можна так сказати, заплетені, закручені й прикріплені до їхніх чубів, на яких, неначе на волосяних наріжних каменях, тримаються і навколо них будуються суспільство, релігія і політика» [339, с. 167].

У ранніх зразках літератури подорожей зустрічаються нейтральні описи корейських капелюхів і навіть захоплення тонкою майстерністю ремісників, що їх виготовили [278, с. 329; 280, с. 332, 335; 300, с. 322; 304, с. 58–59]. Але відповідно до підвищення градусу імперіалістичних настроїв письменники не шкодували фантазії й жартівливих порівнянь для передачі абсурдності зачіски й капелюха корейських чоловіків, користуючись ними як метафорою незграбності та сміховинності старої Кореї – «країни капелюхів» [256, с. 465; 279, с. 37, 259–260; 296, с. 139; 307, с. 11; 323, с. 18, 86–87]. П. Ловелл присвятив капелюхам окремий розділ на п'ятнадцять сторінок, в якому вдосталь поглузував з них, сказавши, зокрема, що «кореець може з'явитися без капелюха, зберігши пристойність, тільки щоб змінити його на іншого капелюха» та що чоловік «міцніше прив'язаний до капелюха, ніж до дружини» [320, с. 332–347].

Релігійна тема в корейському тексті йде пліч-о-пліч з імперіалістичними міркуваннями. Створення в Кореї християнських релігійних інститутів і прищеплення християнського світогляду були одними із завдань, що входили до плану західної цивілізаційної експансії. Проте релігійна сфера Кореї була для

іноземців проблематичною категорією. Коли йшлося про релігійне життя корейців, на перший план виходило обговорення питання про те, чи існує взагалі у корейців релігія, і дехто брав на себе сміливість твердити, що корейці не мають релігійного почуття [279, с. 350; 288, с. 108; 327, с. 112], інші указували на відсутність конкретної загальнодержавної релігії [279, с. 21; 296, с. 187; 309, с. 33, 403–404; 320, с. 183], або вважали, що релігія розчинена в суспільному житті корейців [294, с. 213]. Було відомо, що корейці толерантно ставляться до кількох віроучень: у суспільстві вільно практикуються конфуціанство, буддизм, даосизм, геомантия (фен-шуй), шаманізм та анімізм. Крім того, що корейське релігійне життя виглядало занадто хаотичним, повідомлялося про відсутність у корейців поняття про храм як про місце громадських зібрань і поняття про священника як наставника народу; у містах, – повторювали мандрівники, – взагалі немає жодних храмів [279, с. 399; 320, с. 183; 327, с. 115], а буддійські монастирі у віддалених гірських районах є осередками розбещеності та невігластва [260, с. 41–42; 279, с. 142–143; 314, с. 227–228; 327, с. 114].

З вірувань корейців лише буддизм заслуговував на статус повноцінної релігії, бо мав її зовнішні атрибути – інститут монашества та храми, однак він був під заборонаю і занепадав. Письменники погоджувались у тому, що конфуціанство та даосизм не можуть бути визначені як релігії, а скоріше як морально-світоглядні системи, причому конфуціанство накладає на людей занадто обтяжливі ритуальні обов'язки [289, с. СХХІХ–СХХХ; 294, с. 15–17; 339, с. 9].

Вірування у духів померлих та різноманітних духів місць і предметів є лише комплексом примітивних і сміховинних забобонів [279, с. 403–404; 320, с. 193–194, 207], до якого іноземці ставляться зверхньо, не бажаючи занадто серйозно занурюватися у деталі. Все, пов'язане з поклонінням духам, – священні дерева із прив'язаними до гілок стрічками, купки каміння, святилища на честь духів, зовнішність шаманок, ритуали – є огидним [260, с. 38; 283, с. 59; 288, с. 105–106; 306, с. 119–120; 314, с. 34, 119; 320, с. 183, 202]. Вірування у духів нецікаве для дослідження через його примітивність, під якою розуміють приземленість.

Корейська міфологія нецікава, бо духи в ній занадто схожі на звичайних людей, а міфи стосуються виключно побутових явищ. Корейська міфологія поступається європейським, їй бракує величних шляхетних героїв, «польотів фантазії» та розмаху, і це доводить тезу про незрілість корейської цивілізації [309, с. 393–394; 320, с. 193–194;].

Незнайомі зі «світлом», що його несе Христова віра, корейці загрузли у численних гріхах (однак ці звинувачення стосуються головно чоловіків) – ледарстві, обжерливості, пияцтві, багатоженстві (система наложниць), ідоловірстві (поклоніння поминальним табличкам предків, вшанування різноманітних статуй), забобонності. Їхня мораль деградувала настільки, що вони виконують лише зовнішню частину обрядів заради збереження пристойності [279, с. 64–65; 294, с. 17, 65, 187; 296, с. 187; 319, с. 134, 142; 327, с. 117; 338, с. 94–95]. Крім того, занепад релігії призвів до занепаду наук і мистецтв в Кореї [260, с. 50–51; 296, с. 192; 320, с. 181–182].

Виділивши лакуну на місці релігійного життя Кореї, західні письменники висловлювали переконання, що її має заповнити християнство, яке вилікує корейський народ від його вад, породжених століттями невідання істини. Зазначалося, однак, що більшість корейців не цікавиться духовними питаннями, тому працювати з ними місіонерам нелегко. Корейці вкрай прагматичні й віддають перевагу практичній стороні життя, світській діяльності й земним насолодам. Часто вони приймають християнство, сподіваючись отримати від проповідника матеріальну вигоду і захист [259, с. 23; 279, с. 64–65].

Соціологічні спостереження мандрівників полягають у виділенні трьох конфуціанських засад, на котрих тримається корейське суспільство, а саме: консерватизм, колективізм та патріархальний лад.

Конфуціанський консерватизм полягає в орієнтації на зразки минулого і дотриманні усталених звичаїв. Конфуціанська освіта, заснована на вірності авторитетам давнини, стримує самостійне мислення і прогрес, породжує численні етичні деформації. У державному управлінні, мистецтві, науці, освіті шанси на

появу свіжих ідей вкрай обмежені [271, с. 379–380; 279, с. 387–388; 293, с. 99–101; 294, с. 176–177].

Патріархальні норми, вироблені конфуціанською традицією, втілюються на державному та приватному рівнях соціальної структури й тісно пов'язані з ідеєю колективізму. Король сприймається як батько всього народу, який володіє абсолютною владою. Таким чином все населення утворює згуртовану сім'ю-націю. На місцях представниками короля є чиновники, що формально діють від його імені й доносять волю батька народу до його підданців. Нижчою одиницею суспільства є сім'я на чолі з батьком, воля якого священна для всіх домашніх, а вищими – сільські громади, аристократичні клани та так звані «політичні партії».

Кожен окремий індивід завжди може розраховувати на допомогу від інших членів соціальної групи, до якої належить. Прикладів такої співчутливості наводиться чимало: громада збирає гроші на відбудову будинку сусіда після пожежі або на проведення весілля чи похорону; успішні члени кланів мусять за традицією матеріально підтримувати (або навіть забезпечувати повне утримання) тих, кому не вдалося влаштуватись на державну службу; члени «політичної партії» сприяють кар'єрному просуванню один одного тощо [289, с. СХІІ–СХІІІ, СЛІ–СЛІІ; 314, с. 79–80; 340, с. 322]. Взаємодопомога і гостинність, які є визначальними рисами корейського суспільства, викликають схвалення, адже з точки зору християнської моралі є проявами любові до ближнього [289, с. СЛІ–СЛІІ; 294, с. 42; 314, с. 281–282], проте водночас зазначається, що вони часто переростають у потурання неробству, і тому є шкідливими для соціуму [289, с. СЛІ–СЛІІ; 314, с. 79–80].

Високий ступінь згуртованості людей у колективи здається іноземцям надмірним і сприймається як відсутність в корейському суспільстві понять про індивідуальність та приватність. Корейці працюють завжди групами (найбільш гротескним видом співпраці з точки зору європейців є спосіб копати землю кільком чоловікам однією лопатою, смикаючи за прив'язані до неї мотузки [260, с. 15; 279, с. 161; 281, с. 3; 294, с. 62–63; 296, с. 204; 310, с. 44]), разом проводять дозвілля, все їхнє життя проходить відкрито і прилюдно [287, с. 60; 294, с. 176;

309, с. 319; 320, с. 130]. Те, що корейці не бачать цінності індивіда і прагнуть діяти у колективах, обмежує розвиток суспільства, адже лише конкуренція між незалежними особистостями стимулює прогрес [294, с. 176; 320, с. 121–122].

Головною чеснотою в конфуціанському суспільстві є пошана до батька, а головними обов'язками будь-якого чоловіка – дотримання волі батька, постійний догляд за ним та виконання складних ритуалів після його смерті [289, с. СХХІХ–СХХХ; 320, с. 134, 142]. Деякі письменники висловлюють підозру, що ці високі стандарти виконуються корейцями нещиро і не повністю, бо вони накладають надзвичайно великий тягар [294, с. 15–17; 320, с. 134; 339, с. 9].

З іншого боку, культ пошани до батька та заплутані поминальні ритуали спотворюють людські стосунки, бо вони є причиною приниженого становища жінок, котрих в Кореї вважають людьми другого сорту. Стосунки між чоловіком і дружиною засновані не на коханні й довірі, а на обов'язку. Більш того, для чоловіка вважається непристойним показувати теплі почуття до дружини й спілкуватись із нею по-товариськи. Звичай вимагає лише нейтральних проявів поваги до неї. Призначення корейської жінки – обслуговувати свого чоловіка, подібно до покірної рабині, й народити йому сина, який зможе своєю діяльністю у суспільстві примножити славу клану та виконувати ритуали на честь батька та його предків. Жінка не має в суспільстві жодної ваги як самостійний індивід, вона є невід'ємною власністю свого чоловіка, котрий заради розваги й задоволення має право завести наложниць і відвідувати танцівниць *кісен* [271, с. 245–246, 258; 275, с. 138; 279, с. 118–119; 289, с. СХVІ, СХVІІІ, СХХІІІ; 293, с. 48–49; 296, с. 149–150; 314, с. 67, 158; 320, с. 143, 148].

Описуючи соціальне життя корейців, західні автори просували думку, що добрі звичаї, суголосні християнським, які існують у їхньому язичницькому суспільстві, не сприяють його загальній моральності, а навпаки, породжують вади – корупцію, неробство, гендерну дискримінацію, сексуальну розпущеність.

Критики зазнає й економічна діяльність корейського народу. Література подорожей висувала тезу про нехтування корейцями природними ресурсами, котрими вони володіють. В Кореї є родюча земля, сприятливий клімат,

різноманітний рослинний світ, великі поклади корисних копалин, однак сільське господарство та промисловість не розвиваються. Корейці обробляють не всю землю, придатну для облаштування полів, не розводять кіз та овець, хоча у горах є пасовиська, не вирощують фруктових садів і чайних плантацій, не збирають плодів у лісах, не виготовляють вино, хоча у них росте виноград, не видобувають цінні метали та вугілля [252, с. 115, 129; 257, с. 51–52; 300, с. 321, 337, 343, 346; 304, с. 56–64; 327, с. 163–164]. (П. Ловелл дорікає їм навіть за те, що вони не винайшли ковзанів, хоча рівний лід на рисових полях взимку дуже сприятливий для такої розваги [320, с. 179–180]). Ці міркування звучать водночас і як поради для самих корейців, і як розрахунки потенційних вигод, які могли б принести корейські концесії західним промисловцям.

Залишати недоторканими багатства землі, не брати того, що дарує природа здавалося з європейської точки зору було злочинним недбальством. Напередодні анексії з'явилися заяви, що за ці провини історія карає Корею, віддавши її до рук Японії, здатної розпорядитися цими ресурсами раціонально [275, с. 249; 293, с. 58]. Крім того, що корейці не залучають нові ресурси, вони ще й не вдосконалюють знарядь праці та технологій ремісничого виробництва, не будують доріг, не налагоджують торгівлю [257, с. 68; 279, с. 41, 305; 282, с. 8–9; 289, с. CLXXIV, CLXXXII; 294, с. 58; 320, с. 52, 218; 327, с. 174; 340, с. 294].

Західні автори знаходили принаймні три пояснення тому дивному факту, що корейці не експлуатують природні багатства на повну силу. По-перше, уряд забороняє підданам розробляти природні ресурси й розвивати торгівлю, щоб за межами Кореї не поширилася інформація про її процвітання, таким чином захищаючись від іноземних вторгнень [289, с. XIX; 341, с. 203]. По-друге, конфуціанській культурі притаманні ігнорування матеріальних благ і зневага до комерції та ремісництва. Аристократи зневажають будь-які фізичні зусилля, не працювати у них вважається почесним. Це твердження ілюструють розповіді про збіднілих аристократів, яким не вдається влаштуватись на державну службу, ладних голодувати й терпіти зимовий холод без одягу та опалення, аби не бруднитися такими негідними заняттями як торгівля чи ремесло, або ж не

соромляться жити на утриманні в успішного родича [279, с. 101–102; 289, с. CIV; 296, с. 111–112]. Ті ж із них, кому вдалося отримати державні посади, не цураються розкошів [289, с. LIX]. На корейських чиновників падає злива критики від іноземних письменників: на додачу до того, що їхнє майно нажите нечесним шляхом, їхня діяльність ще й має екстенсивний, недалекоглядний характер, адже вони виснажують економіку держави й розорюють селян [256, с. 475, 477; 257, с. 64; 260, с. 31; 271, с. 362, 417, 455; 275, с. 81–83, 103; 279, с. 303, 372; 288, с. 118; 289, с. XXXIX–XL; 309, с. 51; 323, с. 102; 341, с. 42]. По-третє, простий народ (селяни, торговці, носії вантажів *кулі*) не бажає покращувати свій рівень добробуту, адже знає, що надлишки будуть відібрані жадібними чиновниками [279, с. 102; 296, с. 28, 32; 300, с. 346; 314, с. 8, 162–163; 338, с. 34–35]. Їхні хати, побудовані з глини, дерева та каміння, обладнані грубими знаряддями та посудом, [281, с. 142–143; 294, с. 25–26; 296, с. 16–18; 300, с. 345; 304, с. 105; 323, с. 86–87], своєю примітивністю нагадують оселі доісторичних людей [341, с. 240–241].

Терплячість простого народу, яка, з одного боку, є однією з визначних християнських чеснот, суперечила капіталістичній парадигмі. Селяни, що не опираються податковій експлуатації з боку чиновників, не проявляють підприємницьких амбіцій і не намагаються накопичувати майно, поводяться непродуктивно з точки зору капіталістичної етики праці.

Виходячи з капіталістичної позиції, західні письменники не могли схвально поставитися до економічної пасивності всіх верств корейського населення, і часто таврували корейців звинуваченнями у ледачості. Проблема ледачості, або байдужості, показана як фактор, що визначає занепад економіки Кореї. Корейців критикували за повільність, непунктуальність, відкладання справ, економію зусиль, схильність до відпочинку [271, с. 27; 281, с. 143, 146; 283, с. 57; 288, с. 99; 294, с. 58–59, 78, 177; 296, с. 100; 306, с. 43, 273–274; 310, с. 44]. Ці характеристики цілком відповідають концепції «міфу про лінивого тубільця», запропонованій С. Г. Алатасом. Дослідник показав, що цей специфічний конструкт у західній літературі подорожей стосується місцевого населення колоній, котре не бажає ставати знаряддям у планах колонізаторів. «Лінивий

тубілець» насправді не є неробою. Він живе самодостатнім життям і працює відповідно до стародавніх звичаїв, не пристосовуючись до капіталістичних норм [125].

В описах Кореї письменники наводять приклади проявів працьовитості «лінивих» корейців. Суб'єктами трудової діяльності показані такі верстви населення: *кулі*, міські жінки, селяни обох статей. Проте навіть кореець, що працює, не залишається без зауважень. Праця в корейському стилі не вдовольняє іноземців через невідповідність західним стандартам економічної ефективності. Читач дізнається, що *кулі* змушені переносити на плечах вантажі неймовірної маси, через те що в Кореї вкрай погані дороги й немає належних транспортних засобів; жінки щодня марнують чималу енергію на прання і прасування білого непрактичного одягу своїх чоловіків; селяни орють кам'янисті гірські схили, працюючи нарівні з тягловими тваринами, адже мають у розпорядженні лише примітивні знаряддя та технології. Праця цих людей показана як приклади нерационального використання робочої сили, тому вона не несе корейському народові благодаті. Тобто у корейському «ледарстві» європейці вбачали не особливість темпераменту людей, а брак у них підприємницького духу і прагнення знаходити нові джерела заробітку, їхню непристосованість до промислового способу виробництва.

Християнська культура розглядала працю як священну справу, до котрої людину зобов'язав Господь. На думку Дж. М. Кутсі, іноземці сподівалися побачити лінощі у будь-якого нехристиянського народу, адже той не знайомий із божественним наказом про працю [149, с. 22]. Праця, в уявленні європейців, є ознакою, що відрізняє людину від тварин, і шляхом до спасіння душі, а ледарство входить до переліку основних гріхів. Праця для християнина має сакральний смисл: призначена людині одразу ж після акту творення, вона полягала в догляді за Едемським садом і була благословенням, а після гріхопадіння – стала спокутою за порушення Божої волі.

Як показав М. Вебер, у процесі становлення капіталістичного господарювання християнська релігія стала його союзницею, спонукаючи людину

до праці. Специфіка капіталістичного розуміння праці, за М. Вебером, полягає у тому, що вона має приносити прибуток, а не лише задовольняти базові потреби людини, підтримуючи її існування. В капіталістичному суспільстві вміння наживати багатство є доказом моральності індивіда. Той, хто не докладает зусиль до накопичення матеріальних цінностей, не лише марнує час, але й іде всупереч Божого призначення. Проте накопичення слід прагнути не заради розкошів і насолод. Пошук наживи заради неї самої, а не здобуття комфорту і престижу, стає самоціллю капіталістичної діяльності. Водночас капіталізм не схвалює примноження багатства, досягнутого у будь-який спосіб. Він виробив нормативи користолюбства, обмеживши його законними й чесними шляхами [20, с. 44–271].

Висловлюючи занепокоєння економічною ситуацією в Кореї та даючи поради щодо її покращення, письменники переймалися не лише добробутом корейського народу, а й передбачали підвищення вигод, які зможуть здобути в Кореї великі держави після її входження до глобальної промислово-комерційної системи. Стара Корея, якою її бачили мандрівники, не була привабливим суб'єктом для взаємодії зі світовим капіталом, бо не мала, що йому запропонувати. Тому в літературі подорожей так часто наголошували на необхідності реформ, наслідком яких стане залучення до виробничої діяльності ширших мас людей та пожвавлення економіки: поширення освіти за західним зразком, перетворення жінок на повноправних членів соціуму, скасування привілеїв аристократії та системи суспільних станів, розвиток зовнішньої торгівлі тощо. При цьому повідомлення щодо терплячості простого корейського народу до тяжкої наполегливої праці та його побутової невибагливості підводять читачів до думки, що корейці цілком здатні працювати за капіталістичними принципами, цьому лише перешкоджають обмеження, штучно створені урядом та конфуціанською культурою [279, с. 445–446].

Літературний погляд на Корею «довгого ХІХ століття» спирався в цілому на теорію еволюціонізму і концепцію «дитячої» східної цивілізації. Ідея про східні цивілізації як такі, що застигли на примітивному шаблі розвитку, була сформульована Г. Гегелем, котрий назвав Європу «кінцем всесвітньої історії»,

Азію – «її початком», і твердив, що форми соціального життя східних народів відповідають «дитячому віку історії» [26, с. 147, 148]. У літературі подорожей широко вживаються мотиви «дитячої» поведінки та свідомості корейців [252, с. 83, 103, 154; 256, с. 478, 499; 275, с. 131; 282, с. 14–15; 306, с. 15; 314, с. 241; 320, с. 121–122, 207]. На думку П. Ловелла, навіть корейська мова примітивна, бо в ній немає категорій роду, числа та особи, тобто є «дорослим дитячим лепетом» [320, с. 121–122]. Тезу про примітивність і «дитячість» корейців автори намагаються довести, підкреслено насмішкливо описуючи дивакувату поведінку місцевого населення під час контактів із чужинцями. Вони кепкують з того, що корейці не розуміють призначення та принципів користування багатьма західними виробами, лякаються і дивуються під час демонстрації їхніх властивостей [256, с. 467, 471, 492, 498; 260, с. 11–12; 287, с. 51; 271, 132–133; 275, с. 18, 131; 278, с. 331, 354; 279, с. 96–97, 126–127; 294, с. 29; 296, с. 61–62; 300, с. 344; 304, с. 71–74, 77–99, 103–115; 320, с. 75–76; 339, с. 43; 340, с. 291–292, 322].

Науковий расизм та орієнталістична парадигма породили етнічні стереотипи й ідею про ієрархію рас. Західні люди виділили собі в цій ієрархії найвищу позицію, приписуючи їй нормальність, а неєвропейським народам – відхилення від норми. Проголосивши себе господарями, європейці привласнили право судити, каталогізувати й дисциплінувати весь світ [99, с. 58]. Їхні судження тяжіли до створення стереотипних портретів. Корейці, з якими зустрічалися мандрівники, були їм цікаві не як особистості, а як представники певних соціальних груп, як конкретні ілюстрації до загальних правил, з яких можна судити про проблеми суспільства. Перед читачем постають типові екземпляри: терплячий і темний селянин, працьовитий і невибагливий *кулі*, змучена працею та приниженням жінка, пихатий чиновник, ідеалістичний та тендітний конфуціанський учений. При цьому до характеристик додаються сатиричні елементи, на кшталт порівняння поведінки чи зовнішнього вигляду людей із тваринами [252, с. 84; 275, с. 104–105; 279, с. 26; 282, с. 14; 288, с. 93; 294, с. 23; 304, с. 57, 61, 74, 76, 92; 306, с. 118; 307, с. 10; 344, с. 184], насмішки з деталей корейського костюму [288, с. 161; 294, с. 129; 304, с. 77–79; 314, с. 58; 341, с. 253,

270; 344, с. 184], з наївності людей, незнайомих із західними звичаями та предметами [275, с. 18, 131; 278, с. 331; 287, с. 51; 296, с. 79–80; 304, с. 83, 85–86, 89, 91–92; 340, с. 322].

У дописах мандрівників наведено чимало параметрів, за якими визначалася відсталість, а саме: незграбність знарядь праці й домашнього начиння, обробіток малих площ землі, нестача зброї, відсутність грошового обігу, незнання про існування європейських країн та нерозуміння їхньої культури тощо. Для досягнення сильнішого ефекту письменники спрямовували погляди у напрямку антиестетики. В. Серошевський зізнається, що під час прогулянок Сеулом умисно заходив у тісні провулки бідних кварталів, щоб побачити злидарів і прокажених, зустрічався не лише з висококласними танцівницями *кісен*, але й з дешевими [271, с. 465–487]. Увага багатьох авторів фокусувалася на брудному одязі бідняків, закопчених стінах, смердючих канавах, нехтуванні корейцями санітарних норм, неапетитному меню. До візуальних непривабливих образів додавалися картини морального занепаду народу: західні автори прискіпливо критикували лінощі, обжерливість, пияцтво, неорганізованість, боягузтво, забобонність, полігамію, безправність жінок, відсутність у корейців загальнодержавного інституту релігії, корумпованість чиновництва, варварські покарання для злочинців.

Поняття про відсталість неєвропейських народів слугувало інструментом для виправдання імперіалістичної експансії. В літературі подорожей в іронічній формі піддавалися осуду згубні традиції й розбещеність корейського народу, пропагувалася необхідність рятувати «недорозвинуті» суспільства від їхніх вад, прищеплювати їм «правильні» моделі. При цьому сприйняття корейських реалій відбувалося крізь призму ідеї про лінійність світової історії, за якою світ ділився на прогресивний та відсталий без урахування особливостей розвитку цивілізацій, відмінних від європейської.

3.2.5. Стратегія симіляризації корейців і західних людей. Дж. М. Кутсі міркує, що хоча взагалі в літературі подорожей акцент робився на різючих розбіжностях між культурою дослідника і досліджуваного ним народу, загальна

дескриптивна схема базувалася на понятті однаковості та включала пошук певних універсалій [149, с. 13–14].

Стратегія виявлення точок дотику між абстрактним корейцем і мешканцем західного світу, яку ми пропонуємо назвати симіляризацією, була важливим інструментом письменників-мандрівників. Вони не могли змиритися з тією обставиною, що корейці задоволені своїм способом життя, адже це означало визнати «антизавоювання» Кореї принципово неможливим. Імперіалістичним «антизавоювникам» було важливо не лише зібрати свідчення про відмінності між Кореєю та Заходом і про занепад, в якому перебуває корейський народ, але й довести, що існує шанс на встановлення порозуміння між антиподами, які мешкають на протилежних сторонах планети.

Симіляризація, покликана вплинути на емоції читачів, полягала у порівняннях корейських реалій, що викликали позитивні враження, з певними еталонами та кліше європейської культури. Приміром, Ш. Л. Вара бачить широку столичну вулицю схожою на Єлисейські поля, споруди в палаці – подібними до Триумфальної арки, оздоблення корейської кераміки порівнює з європейськими виробами, народні пісні – з французькими, краса гірського пейзажу нагадує йому Швейцарію, а оголена корейська дівчинка – скульптуру французького скульптора [340, с. 294, 309, 324, 325, 330, 341]. Дж. В. Гілмору корейці нагадують любов'ю до гір та співу швейцарців [296, с. 177], а П. Ваю звичкою проводити багато часу на вулиці – італійців [341, с. 249–250]. Л. Дж. Мілн зазначає, що корейське мистецтво вишуканою простотою подібне до античного грецького [324, с. 211], І. Берд Бішоп відгукується про корейську поезію як про подібну до творів елизаветинських поетів [279, с. 167–168], П. Ловелла лаконічність корейської архітектури вражає, наче «грецький храм чи готичний собор» [320, с. 269]. У Н. Гаріна наївний провінційний аристократ асоціюється із Доном Кіхотом [252, с. 115]. Описуючи расові особливості корейців, автори нерідко наголошували на їхній чіткій відмінності від сусідів (китайців та японців) та наявності серед корейців людей, напрочуд схожих на європеїдів [252, с. 154; 278, с. 349–350; 296, с. 77; 306, с. 42; 314, с. 46; 328, с. 9]. Указання на схожість не лише дорівнює

визнанню корейців (принаймні, деяких з них) фізично привабливими й зменшує острах перед чужорідністю, воно також натякає на духовну спорідненість.

Ментальну близькість корейців та західних людей намагалися довести в основному автори-місіонери, зацікавлені у формуванні позитивної громадської думки щодо проповідницької діяльності в Кореї. Вони спирались на твердження, що людська природа в усьому світі однакова [294, с. 33; 309, с. 29–30], і вбачали у корейському народі сприятливий ґрунт для євангельських ідей. П. Вай та Дж. С. Гейл вважали, що корейці готові щиро сприйняти християнське учення через свій потяг до високої філософії та інтелектуальної діяльності. Вони міркували, що тепер, коли старий устрій загинув, місце класичних трактатів у Кореї швидко посяде Біблія [293, с. 46–47; 341, с. 237]. Г. Галберт з аналізу характеру корейців зробив висновок, що вони поєднують раціональність та емоційність, і це робить їх, на відміну від китайців та японців, подібними до англосаксів [309, с. 31]. Саме тому занадто практичне конфуціанство і надмірно містичний буддизм абсолютно чужорідні корейцям, в той час як християнське віроучення, водночас і раціональне, і містичне, якнайкраще відповідає корейському темпераменту [309, с. 31–33].

Письменники не таврували Корею категорично і безповоротно, адже їхньою ціллю не було створення іміджу безнадійно зіпсутої країни. Указуючи на вади корейського суспільства, західні автори пропонували аналіз причин їхньої появи й одноголосно приходили до рецепту: «заблукану вівцю» потрібно навчити жити правильно, давши їй західну освіту і християнську мораль. В період до «відкриття» письменники неодноразово натякали, що населення Кореї прагне контактів із зовнішнім світом, але бажання народу ігноруються свавільним урядом, котрий насильно забороняє зовнішні зносини. Природна допитливість корейців, їхня зацікавленість у західних людях та їхніх речах, доброзичливість до чужинців, схильність до навчання виступають у дискурсі подорожей ознаками потенційної готовності корейців переймати західні звичаї.

Щоб підкреслити, що цивілізаційний перехід від старої Кореї до Кореї модернізованої не просто теоретично можливий, а вже розпочався, література

подорожей періоду «після відкриття» виводила на авансцену наративу лімінальних корейських персонажів – adeptів західної цивілізації, котрі бажають більше знати про Захід або вже почали практикувати нові звичаї. Схвально й зі співчуттям ставляться оповідачі до всіх, хто у певний спосіб причастився до західного світу. Це слуги-перекладачі, що володіють західними мовами, чиновники, що вітаються на західний манір і пригощають мандрівника шампанським, принц, що сумирно позує іноземному художнику багато годин поспіль, простий люд, що приходить з далеких сіл спеціально, щоб подивитися на білу людину, і приносить гостинці, слуги, що дарують мандрівнику квіти щоранку, новонавернені християни, які розповідають, як їхнє життя змінилося на краще з переходом в істинну віру. Корейський король удостоюється від більшості авторів позитивної характеристики за його зацікавленість у західних новинках, толерантність до реформ і до місіонерської діяльності. Дж. Лондон називає свого перекладача Манйона «перлиною серед служників» і своїм «спасителем», за те, що той не лише «носив європейський костюм, білу сорочку зі стоячим коміром, і краватку, і запонки – все як належить», але й «був наділений дивовижною здатністю змушувати працювати інших корейців» [310, с. 35], а також відганяв цікавих від будинку, де зупинився його хазяїн, тобто перейшов на сторону західних людей настільки, що став помічати вади своїх співвітчизників. Дж. Гейл описує працюючого й оптимістичного робітника *кулі* Квака як взірць для інших корейців, адже «в Корейі так мало людей, які працюють». Квак має викликати у читача симпатію не тільки тому, що в його фігурі терплячість поєднана з наполегливою працею, але й тому, що спілкування із західною людиною він вважає за честь. Дж. Гейл розповідає, як одного разу помітив у далечині *кулі*, і припустив, що це йде Квак. Зустрівшись і переконавшись, що припущення виявилось вірним, він сказав: «Квак, ще майже мило назад я подумав, що це йдеш ти». Від цих слів Квак сильно зрадів, якщо вірити письменнику, і «назавжди запам'ятав, як іноземець виявив до нього милість тим, що думав про нього протягом "майже мило"» [294, с. 36–37].

Примітно, що Дж. Лондон і Дж. Гейл повідомляють таку деталь як імена персонажів, поведінка котрих прийнятна із західної точки зору, в той час як, приміром, Ш. Л. Вара, будучи не вельми задоволений своїми прислужниками, не посоромився повідомити, що не став запам'ятовувати імен тринадцяти провідників, а називав їх «Перший», «Другий», «Третій» і так далі до «Тринадцятого» [340, с. 315–316]. Тобто письменники були схильні нівелювати індивідуальність окремих корейців, котрих ще не торкнувся вплив західної цивілізації, сприймаючи їх як безлику необроблену масу, наділену певними стереотипними рисами.

3.2.6. Дискурсивні традиції у західній літературі подорожей про Корею.

Мандрівник вирушає у подорож, обтяжений багажем культурної традиції й відповідної їй аксіологічної позиції, вже сформованими в дискурсі його культури етностереотипами, попередньо набутими з праць інших мандрівників знаннями. Фонова інформація визначає селективність та зумовленість спостережень мандрівника. Можна сказати, що враження про країну складається ще до поїздки й безпосереднього знайомства.

Звідси випливає, що автор літератури подорожей не може уникнути інтертекстуальності. Розглядаючи чуже середовище, він мимоволі шукає підтверджень тих фактів, що знав до подорожі, й звертає більше уваги на явища, що відповідають цим фактам. Приклади, що не вкладаються в апріорно сформовану схему, письменник схильний ігнорувати й вважати нетиповими.

Письменники вдавалися до наслідування творів попередників, вважаючи їх авторитетними. За міркуваннями Е. Саїда, з кінця XVIII ст. ніхто не писав про Схід без обмежень, накладених орієнталізмом. Звертаючись до східної тематики, західні автори старалися не викладати власних суб'єктивних поглядів у чистому вигляді, а спиратися на попереднє знання про Схід, налагоджуючи інтертекстуальні зв'язки з іншими творами, шукаючи у реальності підтверджень того, що було написано до них. При цьому неминуче відтворювалися певні дискурсивні шаблони [99, с. 13, 35].

Дискурс подорожей «довгого ХІХ століття» багатий на прямі та приховані цитати, ремінісценції, парафрази та кліше, котрі підкріпляли «достовірність» тексту. Інтертекстуальність в літературі подорожей є неодмінним елементом, спрямованим на досягнення ефекту правдоподібності тексту. Ц. Тодоров пов'язує правдоподібність із відповідністю дискурсу, а не реальності, з конвенціями літературного жанру [109, с. 75, 81]. Письменник-мандрівник (якщо тільки він не є першовідкривачем) співвідносить свій твір із творами попередників, вдаючись до алюзій, прихованих і прямих цитат, продовжуючи текстуальну традицію.

Правдоподібною вважається розповідь, що відповідає усталеній епістемі. Приклади, що суперечать панівному дискурсу, виставляються як винятки, котрі підтверджують правило, а не як привід для сумнівів. Письменники жанру подорожі зазвичай не прагнуть новаторства, а керуються конвенціями, щоб не руйнувати «горизонту сподівань» (за Г.-Р. Яуссом) читача. Особливо у домодернову добу компліятивність творів подорожей, тобто відповідність свідченням давніх авторитетів, цінувалася вище за оригінальність інтерпретації [9, с. 43].

Історія вивчення Кореї європейцями до початку «довгого ХІХ століття» вкрай бідна. Значну частину матеріалів цього періоду складають згадування Кореї єзуїтами, що не відвідували її особисто. Найвідомішим джерелом цієї групи, як ми зазначали вище, був опис Кореї М. Мартіні, укладений у середині ХVІІ ст., який пізніше цитувався багатьма компіляторами. М. Мартіні представив Корею родючою і багатою країною з розвиненим ремісництвом, котра уникає зносин з іноземними державами, крім найближчих сусідів. З іншого боку, єдиним свідченням самовидця про Корею до «довгого ХІХ століття» є мемуари голландця Г. Гамеля, який перебував у Кореї в середині ХVІІ ст. Згідно з його інформацією, ця країна не є заможною, однак процвітала раніше. Оповідь Г. Гамеля про корейський «полон» та тяжкі поневіряння сформували образ країни, не просто схильної до ізольованого існування, а вороже настроєної проти іноземців.

Після Г. Гамеля європейці не ступали на корейську землю аж до кінця ХVІІІ ст. Мандрівники, що прибували до Кореї в період до «відкриття» (до

1876 р.), сподівалися перевірити та доповнити відомості, здобуті попередниками, однак їх спіткало розчарування, бо доступ до інформації був вкрай обмежений через небажання тубільців іти на контакт. Водночас деякі автори усвідомлювали, що навішувати ярлик негостинності на корейський народ невігідно, адже це зруйнувало б перспективи для подальшого капіталістичного «антизавоювання». Вони пояснюють нелюб'язну поведінку корейців страхом перед покаранням від уряду та несподіваністю візиту, а не нелюбов'ю до гостей [278, с. 355; 300, с. 326; 304, с. 63, 99, 115]. Дослідникам періоду до «відкриття» не вдалося детально розвідати щодо природних ресурсів та промислових виробів Кореї, адже їх не допускали вглиб країни. Тому вони не заявляли категорично про відсталість країни, хоча огляд прибережних селищ і не приносив їм позитивних вражень.

Твори, написані після «відкриття», ґрунтувалися вже на різнобічних спостереженнях, зроблених завдяки вільному пересуванню територією Кореї. Повідомлення ранніх єзуїтів та Г. Гамеля втрачають впливовість, а кліше про «негостинність» корейців втрачає актуальність, і чимало авторів наводять аргументи для його спростування, натомість формуючи образ добродушних «шляхетних дикунів», відкритих для спілкування із західними людьми. Втім, відголос мемуарів Г. Гамеля ще не стих навіть на рубежі XIX–XX ст.: дехто включає до опису фауни Корейського півострова крокодилів [257, с. 53; 271, с. 179; 320, с. 8], хоча в оригінальному тексті голландця згадки про цих тварин не фігурують, а були додані до його пізньої перекладної публікації. Цей приклад добре ілюструє довіру до авторитету писемного слова.

Автори, що писали після «відкриття» Кореї, нерідко прагнули навести всеохопний звіт про становище країни, однак не завжди їм вдавалося особисто зібрати відомості стосовно всіх тих рубрик, які вони хотіли охопити. В такому разі письменники інтегрували до своїх текстів фрагменти з «Історії церкви в Кореї» (1874 р.), укладеної католицьким місіонером К.-Ш. Далле з повідомлень колег, що працювали в Кореї (сам упорядник в Кореї не був). Об'ємна передмова до трактату К.-Ш. Далле включає чимало країнознавчої інформації, зібраної святими отцями, неупередженість та скрупульозність котрих, вочевидь,

не піддавалася сумнівам. Тому багато хто без вагань заповнював лакуни у своїх дописах за рахунок збірника К.-Ш. Далле, подекуди указуючи на джерело, подекуди переказуючи зміст без посилання, а подекуди й видаючи спостереження зі збірника за свій власний досвід (як-от І. Берд Бішоп).

Саме працю К.-Ш. Далле можна вважати джерелом багатьох поширених в літературі подорожей після «відкриття» мотивів, як, приміром, навмисне придушення урядом розвитку країни, щоб зробити її непривабливою для загарбників [289, с. XIX; 306, с. 4–5; 327, с. 3; 340, с. 307; 341, с. 203]; «витискання» грошей чиновниками з народу [257, с. 64; 260, с. 31; 279, с. 101–102; 289, с. XIX, XXXIX–XL, LIX, CIV; 296, с. 111–112; 309, с. 51; 323, с. 102; 341, с. 205]; зневага аристократів до торгівлі та фізичної праці, яка приводить до згубних наслідків [279, с. 101–102, 446–447; 289, с. CIV–CV; 296, с. 111–112]; вихваляння корейського духу взаємодопомоги та гостинності [289, с. CXII–CXIII, CLI–CLII; 294, с. 42; 314, с. 79–80, 281–282; 340, с. 322]; понижене становище жінок [271, с. 245–246, 258; 275, с. 138; 279, с. 118–119; 289, с. CXVI, CXVIII, CXXIII; 314, с. 67, 158; 320, с. 143, 148]; фантастична ненажерливість, нерозбірливість у їжі та пияцтво корейців [271, с. 142–144; 279, с. 91, 153–155; 289, с. CLVIII–CL; 306, с. 126; 314, с. 145–148; 320, с. 55–56; 324, с. 24, 204–205; 339, с. 96]; суворі конфуціанські догмати [289, с. CXXIX–CXXX; 320, с. 134, 142]; нерелігійність та забобонність корейців [279, с. 350, 403–404; 288, с. 108; 289, с. CXXIX–CXXX, CXLVI; 320, с. 193–195; 327, с. 112; 339, с. 9]; пояснення відсталості корейських технологій схильністю до натурального господарства [271, с. 318–321; 289, с. CLXXIV, CLXXXII; 308, с. 270; 338, с. 34–35].

Звісно, неможливо довести, що всі зазначені ідеї були безпосередньо взяті з копіяції К.-Ш. Далле, а не висунуті пізнішими авторами самотійно. Проте в численних випадках, коли текст майже дослівно збігається з К.-Ш. Далле, факт запозичення є цілком очевидним.

3.3. Корея у просторі художньої літератури подорожей

3.3.1. Корея у повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні».

Польський письменник та етнограф Вацлав Серошевський (1858–1945) був одним із багатьох мандрівників, що залишили нотатки про подорожі Кореєю²⁰. Однак цей автор привертає особливу увагу тим, що його враження від поїздки стали основою для художнього твору – повісті «Танцівниця Оль-соні» («Ol-soni kisań», 1906 р.). Наділений даром художнього слова, В. Серошевський не задовольнився сухим науково-популярним викладенням спостережень та компіляцією фактів з інших джерел у мандрівних нотатках. Свої знання та роздуми про Корею він вмістив у белетризованій формі у повість «Танцівниця Оль-соні», створивши захопливу панораму життя країни, практично невідомої в той час західній публіці. Переклади повісті кількома європейськими мовами²¹ та польські перевидання свідчать про зацікавленість досить широкого кола читачів її екзотичною тематикою.

Літературний доробок В. Серошевського недостатньо вивчений в імагологічному аспекті. У польському літературознавстві перипетії повісті «Танцівниця Оль-соні» розглядаються як натяк та революційні процеси, що відбувалися в Польщі у 1905–1907 рр. [153, с. 113; 207, с. 53; 210, с. 17–18]. Ю. А. Тесляр побіжно торкнувся повісті, описавши її як елегію про трагічну долю корейської дівчини, в якій історія кохання розгортається на епічному тлі боротьби корейського народу за свободу [210, с. 17–18]. К. Чаховський відмічав, що головною темою повісті є «боротьба молодого покоління з відсталістю старої застійної цивілізації, котра у своєму реформаторському пориві була криво придушена обскурантизмом» [153, с. 113].

²⁰ У 1903 р. В. Серошевський взяв участь у роботі експедиції на о. Хоккайдо, організованої Російською географічною спілкою, і на зворотньому шляху подорожував східними країнами, зокрема й Кореєю. Спогади В. Серошевського про відвідання Кореї у поєднанні з детальними етнографічними коментарями вийшли друком польською мовою («Korea: Klucz Dalekiego Wschodu», 1905 р.), а також російською – у короткій (1905 р.) та розширеній (1909 р.) версіях.

²¹ Повість побачила світ німецькою мовою у 1907 р., російською – у 1908 р., французькою та англійською – у 1938 р., також кілька разів перевидавалася у Польщі.

Корейські дослідники розглядали повість лише в окремих ракурсах, із поверхневим застосуванням імагологічного підходу. Чхве Сонин [248, с. 126] та Лі Йонин [240, с. 148–168] ставляться до повісті «Танцівниця Оль-соні» як до реалістичного історичного твору і спрямовують дослідницькі зусилля на виявлення хибних та правдивих інтерпретацій В. Серошевським корейських реалій. Крім того, повість ставала об'єктом гендерних студій. На думку Чхве Сонин, В. Серошевський вклав в образ Оль-соні всі усталені західні уявлення про корейську жінку як про істоту безправну й пригноблену, описавши її реальність та почуття з точки зору європейця, недостатньо знайомого з корейською культурою [248, с. 118]. Чон Хейон наголошує на тому, що Оль-соні В. Серошевського – це образ *гейши*, перенесений на корейських ґрунт [246]. Пак Йонтхе також згадує цей твір під час аналізу знань європейських авторів про культуру жінок-розважальниць *гейш* і *кісен* [230].

Детальний розгляд повісті «Танцівниця Оль-соні» необхідний для доповнення характеристики літературної спадщини видатного польського письменника В. Серошевського. Крім того, вивчення системи персонажів цього твору сприятиме поглибленню розуміння еволюції іміджу корейського народу в західній літературі [42].

На наш погляд, повість В. Серошевського є радше не історичним чи реалістичним твором, а художньою компіляцією відомостей про Корею, зібраних ним під час власної подорожі та запозичених з літератури подорожей інших мандрівників. За В. Серошевським закріпилася репутація фахівця з етнографії та майстра соціально-побутових повістей про життя азійських народів. Дія творів з його художнього доробку відбувається здебільшого на екзотичному тлі – в Сибіру, Кореї, Китаї, Японії. Значною деталізацією у повісті «Танцівниця Оль-соні» письменник, певно, прагнув досягти ефекту занурення читача у середовище, хоча надмірний етнографічний та історичний фактаж подекуди перевантажує оповідь. Композиція задумана таким чином, щоб залучити до оповіді максимальний спектр явищ і предметів із корейського життя: читач споглядає особливості костюмів та інтер'єрів жител різних верств населення, мандрує крізь мальовничі гори та

бідняцькі селища, дізнається про вірування простого народу, знайомиться з цитатами з класичних конфуціанських та буддійських творів, перед ним наче у калейдоскопі проносяться всі ключові події з історії Кореї останньої чверті XIX ст. При цьому слід визнати, що артистично виписані пейзажі та психологічні портрети героїв свідчать про безперечний письменницький хист В. Серошевського.

Повість «Танцівниця Оль-соні» не вичерпується мотивом життєпису корейської артистки *кісен*, тому ми вважаємо, що виділяти Оль-соні як центральний персонаж не зовсім вірно. У творі розгортається картина рубежу XIX–XX ст. – вирішальної епохи в історії Кореї, коли під тиском західних держав і Японії вона робила кроки на шляху модернізації, намагаючись відстояти право на незалежність. Перед читачем постає галерея персонажів, котрі уособлюють стереотипні риси з портрету корейського народу, виписаного традицією літератури подорожей.

Молодий провінційний аристократ Кім-кі вирушає до столиці, щоб взяти участь у державних іспитах і отримати посаду чиновника. Перед поїздкою дядько умовляє Кім-кі продати йому землю, котру юнак отримав у спадщину від батька. Дядько видає племіннику невелику частину суми. Решту той має отримати від сеульського родича Кім-ок-кюма, котрий начебто заборгував дядькові. Кім-ок-кюм, придворний чиновник високого рангу, ігнорує претензії Кім-кі щодо грошей, однак дозволяє оселитися у своєму маєтку. Кім-кі стає одним з так званих *мунтеків* – збіднілих аристократів, не зайнятих на державній службі, що жили на утриманні знатного забезпеченого родича.

Від одного з *мунтеків* Кім-кі отримує пораду добитися протекції сина господаря, Кім-нон-чі, адепта нових ідей. Щоб зустрітись із Кім-нон-чі, Кім-кі йде до танцівниці Оль-соні. Ця надзвичайно популярна *кісен* з видатними мистецькими талантами та чарівною зовнішністю щовечора приймала у себе численних гостей і була тимчасовою коханкою Кім-нон-чі (оскільки за статусом *кісен* були рабнями, клієнти могли викупати їх на певний термін). Кім-нон-чі, активний діяч партії реформаторів, знайомить Кім-кі з ідеями про необхідність

соціальних перетворень та запозичення західних знань, сприяє вступу юнака до училища, заснованого іноземцями.

Кім-ок-кюм, керуючись почуттям вірності до монарха, намагається умовити сина покинути антиурядову діяльність. Щоб відвернути увагу Кім-нон-чі від політики, він наказує своїм *мунтекам* викрасти Оль-соні, плануючи подарувати дівчину королю і таким чином забезпечити його прихильність до всього клану Кім. Кім-кі випадково дізнається про викрадення танцівниці й намагається допомогти Кім-нон-чі врятувати її, але їхні зусилля виявляються марними. Оль-соні захоплюють вартові й силою доправляють до палацу. Кім-нон-чі та його прибічники вдираються до палацу, маючи намір домогтися у короля виконання їхніх політичних вимог і звільнити Оль-соні. Одночасно в країні відбувається народне повстання проти іноземного втручання. Кім-ок-кюм придушує заколот реформаторів і засуджує власного сина та його прибічників, зокрема й Кім-кі, до страти. Однак він все одно потрапляє у немилість короля і втрачає своє привілейоване становище. Розуміючи неминучість перетворень, король проголошує скасування рабства, проте кардинальних змін у державі не відбувається.

Герої повісті виступають ілюстраціями до основних проблем корейського суспільства, на котрі наполегливо вказували численні західні автори.

Найголовнішою бідою Кореї всі західні автори називали корупцію. Чиновники, які отримують свої посади виключно за хабарі, думають тільки про власну наживу, до крайньої межі обираючи селян. Це робить неможливим розвиток Кореї, прирікає переважну більшість населення на голод і злидні.

Жадоба вищого класу вдало розкрита В. Серошевським вже на початку повісті, де Кім-юн-сік, дядько Кім-кі, вимагає передати йому земельні володіння за безцінь і висловлює сподівання, що в столиці племінник зробить успішну кар'єру. Кім-юн-сік настільки жадібний, що посягає на майно родича, члена клану, ігноруючи базовий принцип корейського соціуму – кланову солідарність. Лицемірство його слів підкреслюється невеликою деталлю – каліграфічним

сувоєм з цитатою з Конфуція: «Шляхетна людина жертвує собою заради добробуту народу» [270, с. 4].

Надмірно велика кількість чиновників, котрі виживають за рахунок жорстокої експлуатації селян, настільки розхитує економіку держави, що всі громадяни страждають і не мають гарантій на майбутнє, – таку думку вкладає В. Серошевський в уста Кім-нон-чі [270, с. 103]. Незахищеність породжує тривогу і забобонність. Схильність корейців до забобонів була ще одним прикметним об'єктом критики іноземних письменників. В. Серошевський показує у повісті, що забобонність притаманна тим представникам суспільства, які змушені терпіти несправедливість і не мають впевненості у завтрашньому дні. У забобони вірить і раб Хаккі, котрий живе у постійному приниженні (Хаккі вірить у духів та перевертнів), і аристократ Кім-кі, доля котрого непевна, адже він не отримав чиновницької посади (Кім-кі серйозно сприймає віщування шаманки), і навіть король, котрий відчуває своє безсилля в умовах придворних інтриг і тиску іноземних держав (король витрачає великі кошти на ритуали).

Одним з ключових мотивів повісті є критика рабства як явища, яке гальмує прогрес Кореї та соромить її перед усім світом. Кім-нон-чі наголошує, що перш ніж розпочинати реформи, потрібно знищити документи на володіння рабами [270, с. 125], а Кім-кі зауважує, що рабство «викликає наше власне приниження, рабство всієї країни» [270, с. 129]. Тема рабства особливо хвилювала В. Серошевського, позаяк йому було відомо, що закон про скасування рабства, виданий ще у 1894 р., на початку ХХ ст. залишався лише формальним актом. У «Танцівниці Оль-соні» письменник прагнув привернути увагу світової громадськості до того, що в Кореї відбувається лише видимість реформ.

Консервативність корейців та їхнє прагнення уникати змін письменник показує у різних аспектах. В. Серошевський підкреслює, що потреби у нововведеннях в Кореї не усвідомлює більшість представників всіх прошарків суспільства. Пригноблені класи дотримуються консервативних поглядів, оскільки бояться, що реформи принесуть погіршення їхнього становища. Старий раб Хаккі не відчуває необхідності особистої свободи й каже господарю, що звільнення не

принесе користі рабам, адже «щоб знищити рабство, потрібно розрізати жили рабів і наповнити їх новою кров'ю» [270, с. 128]. Хаккі також вчить молодого Кім-кі покинути думки про вдосконалення світу і натомість пристосуватися до нинішніх правил [270, с. 87]. Боязнь невідомого у незахищених верств населення викликана появою в країні іноземців. Хаккі розповідає Кім-кі чутки про білу жінку, яка виявилася лисицею-перевертнем [270, с. 18]. Кім-кі, вперше потрапивши до західного училища, здивовано розглядає навчальну аудиторію і припускає, що це місце чаклунства і тортур, де розпинають людей [270, с. 106]. Привілейовані класи також не бажають запроваджувати нові звичаї й відкривати країну для західної торгівлі, оскільки їм доведеться різко змінити свій спосіб життя і шукати нових джерел прибутку. У творі В. Серошевського корейські аристократи виправдовують небажання реформ пересторогами за Корею, що подібна до старого будинку, котрий розвалиться, щойно з нього виймуть хоча б одну цеглину [270, с. 111]. Щоб уникнути катастрофи, потрібно лише дотримуватись старовинних звичаїв, мудрість і практичність яких підтверджена багатьма століттями [270, с. 81, 112]. Вони твердять, що матеріальні вигоди, котрі можуть принести західні технології, не потрібні корейському народові, адже той традиційно віддавав перевагу питанням духовності й моралі [270, с. 46].

Особливістю повісті є відсутність дійових осіб, які належать до нижчих класів, окрім раба Хаккі та *кісен* Оль-соні. Втім, Хаккі виконує скоріше функцію старшого товариша молодого пана, котрий дає настанови щодо правильної поведінки, а Кім-кі ставиться до старого раба як до члена родини. Картини з життя освіченої й оточеної розкошами Оль-соні також не дають читачеві вичерпних відомостей про побут і помисли соціальних низів. Селяни, ремісники й дрібні торговці фігурують лише як декорація до епізодів, що відбуваються на вулицях чи базарах. Про їхнє тяжке становище на межі голодної смерті та страх перед втручанням іноземців читачеві повідомляється опосередковано – вустами Кім-нон-чі та невідомого вуличного оратора [270, с. 122–125, 156–157]. Корейський народ у повісті залишається аморфною масою, відповідальність за долю котрої покладається на еліту. В. Серошевський натякає в такий спосіб на

вкрай низьку політичну свідомість простого корейського народу й на необхідність появи в Кореї лідера, котрий щиро бажав би захистити народ і зумів би повести його до просвіти та звільнення.

Очільником реформаторського руху в повісті виступає Кім-нон-чі, погляди котрого виглядають як суміш соціалістичних та прояпонських ідей. Міркування Кім-нон-чі про вади корейського суспільства подібні до добірки цитат із західної літератури подорожей про Корею: він пропагує скасування рабства, позбавлення великих землевласників їхніх прав на землю та рівномірний розподіл угідь між селянами, поширення освіти за західним зразком, відкриття портів для міжнародної торгівлі тощо [270, с. 102, 122–125]. Однак прагнення Кім-нон-чі та партії реформаторів вдосконалити технології й побороти корупцію не переходять у заклики до повалення монархії та встановлення іншої форми державного правління. Діячі партії та особисто Кім-нон-чі проголошують себе вірними слугами короля, які борються заради укріплення престолу [270, с. 110, 116]. У фіналі повісті реформатори роблять невдалу спробу захопити короля у полон і присилувати його скасувати рабство та привілеї дворянства, однак вони не намагаються захопити владу. Кім-нон-чі – реформатор, а не революціонер. Він не відкидає традиційні моральні цінності, а лише відсуває їх на другий план, вважаючи наразі більш актуальними проблему подолання бідності та загрозу втрати Кореєю незалежності [270, с. 122–125], тобто демонструє певну консервативність світогляду. Традиціоналізм Кім-нон-чі підтверджується також тим, що він залишає поза увагою «жіноче питання», хоча у повісті яскраво показано трагізм жіночого існування в Кореї. Жіночі персонажі, виведені у повісті, хоча й належать до привілейованого прошарку, перебувають у настільки ж безправному становищі, як і раби, і служать ілюстраціями поширеного в літературі подорожей мотиву приниженого становища корейських жінок. Життя дружин та наложниць Кім-ок-кюма призначене виключно для обслуговування їхнього пана, тому вони плетуть інтриги, намагаючись здобути від нього більше уваги. Навіть королева живе у постійній тривозі, адже король будь-якої миті може наблизити до себе іншу жінку.

У смисловому навантаженні, вкладеному автором у титульний персонаж, можна виділити два аспекти: рабині та жінки. Тіло *кісен* Оль-соні – річ, яка їй не належить і котрою можна торгувати. За допомогою образу беззахисної дівчини, що викликає беззаперечне співчуття, В. Серошевський додатково наголошує на проблемі рабства та сумній долі жінки у традиційному корейському суспільстві. Оль-соні бідкається у пісні: «О, зробіть мене у майбутньому народженні найжалюгіднішим із хробаків, тільки не жінкою!»; «Я була для вас менше, ніж тінню людини <...>» [270, с. 51]. Другий аспект персонажу Оль-соні – аспект жінки – проявляється через її стосунки з Кім-нон-чі. Оль-соні поводитья як його дружина: присягається бути вірною, проголошує готовність пожертвувати собою заради нього, прислужує йому під час побачень тощо, також виступаючи носієм консервативних ідей [270, с. 132, 175]. Хоча вона й скаржиться у пісні на тяжкі обмеження, що їх накладає суспільство на жінок, але все одно дотримується традиційного конфуціанського поняття про абсолютну жіночу вірність. Згвалтована королем Оль-соні чинить самогубство на руках свого коханого Кім-нон-чі, хоча той закликав її тікати разом з палацу [270, с. 175].

Особистий досвід автора, накопичений під час мандрівки Кореєю, відбивається у ретельно виписаних краєвидах, змалюванні динамічних повсякденних сцен. Наприклад, у главі на початку повісті, де розповідається про ночівлю Кім-кі у гірському монастирі, помітно багато деталей зі спогадів В. Серошевського про власний візит до монастиря [270, с. 54–59; 271, с. 42–59]. Спостереження, зроблені під час короткої гостини у маєтку багатого корейця [271, с. 475–477], стали підґрунтям для описів помешкань героїв повісті.

У прихильності Кім-нон-чі до всього японського можна вбачати відлуння прояпонських настроїв самого В. Серошевського. Кім-нон-чі закликає копіювати японські приклади в політичній та економічній сферах [270, с. 111], а також переймає деякі побутові японські звички (проводить дозвілля у японській чайній). Письменник багаторазово схвально відгукувався у мандрівних нотатках про успіхи японців на ниві модернізації. Захоплення В. Серошевського японською естетикою виражається у тих епізодах повісті «Танцівниця Оль-соні», де

змальовані інтер'єри розкішних жител *кісен* Оль-соні та Кім-ок-кюма, в яких наявні численні японські елементи [270, с. 42, 75, 97], а також у сцені, в котрій Оль-соні виконує свій найкращий еротичний танець під супровід пісні японською мовою, вбрана в японське кімоно [270, с. 59].

Образи Оль-соні та її власника, описи бенкетів за участю танцівниць склалися з вражень, набутих автором під час кількох візитів до сеульських *кісен* [271, с. 480–488]. Спілкування з *кісен* залишило у В. Серошевського позитивне враження щодо їхньої освіченості, витонченості манер, вправності у танцях і музиці, фізичної привабливості. При цьому думки про рабський статус цих юних дівчат та приниження, котрі їм доводиться терпіти, залишили в душі В. Серошевського неприємний осад. Це врешті підштовхнуло його до написання повісті «Танцівниця Оль-соні», в якій вродлива й талановита дівчина-*кісен* показана забавкою чоловіків та знаряддям у їхніх політичних іграх. *Кісен* Оль-соні письменник використовує як символ корейського народу, що страждає і потребує захисту.

В художній літературі нерідко відбиваються панівні у певному культурному просторі стереотипні уявлення про інші народи, і повість «Танцівниця Оль-соні» не стала винятком. Вона увібрала в себе дискурс західної літератури подорожей про Корею, для котрого був характерний орієнталістичний (за теорією Е. Саїда) підхід. У повісті наявні такі стандартні для літератури подорожей про Корею мотиви як відсталість, консерватизм, насторожене ставлення до західних людей, забобонність, корумпованість чиновництва, жорстока експлуатація селян, пригноблення жінок. Як довів Ан Санхун, документальна проза В. Серошевського про Корею належить до типового орієнталістичного дискурсу [237]. Позаяк джерелами для написання повісті послужили власні враження автора та література подорожей його сучасників та попередників, можна твердити, що в ній зосереджено орієнталістичні уявлення західних мандрівників про побут, історію, соціальний устрій, моральні принципи корейського народу.

3.3.2. Корейські мотиви у художньому світі Дж. Лондона. Творчість американського письменника Джека Лондона (1876–1916) є рідкісним прикладом появи образу Кореї на сторінках творів західних авторів (принаймні, всесвітньо відомих), і тому заслуговує на пильне вивчення корезнавцями. Разом з тим, у працях західних, радянських та російських літературознавців [4; 11; 17; 71; 97; 115; 186] корейські сюжети Дж. Лондона розглядається лише побіжно, в той час як нечисленні роботи південнокорейських спеціалістів [140; 225] досліджують матеріал без урахування загальної специфіки творчості письменника та імагологічної методології.

Ми проаналізуємо особливості зображення Кореї та корейців в оповіданні «Ніс для імператора» та романі «Міжзоряний мандрівник» у контексті філософсько-етичних позицій Дж. Лондона, аби виявити джерела їх походження і простежити еволюцію поглядів письменника на Корею і корейський народ.

Письменник отримав можливість познайомитися з Кореєю, коли працював кореспондентом під час Російсько-японської війни. Протягом березня-квітня 1904 р. Дж. Лондон проїхав від порту Чемульпхо, що поблизу Сеула, до північного кордону Кореї у супроводі погоничів коней і слуги-перекладача, після чого продовжив подорож територією Маньчжурії. Як свідчить приватне листування Дж. Лондона, він виношував план створити книгу про війну на основі спостережень за боями, але через непоступливість японського командування йому не вдалося підходити близько до лінії фронту, і тому матеріалів для здійснення цього задуму виявилось недостатньо [315, с. 16]. Втім, враження від поїздки Корейським півостровом таки стали письменнику в пригоді, адже саме вони підштовхнули його до використання корейських тем у художніх творах [38; 46; 49].

Невдовзі після повернення до Сполучених Штатів, наприкінці 1904 р., Дж. Лондон створив оповідання «Ніс для імператора» («A Nose for the King»), котре було вперше опубліковане в 1906 р. в журналі «The Black Cat». Як пояснював сам автор, це оповідання він написав лише за один день і вважав його жартом, пародією [315, с. 167], стверджуючи при цьому, що цю історію почув від

одного корейця [317, с. 13]. Однак є всі підстави твердити, що сюжет повністю запозичено з корейської казки, з якою Дж. Лондон познайомився у книзі В. Е. Гріффіса «Корея. Країна-відлюдник» [297], перше видання якої вийшло друком ще у 1882 р.²²

Фабула казки та оповідання однакові. Чиновника засуджено на смерть за привласнення коштів із державної скарбниці, й він очікує на виконання вироку у в'язниці. Раптом у нього зароджується неординарний план порятунку. Він упрощує вартового випустити його ненадовго вночі й таємно відвідує місцевого губернатора. Чиновник благає скасувати страту за умови повернення грошей і обіцяє також матеріально віддячити губернаторові. Він показує губернатору малюнок із зображенням людського носу, і проголошує, що для того, щоб повернути гроші, йому необхідно знайти цей ніс. Заінтригований губернатор відпускає чиновника на пошуки. У віддаленій місцевості чиновник заходить у маєток знатного багатого чоловіка, повідомивши, що прибув за наказом королівського двору. Він каже багатію, що король хворий, і єдині ліки від його хвороби – це ніс старого батька господаря дому. Наляканий багатій домовляється з чиновником щодо викупу, аби ніс батька залишився на місці. Пізніше все життя він в глибині душі шкодував грошей, витрачених на ніс батька.

На відміну від лаконічного стилю В. Е. Гріффіса, який мав на меті просту фіксацію історії, в оповіданні Дж. Лондона відчувається рука майстра художнього слова. Тест сповнений іронії, події змальовані яскраво і динамічно. Суттєвою відмінністю від тексту В. Е. Гріффіса є наявність імен у двох центральних персонажів. Отже, письменник перетворює безіменних абстрактних персонажів на конкретних індивідів, створюючи ілюзію реалістичності сюжету.

Користуючись корейською казкою як основою для власного твору, Дж. Лондон в особі чиновника висміяв такі риси корейської аристократії як жадоба наживи, нечесність, хитрість, байдужість до чужого горя, а, з іншого боку,

²² З анотації книг особистої бібліотеки Дж. Лондона, укладеної Д. М. Гамітоном, відомо, які саме праці про Корею письменник вивчав (Griffis W. E. *Corea. The Hermit Nation*. 1902; Bishop I. *Korea and Her Neighbors*. 1898; Hulbert H. B. *The Passing of Korea*. 1909) [172].

зобразив охоронця в'язниці занадто наївним (він вірить обіцянці в'язня повернутися), губернатора – недалеким і жадібним (той відпускає засудженого шукати ніс, навіть не заглиблюючись у деталі його плану, зрадивши майбутньому хабару). Багатія показано угідливим перед представниками влади, нездатним заперечити навіть проти найбезглуздішого наказу. При цьому, бажаючи зберегти батькові ніс, він піклується радше не про здоров'я старого, а про те, що він сам може знеславитися («Не відріжай ніс моєму батькові. Не можна, щоб він зійшов до могили без носа. Він стане посміховиськом і всі пліткуватимуть про нього, і тоді всі мої дні та ночі будуть сповнені скорботи» [319, с. 229]).

Показовим є те, що серед дійових осіб цього сатиричного оповідання немає простих селян – усі персонажі належать до прошарку наділених владою. Тому вибір цього сюжету можна пояснити бажанням Дж. Лондона продовжити нападки на корейських чиновників, вади яких письменник почав викривати ще у військових репортажах. Вже тоді він був переконаний, що жорстокість та ненажерливість чиновників не мають меж: «Всі аристократи – грабіжники. Прості люди знають, що аристократи їх обберуть. Прості люди бачили від правителів лише грабунок» [310, с. 84].

Наступний твір, в якому з'являється Корея, – безумовно оригінальний, але маловідомий роман «Міжзоряний мандрівник», який публіка свого часу зустріла прохолодно²³. В основі його сюжету лежить ідея про переселення душ. Головний герой Даррелл Стендінг засуджений за вбивство коханця своєї дружини та ув'язнений у тюрмі Сан-Квентін, сумнозвісній суворістю режиму. За несправедливим звинуваченням у порушенні дисципліни Стендінгу призначено покарання – перебування у гамівній сорочці по кілька годин на день. Щоб не концентруватися на фізичних стражданнях від катування, він навчився відходити від реальності за допомогою «малої смерті» – стану на зразок самогіпнозу, в якому потрапляв у свої попередні народження в різних країнах та епохах. Один з

²³ Роман вийшов в американських журналах у 1914 р., а згодом, у 1915 р., окремою книжкою в США під заголовком «Міжзоряний мандрівник» («The Star Rover») та у Великобританії під назвою «Гальмівна сорочка» («The Jacket»).

семи таких вставних епізодів (XV глава роману) оповідає про пригоди англійця на ім'я Адам Стренг на корейській землі (в державі Чосон).

Голландське судно «Спарвер» на шляху з Японії до Китаю зазнає катастрофи на рифах поблизу великого скелястого острова, невідомого європейським мореплавцям, де тих, хто вижив, прихистили місцеві рибалки. Через деякий час на острів прибуває офіцер Кван із загоном солдатів, щоб забрати чужоземців на материк. Солдати намагаються надіти на полонених дерев'яні колодки, починається бійка, в якій довше за всіх не поступається Адам Стренг. Вражені його силою та витривалістю корейці одразу дають йому ім'я Лі Йонік, що означає «Богатир». На материку білих полонених замикають у в'язниці з жахливими умовами, де їм доводиться очікувати подальшої долі. В цей час європейцям надокучають цікаві місцеві жителі, які цілими днями підглядають за ними крізь ґрати. Кван періодично наказує бити полонених кийками на очах у юрби. Але невдовзі прибуває офіцер столичної гвардії Кім, щоб доправити європейців до палацу, оскільки їх хоче бачити король. Кім і його загін із почестями супроводжують команду «Спарвера», вже не як в'язнів, а як гостей. Дорогою Стренг та Кім зближуються і стають справжніми друзями. Кім навчає товариша корейській мові, звичаям, пісням. У столиці європейці глибоко вражені величчю королівського палацу. У розкішній залі для бенкетів у присутності короля з прибульців роблять посміховисько, змушуючи танцювати й смішити присутніх гостей. Однак Стренг не піддається. Його гарна зовнішність і стійкість духу приваблюють принцесу Ом. Стренг ловить на собі погляд прекрасної дами і вирішує не допустити приниження перед нею. Скориставшись своєю винахідливістю, він заявляє корейською мовою, що він насправді кореець, нащадок королів попередньої династії Корьо, а решта матросів – його раби. Він начебто за помилкою богів народився у чужому краю, хоча з дитинства розмовляв корейською мовою. Стренгу надають покої у палаці, і принцеса Ом одразу наближує його до себе. Дізнавшись про симпатію принцеси до Стренга, буддійський монах Йонсан, котрий був другою владною фігурою в державі після короля, бере прибульця під своє протегування. Для Йонсана вигідно, щоб

принцеса Ом стала дружиною Стренга, а не вельможі Чон Монджу, котрий досі марно просив її руки. Адже в такому випадку Чон Монджу отримав би доступ до влади й усунув Йонсана. Стосунки між принцесою і Стренгом стають все серйознішими. Тоді король наділяє Стренга титулом і дозволяє взяти шлюб із принцесою. Отримавши високий статус, Стренг призначає старого друга Кіма командувачем гвардії палацу, а ненависного Квана засилає у вигнання. Проте товариші Стренга зі «Спарвера» проявляють себе не з кращої етичної сторони. Гендрік Гамель виношує план викрасти королівську скарбницю і втекти з Чосона. Капітан «Спарвера» Йоганнес Маартенс просить призначити його губернатором Кьонджу і невдовзі здійснює спробу пограбувати древні могили епохи Сілла (тут очевидна алузія на інцидент 1866 р., коли німець Е. Опперт спробував розкопати і пограбувати могилу королівського предка), але під час спроби втечі з країни його затримує місцевий чиновник на ім'я Лі Сунсін. Ця подія стає приводом для перевороту Чон Монджу. Він захоплює короля в заручники і чинить розправу над усіма негодними йому особами, в першу чергу над Йонсаном. А Стренгу та принцесі Ом він приготував витончену помсту. По всій країні оголошують, що їх не можна вбивати, однак також і не можна надавати їм допомогу. Довгі роки до старості закохані живуть жебраками, знехтуваними всім світом. Повсюдно їх переслідують посланці Чон Монджу, не даючи ніде оселитися і заробити на прожиток. При цьому принцеса демонструє неймовірну відданість чоловікові й без нарікань розділяє з ним гірку долю, своїм коханням зігріваючи його серце. Врешті після сорока років поневірянь на їхньому шляху випадково трапляється паланкін, в якому їде їхній могутній ворог. Нестримна лють охоплює Адама, він кидається на Чон Монджу і душить його, після чого і сам помирає від побоїв стражників.

Для творчості Дж. Лондона характерні автобіографічність і поєднання художнього та публіцистичного принципів [71, с. 248]. Як і в інших творах цього автора, в корейському епізоді помітний і особистий досвід, і відомості, акумульовані з книг.

З художнього погляду корейський епізод є кульмінаційним і найбільш емоційно насиченим, до того ж, він виділяється з-поміж решти розповідей про реінкарнації головного героя своєю екзотичністю. Дж. Лондон використав корейські декорації як тло для однієї з найпрекрасніших і зворушливих історій кохання у своїй творчості – стосунків між Стренгом та принцесою Ом.

У публіцистичному плані Дж. Лондон демонструє неабияку країнознавчу компетенцію. Він згадує близько сорока корейських реалій, які надають тексту колоритності. Серед них історичні назви корейських держав; географічні об'єкти; власні імена, утворені від імен конкретних історичних осіб; продукти харчування; назви соціальних статусів. Також читач знайомиться з деякими деталями побуту і традиціями корейського суспільства.

Корейський епізод можна розглядати як свого роду колаж із трьох подорожей Кореєю, під час яких Стренг, Г. Гамель і сам автор у якості західних спостерігачів здійснювали відкриття Корей. Спільні місця історій Стренга і Г. Гамеля можна виявити в основному у сюжетних перипетіях, в той час як у настроях і оцінних судженнях Стренга відчувається відголос особистості Дж. Лондона.

Письменник у цілому дотримується канви тексту Г. Гамеля. Корабель героїв корейського епізоду теж розбивається біля острова, а згодом їх перевозять до столиці. Там вони деякий час живуть при дворі, але більшу частину життя змушені жебракувати й поневірятися. Однак, окрім імені Гендріка Гамеля, імена інших членів історичної голландської команди не використовуються в романі, навіть написання назви судна незначно відрізняється. Ще одна відмінність полягає в тому, що в романі жодному з європейців не вдається залишити Корею, всі вони знаходять там свою загибель.

Спершу у всіх трьох оповідачів складається негативне враження від бідного побуту корейців. Головний фізичний досвід контакту з чужою культурою – це, безумовно, знайомство з місцевими стравами. Дж. Лондон з огидливістю ставився до місцевої їжі, побоюючись за своє здоров'я: «Я сподіваюся, мій шлунок пробачить мені за те, що я до нього вкинув: бруд, мерзота неймовірні, й гірше за

все те, що я не припиняю думати про бруд і мерзоту щоразу, коли кладу їжу до рота» [316, с. 409]. Свою огидливість автор передає Стренгу: «<...> їхня їжа не до шлунку навіть огрубілому моряку. Рис у них коричневий, як шоколад. Половина лузги залишається у ньому, разом зі шматочками соломи, трісками й невизначеним брудом. Усе це змушує часто зупинятися під час жування, щоб захвати до рота великий і вказівний палець і витягти докучливе сміття» [318, с. 172]. Між тим у спогадах Г. Гамеля немає явних показань на погану якість харчів. Певно, дійсно знаходячись на межі виживання, голландські моряки вдовольнялися усім, що було доступним, на відміну від вибагливого американця Дж. Лондона.

Один з акцентів Дж. Лондон робить на проблемі докучливої цікавості тубільців до іноземців. Будинок, де Дж. Лондону довелося тимчасово затриматися під час його подорожі, щодня оточували юрби зівак, яких слугі доводилося розганяти. «Я більше не можу жити непомітним приватним життям. Всі мої дії – від їди до сну здійснюються публічно» [310, с. 74], – відмічав письменник у дорожніх нотатках. У подібних ситуаціях опиняються герої «Міжзоряного мандрівника» в корейській в'язниці та на шляху до столиці: «Дорогою ми були мандрівним звіринцем. Чутки випереджали нас, і все населення юрмилось вздовж узбіччя доріг, аби поглянути, як ми будемо проходити. <...> Ночами у міських заїжджих дворах нас оточували скупчення людей, і нам не було спокою, доки солдати не розганяли їх списами та стусанами» [318, с. 177–178]. Аналогічний опис знаходимо й у Г. Гамеля [305, с. 15]. Він стосується періоду проживання у Сеулі, де голландці служили у палацовій варті. В той час Г. Гамелю і його товаришам доводилося зносити не просто цікавість, але й слугувати об'єктами потіхи. Іноземців не сприймали серйозно, а лише ставилися до них як до незвичайних істот. Під час аудієнції у корейського правителя голландців примусили «співати, танцювати й стрибати» [305, с. 14]. Також знатні люди запрошували їх до себе на обід, щоб розважитися [305, с. 15]. Ці свідчення надихнули Дж. Лондона на введення у корейський епізод роману сцени в королівському палаці: «<...> танцівниці *кісен* напали на нас по дві-три на одного і

стали тягати за собою, зробивши своїми полоненими, водили нас залом, наче танцюючих ведмедів, і робили з нас блазнів. Це було образливо, але що могли вчинити нещасні моряки?» [318, с. 81]. Дж. Лондон скористався мотивом надокучливості корейців, щоб підкреслити, в якому скрутному становищі опинився Стренг.

Письменник був майстром романтичної пригодницької літератури й чудово розумів закони жанру, ключовий принцип котрого полягає у тому, що головний персонаж долає труднощі, у неймовірних випробуваннях доводить свою стійкість, кмітливість, хоробрість. Однак голландські моряки із записок Г. Гамеля, прототипи корейської глави «Міжзоряного мандрівника», аж ніяк не відповідали званню героїв, тому Дж. Лондон відчув необхідність «відкоригувати» сюжет, показати європейця в Кореї у ролі не жертви варварського народу, а героя-переможця, у відповідності до очікувань західного читача. Пригодницький жанр вимагав від Дж. Лондона відвести у корейському епізоді чимало місця для любовної лінії, зовсім відсутньої у записках реального Г. Гамеля.

Слід звернути увагу на те, що, коли Стренг у «Міжзоряному мандрівнику» оголошує себе корейським принцом за народженням, він немов вдягає маску, грає роль. Стренг добився високого становища в Кореї обманом, а не завдяки чесності та наполегливості. Ним керує лише прагнення гарантувати собі безпеку і добробут, а не щире бажання стати схожим на місцевих, перейнявши їхні традиції.

Можна також виділити у «Міжзоряному мандрівнику» мотив прославлення сильної особистості з міцним внутрішнім стрижнем, котрий є квінтесенцією всієї художньої прози Дж. Лондона. Саме таким типовим персонажем зображений Адам Стренг. Ми бачимо безліч прикладів прояву Стренгом таких рис як фізична сила, рішучість та винахідливість. Навіть програвши у суперництві Чон Монджу, Стренг не здається, а протягом десятків років підтримує своє існування у злиднях, і у вирішальній сутичці з могутнім ворогом все-таки перемагає його.

Перемога Стренга над Чон Монджу натякає на вищість білої людини над «жовтою расою» [186, с. 114], тобто таким чином у творі символічно висловлюється впевненість, що західні держави обов'язково впораються із так

званою «жовтою загрозою», котрої в ту епоху чекали від швидкого зміцнення азійських країн.

Художні твори Дж. Лондона, засновані на корейському матеріалі, не виходять за межі орієнталістичної парадигми. Оповідання «Ніс для імператора» спрямоване на зображення вад відсталого корейського суспільства. Одна з глав роману «Міжзоряний мандрівник» оповідає історію європейця в Кореї, який є уособленням переваг західної людини над азіатами у силі духу, витривалості, інтелекті. Вступаючи у крос-культурну взаємодію з тубільцями, він не намагається інтегруватися у місцеве суспільство, прийнявши його систему цінностей, а прагне протистояти йому і доводити свою зверхність.

3.3.3. Роль місіонерської художньої прози у формуванні образу Кореї.

Корея була особливо вдалим місцем для закріплення морального престижу західних імперій за допомогою демонстрації альтруїзму. У першому десятилітті ХХ ст. західні держави негласно визнали Японію гегемоном над Кореєю і припинили суперництво за вплив на Корейському півострові. Тепер Корея вже навряд чи могла принести західним великим державам матеріальні вигоди, натомість вона стала простором для реалізації цивілізаторського проекту західних людей. Виходячи з уявлення, що «справжня цивілізованість» може сформуватися лише за умови прийняття корейським народом християнства, великі держави кидали зусилля на навернення тубільців.

Важко однозначно судити, чи була місіонерська діяльність лише формою зовнішньої політики великих держав, спрямованої на встановлення прихованого контролю над корейцями, чи будувалася суто на принципі добродійності. Однак немає сумнівів у тому, що місіонерство було частиною проекту «культурного» імперіалізму [181]. Проповідники продовжували активно транслювати в Кореї західну ідеологію і напередодні, й після анексії Кореї Японією у 1910 р., проголошуючи принцип невтручання у політику й акцентуючи на своїх винятково гуманітарних цілях. Місіонерська діяльність несла корейцям проповідь християнських догматів, медичну допомогу та освіту нового зразка, тобто

комплексно знайомила з мораллю і технологіями, працюючи в такий спосіб на користь «антизавоювання».

Свій досвід роботи в Кореї місіонери описували у літературних творах, які публікували на Батьківщині (Великобританії та США), призначених для формування у західної громадськості співчуття до потерпання корейців від власного варварства та виховання поваги до самовідданої місіонерської праці, завдяки якій корейці виходять до світла. Ми не можемо дорікнути місіонерам у нещирості їхньої турботи про корейців, котрим вони присвячували довгі десятиліття свого життя. Однак слід визнати, що їхнім творам притаманний пропагандистський відтінок. Написанням літературних творів про свою діяльність місіонери також сприяли піднесенню інтересу співвітчизників до релігії в цілому, укріплювали престиж церкви. Місіонери, зображені в літературі, ставали втіленням милосердя західних держав до «небілих» людей. Місіонерська проза викликала у читача гордість приналежністю до великої західної цивілізації та християнської церкви [177, с. 19], можливо, одночасно й почуття провини за пасивність у релігійному житті, показувала важливість місіонерської роботи у сподіванні отримати фінансову підтримку та поповнити лави проповідників новими ентузіастами.

У передмові до роману «Покчомі» Е. Вагнер окреслювала свої задуми таким чином: наблизити корейців до читача і викликати співчуття до них [343, Preface], тобто натякала, що твір допоможе читачеві озирнутися на себе і знайти в собі можливість у певний спосіб приєднатися до шляхетної справи порятунку корейців. Коли ж В. А. Нобл звертає увагу читачів на те, що корейці «люблять, ненавидять, бояться, надіються, жертвують собою заради ідеалів так само, як їхні західні брати» [326, Preface], він теж немов закликає свою аудиторію взяти участь у боротьбі за щастя корейців, тобто приміряти на себе шляхетну роль благодійників. Дж. Перрі зізнавалася, що церковне керівництво очікує від неї розповідей про те, як корейські «язичники плачуть без Євангелія, і як воно приводить їх до спасіння душі» [331, с. 33].

У місіонерській прозі можна виділити два типи:

1) *умовно автобіографічні* художні твори, в яких наратив зосереджується на місіонерах, або оповідь викладається місіонером від першої особи: «Початок Розповідь про Корею» Дж. Гейла (США, 1904 р.) [295], «Чильгопі, або Радісний» Дж. Перрі (Великобританія, 1906 р.) [331], «Найщасливіша дівчинка в Кореї» М. Гутапфель (США, 1911 р.) [299];

2) *прозелітичні* романи та оповідання про новонавернених корейців, де місіонери фігурують як епізодичні персонажі: «Іхва» В. А. Нобла, (США, 1906 р.) [326], «Світанок в Кореї» Е. Бейрд (США, 1909 р.) [277], «Пан Кім, та інші історії з Кореї» і «Покчомі» Е. Вагнер (США, 1909 та 1911 р.) [342; 343].

Місіонерська художня проза окремих авторів ставала об'єктом розгляду декількох корейських науковців, головню у гендерному та культурологічному аспектах. Твори місіонерів дозволяють дослідникам вивчати вплив християнства на трансформацію понять про роль жінки в модернізованому корейському суспільстві, особливості сприйняття християнського вчення корейським народом [134; 145; 146; 224; 231; 241; 242].

У цьому підрозділі ми ставимо завдання провести порівняння між місіонерськими художніми творами та документально-белетристичною літературою подорожей і показати специфіку використання письменниками-місіонерами системи корейських образів, створеної світськими авторами-мандрівниками на ґрунті європоцентристських політичних та культурних ідей.

У творах місіонерської прози документальні відомості поєднуються з художніми узагальненнями та припущеннями. При цьому країнознавча складова часто переважає художню. Велика увага авторів місіонерської прози до етнографічних деталей, опора на автобіографізм (часом справжній, а часом фіктивний) зближують її з літературою подорожей (спорідненість місіонерського дискурсу з літературою подорожей помітив також Пак Чонхьон [231, с. 98]).

Як і документально-белетристична література подорожей, місіонерські повісті й романи переносили читача в екзотичне середовище. Місіонер-письменник, отримавши досвід контактів із корейським Іншим, ставав для читача провідником в уявній подорожі Кореєю, вдаючись до вживання основних тропів,

притаманних документальній літературі подорожей: бруд і сморід, закляклий консерватизм і відсталість, набридлива, хоча й доброзичлива, допитливість, приниження жінок тощо. Втім, місіонери не просто зображують і критикують певні явища, а експлуатують їх заради доведення користі від християнства.

Водночас наголос у місіонерській прозі робився не на дослідженні образу Іншого, а на автообразі, що конструювався через опис взаємодії західних персонажів із тубільцями. Навіть у тих сюжетах, де місіонери виступають другорядними дійовими особами, показано, що їхній вплив на персонажів-корейців є визначальним і доленосним. Місіонери лікують, втішають, рятують життя. Значна увага також приділяється змалюванню вражень корейців від спілкування з місіонерами. На відміну від документально-белетристичної літератури подорожей, де оповідачі наводять, приміром, сцени розглядання їх тубільцями й повідомляють про свій дискомфорт від цього, місіонерська проза давала читачу можливість поглянути на ситуацію й очима корейців. Корейські персонажі захоплюються вродою, вишуканими манерами, щирістю та добротою місіонерів. Вони стають дзеркалом, в якому автори-місіонери та їхня читацька аудиторія з гордістю репрезентують себе в іміджі рятівників занепаłego корейського народу.

Дж. Гейл, напевно, єдиний автор, що виводить на сцену наративу негативних західних персонажів (це комерсанти, що прагнуть наживи та грубо і зверхньо поведуться з тубільцями), котрим протиставляє самовідданих та безкорисливих протестантських місіонерів. Таким чином Дж. Гейл демонструє різкий контраст між жорстоким прагматизмом войовничого імперіалізму минулого та філантропічним «культурним» імперіалізмом нової епохи. Ця теза імпліцитно присутня і в інших місіонерських творах, але в романі Дж. Гейла вона показана особливо яскраво. Письменник формулює вірєць іноземця, істинного друга корейців, який пропонує їм любов і підтримку, але не просить нічого взамін.

Місіонерська художня проза продовжує традиції дискурсу документально-белетристичної літератури подорожей, розставляючи інші наголоси. Визначною прикметою місіонерських повістей і романів є тяжіння до аполітичності. Світські

мандрівники (туристи, журналісти та дипломати) часто виступали з різкою критикою політичних та економічних засад корейської держави, а дехто навіть робив нападки на Японію, котра встановлювала в Кореї власні порядки. Місіонери були обмежені умовою невтручання у політику. Їхня діяльність була організована не як радикальне втручання в корейські справи, а як ненав'язлива співучасть і передача знань. Вони намагалися довести, що прийшли до Кореї з любов'ю, котра здатна перетворювати світ без будь-якого насильства.

Найміцніше принципу політичної нейтральності в художніх творах дотримувалися місіонерки (Дж. Перрі, Е. Бейрд, М. Гутапфель, Е. Вагнер), адже в роботі їм доводилося більше контактувати саме з жінками – верствою, позбавленою можливості брати участь у громадських рухах. Письменниці фокусувались на приватній сфері корейського життя – жіночому питанні та родинному ладі, хоча й їхні колеги-чоловіки не залишалися осторонь цих проблем. Звісно, місіонерки, будучи освіченими жінками, не могли не помічати чи не усвідомлювати важливості політичних перипетій, що розгорталися на корейській землі. Однак заради уникнення втручання у політичну царину вони свідомо обирали для себе гуманітарний шлях і зосереджувалися на загальнолюдських цінностях. Наочною ілюстрацією такого космополітичного підходу є пан Кім з оповідання Е. Вагнер, котрий під час Російсько-японської війни пасивно чекає на її завершення і не прагне боротися за незалежність Кореї, адже після хрещення він сприймає себе як члена загальносвітової християнської спільноти й не зважає більше на національну ідентичність.

Зворушливо сентиментальні мелодраматичні історії жіночої місіонерської прози змальовують становище корейського суспільства, в якому непорушно підтримуються обтяжливі стародавні традиції, несучи людям всіх верств населення несвободу і страждання. В них зображено конфлікти між досить шаблонними персонажами, одні з яких показані гіперболізовано аморальними, інші ж – пасивними жертвами. Господарі мучать рабинь, багаті свекрухи жорстоко обходяться з молодницями, що походять з бідних сімей, шаманки обдурюють довірливих жінок у скрутному становищі, чоловіки експлуатують

своїх дружин, грубо поводяться з ними, нехтують їх і приводять наложниць. Отже, уособленням приниження і мук є завжди жінки, які є центральними у більшості зразків жіночої місіонерської прози. Однак це не просто віддзеркалює уявлення західних письменниць про дискримінацію жінок як ключову проблему корейського суспільства. Як наголошує А. Джонстон, зображення тубільних жінок в образі жертв традиційного способу життя був одним із засобів виправдання імперських проектів [177, с. 8].

Така велика увага приділялася письменницями показу поневір'янь корейських жінок не дарма. Для привернення уваги публіки до проблем корейських місій письменницям необхідно було по-перше, стимулювати читачів до жалості, по-друге, показати корейців у привабливому світлі, тобто не безнадійно закляклыми у варварських звичаях. Звернення до образу нещасної корейської жінки дозволяло реалізувати обидві цілі. А. Джонстон зазначає, що для місіонерів взагалі було характерне переконання, що жінки мають більшу внутрішню духовність, ніж чоловіки, й тому до навернення жінок докладалися особливі зусилля [177, с. 71].

Жінки були для місіонерів, роботу яких, до речі, персонаж Дж. Гейла порівнює з рибалкою [295, с. 170], набагато легшим «уловом», ніж чоловіки. Сприйнятливність кореянок до християнства походила з виховання у конфуціанському дусі, яке вимагало від жінки вірного служіння чоловікові, покори до старших родичів, визнання своєї меншовартості, готовності до самопожертви заради сім'ї і чоловіка. Терплячість до своєї долі, стриманість почуттів, невибагливість у питаннях фізичного комфорту – ці базові християнські чесноти споконвіку були притаманні корейським жінкам. Їх можна було розглядати як потенційних прозеліток, цілком здатних стати добродіями християнками.

Жіноча місіонерська проза виводить низку яскравих образів жінок-мучениць, котрі, відповідно до конфуціанських принципів, смиренно несуть тягар своєї долі. Вони дотримуються вірності чоловікові, коряться волі батька, терплять утиски господарів. Однак чоловіки, батьки чи господарі героїнь нехтують їх і

знушаються, приносячи розчарування. І тоді головне місце в серцях жінок посідає Ісус, який винагороджує їх своєю безмежною любов'ю і допомагає утвердити власну гідність та впевненість у собі, дає силу вести до християнства чоловіків. Тобто жінки стають містком, що з'єднує місіонерів із корейськими чоловіками, що позиціюють себе носіями традиційної епістемі, яку зятято відстоюють і тому здебільшого налаштовані проти християнства.

У деяких творах фігурують чоловіки, які приходять до Христа самостійно, проте у більшості сюжетів до цього їх надихають певні обставини, пов'язані із жінками (пан Кім нещасливий у шлюбі з першою дружиною, батько Мідимі страждає через втрату дочки, чоловік Покчомі відчуває докори совісті за те, що вигнав її з дому, Чильгопі таємно закоханий у місіонерку).

Чоловіки в жіночих місіонерських історіях теж страждають від патріархальних традицій, хоча й не завжди усвідомлюють це. Побачивши у своїх жінках разючі зміни, викликані прийняттям християнства, вони теж відкриваються новій релігії й відтоді здобувають в особах дружин відданих товаришів замість принижених істот, а в дочках починають убачати утіху і благословення замість прикрості. Таким чином у жіночих місіонерських сюжетах показано, як християнство згуртовує або возз'єднує корейські сім'ї, даючи людям душевну опору.

Для творчості чоловіків-місіонерів (Дж. Гейл, В. А. Нобл), коло спілкування котрих в Кореї не було обмеженим жінками, характерне прагнення охопити широку панораму. Вони вплігають у полотно наративу альянсу на реальні історичні події та діячів, тобто дозволяють собі певну політизованість. Слід врахувати, що роман Дж. Гейла з'явився напередодні встановлення японського протекторату 1905 р., а роман В. А. Нобла – одразу після цього, тобто обидва письменники бачили, що доля Кореї як майбутньої колонії Японії вже була вирішена. Невтручання у політику для них в той час означало в першу чергу неприпустимість критики зазіхань Японії на Корею. Відтак аполітичність Дж. Гейла та В. А. Нобла набуває прояпонського відтінку. Продовжуючи один зі стандартних мотивів літератури подорожей, вони пророкують, що японське

порядкування вилікує Корею від хаосу старого режиму. Традиційна Корея у їхніх романах загрузла у корупції чиновництва, марному страху перед всім іноземним, забобонах та антисанітарії.

Спроби самих корейців змінити щось у державі оцінюються письменниками-чоловіками негативно. Національний визвольний рух під проводом народної релігії *тонхак* (1894 р.) характеризується просто як бунт проти «відкриття» Кореї. Але є цілком природним, що християнські місіонери принижують значення язичницької ідеології *тонхак*. Привертає увагу те, що Спілка незалежності (1896–1898 рр.), заснована корейськими інтелігентами, що здобули освіту на Заході та співчували християнству, також показана як безглузда й небезпечна авантюра. Ми бачимо дві причини такого ставлення.

По-перше, як щойно було сказано, письменники-місіонери не могли собі дозволити відкрито виступити на підтримку незалежності Кореї від Японії. Тому Дж. Гейл та В. А. Нобл висловлюють думку, що Корея не здатна на самоврядування, доки не пройде «учнівства» від японських наставників. Корея стане самостійною згодом, коли доведе свою готовність до цього. Автори радять корейцям боротися за краще майбутнє, спираючись не тільки на власні сили, а на дружню руку Японії та її досвід, як міркує і прогресивний персонаж В. А. Нобла Кім Тонсік [326, с. 329–335]. Обидва письменники не приховують, що корейське населення вороже ставиться до японців, і що японці припускалися в Кореї трагічних помилок, однак наполягають на тому, що наміри японців в цілому добрі і їхня участь у корейських справах приносить набагато більше користі, аніж шкоди. Першим таким добрим жестом позиціюється звільнення Кореї від китайського сюзеренітету внаслідок перемоги Японії в Китайсько-японській війні 1894–1895 рр.

По-друге, місіонери бачили Корею в перспективі християнською країною. Тому вони вважали неприпустимими будь-які форми агресії. Кардинальні зміни призводять до сполохів насильства, і лише мирні поступові зрушення, що відбуваються в серцях людей, поліпшують світ. Справжні християни мусять

добиватися мети лише засобами любові та терпіння, котрі сильніші за будь-яку зброю та владу.

Взірцем такого християнського смирення є рабиня-християнка Іхва з роману В. А. Нобла, котра підкоряється волі хазяїна Лі й дозволяє себе смертельно скалічити, аби захистити честь своєї релігії. Принциповість дівчини пробуджує у багатії Лі каяття і сприяє його духовному переродженню. Для Синйо, коханого Іхва, смерть дівчини стає поштовхом для того, щоб відмовитись від пошуків особистого щастя і присвятити життя служінню Батьківщині. Дослідниця Чхве Хеволь робить висновок, що В. А. Нобл прагнув показати, як християнство трансформує корейське суспільство: одруження рабині Іхва та аристократа Синйо є ознакою стирання класових бар'єрів; рівноправність у любовних стосунках між Іхва та Синйо указує на послаблення дискримінації жінок; принесення Іхва життя у жертву ідеалам символізує перехід від приватних інтересів до громадських [146, 130–135].

Е. Клїлл пише, що місіонерському літературному дискурсу притаманне збезчещення і заперечення тубільної культури через репрезентацію її інакшості за допомогою образів фізичної патології [147, с. 75–119]. Цей прийом є спільним для сюжетів про Корею всіх письменників-місіонерів, яких ми розглядаємо.

Маркерами «патологічності» корейського способу життя в місіонерській прозі виступають не лише фізичні, але й соціально-культурні вади: епідемії, брудний одяг та негігієнічні звички корейців, схильність до пияцтва та азартних ігор, злиденність занепалої аристократії, безправне становище жінок. Однак найефектнішим та найпоширенішим у місіонерській прозі є все-таки мотив саме тілесної патології, хвороби чи травми, що стає для корейського персонажа трампліном, з якого починається його шлях до християнського світла. Невипадково місіонери заради підготовки ґрунту для проповіді в першу чергу будували саме лікарню, а вже згодом школу і церкву, користуючись медициною як наживкою, на яку ловили потенційних неофітів [181, с. 6]. Доктор Джеймс з роману Дж. Гейла «Початок» викликає у місцевих глибоку пошану і захоплення.

Своєю дивовижною роботою він демонструє корейцям переваги західної культури, підштовхуючи їх цим до подальшого спілкування з проповідниками.

Лікування корейців західними лікарями, в лікарнях, заснованих місіонерами, показано як початковий етап спасіння душ, котре відбувається через порятунок тіла. Хворе тіло символізує хворий дух, а зцілення – навернення в істинну віру. Християнство є універсальними ліками від фізичних і соціальних недуг: його вплив не лише зцілює, але й робить людей охайними, тверезими, економічно активними, співчутливими до членів родини. Якщо документально-белетристична література подорожей висловлювала тільки сподівання про те, що західна цивілізація та релігія змінять Корею, то місіонерська проза завдяки свободі, яку дарує художній жанр, змогла показати ці зміни на наочних прикладах.

Уперта дружина пана Кіма з оповідання Е. Вагнер переконується в правдивості християнського учення після того, як західні лікарі вилікували її від недуги, що мучила її багато років. Скалічені дівчатка-рабині після покращення здоров'я внаслідок піклування місіонерів приймають хрещення (оповідання Е. Вагнер «Мідимі» та М. Гутапфель «Найщасливіша дівчинка в Кореї»). У романі «Покчомі» Е. Вагнер наводить одразу два випадки приходу до християнства через посередництво медицини: заголовної героїні та її чоловіка.

Мотив приходу до християнства через визнання переваг західної медицини, тобто вищості технологій західної цивілізації співвідноситься із спостереженнями А. Дж. Тойнбі. Аналізуючи історію відносин Заходу з рештою світу, філософ зазначав, що, оскільки духовна і матеріальна складові є взаємно пов'язаними, західна культура завойовувала нові простори, проникаючи «крізь шпарку, пробиту клином техніки» [110, с. 288]. Іншими словами, зацікавлення тубільців певними елементами західної культурної традиції (зокрема медициною) неминуче призводило у перспективі до витіснення традиційного способу життя новою культурою.

Крім медицини, місіонерська проза згадує й інші християнські «принади», індикатори вищості західної цивілізації, якими спокушаються язичники-корейці. Часто зустрічаються тропи захопленого ставлення корейців до милозвучних

церковних гімнів, напрочуд незвичних інтер'єрів будинків у західному стилі, дивовижних манер та зовнішності білих людей. Письменники змальовують контраст між убогими брудними корейськими хатинами й вулицями та комфортними охайними будівлями західних лікарень і шкіл, похмурими або пихатими корейцями та усміхненими люб'язними іноземцями. М. Гутапфель підсумовує: «Язичники не знають, що таке справжня домівка, музика, турбота про хворих та слабких, не знають цілющої сили медикаментів та хірургії. Все це, любі читачі, є тільки там, куди був допущений Ісус Христос» [299, с. 94]. Навіть юний корейський принц у творі М. Гутапфель, познайомившись із західною культурою, шкодує, що не народився простим американським хлопчиком.

Низка зразків документально-белетристичної літератури подорожей, розглянутих нами у вище (до яких, до речі, належать і твори місіонерів), містить спостереження, що корейці дуже прагматичні й бездуховні, прагнуть наживи й уникають тяжкої праці, байдужі до релігії й лише формально здійснюють ритуали. Тому письменникам-місіонерам, котрі мали на меті створення позитивного іміджу корейців у художній прозі, доводилося коригувати цю інформацію. Їм важливо було довести, що новонавернені корейці не є легковажними шукачами матеріальної вигоди, здатними заради лікування чи фінансової допомоги зректися своїх традицій і прийняти іншу віру, показати, що корейці-неофіти є «істинними християнами». Автори оповідань і романів доводять, що християнство дисциплінує тубільців і приводить до кардинальних матеріальних та духовних трансформацій. Місіонерська проза виводить чимало персонажів, що, попросившись з язичництвом, зрікаються егоїстичних помислів і йдуть на самопожертву заради духовних цінностей, починають служити народу через проповідь. Яскравими прикладами такої жертвовності є Іхва, котра втрачає життя, аби не збезчестити свій статус християнки, Чильгопі, котрий відмовляється від одруження заради проповідницької діяльності, пан Кім, що розлучився зі щиро коханою наложницею та дітьми, народженими від неї, заради возз'єднання з першою дружиною.

Місіонерська художня проза продовжує основну тезу дискурсу західної літератури подорожей «довгого ХІХ століття»: східні цивілізації приречені на загибель, і їхнє місце посяде глобальна християнська культура, або, інакше сказати, східні цивілізації вже є мертвими, й лише Євангеліє здатне вдихнути в них нове життя. Персонажі-корейці внаслідок спілкування із західними людьми доходять висновку про безглуздість і шкідливість корейських традицій та необхідність переходу до універсальних та абсолютних цінностей християнства.

Висновки до третього розділу

«Незайманість» Кореї, її статус останньої в світі країни, куди ще не проникла західна цивілізація, робили її перспективною нивою для літератури подорожей. Документально-белетристична література подорожей про Корею «довгого ХІХ століття» вже не призначалася, як у попередні епохи, винятково для службового використання чи наукового обігу, а була розрахована на масову аудиторію. На початку ХХ ст., на завершальному етапі знайомства західного світу з Кореєю, корейські образи з'явилися й у художній прозі. Весь дискурс літератури подорожей «довгого ХІХ століття» поєднував розважальну та освітню функції із ідеологічною пропагандою.

Ідеологічними домінантами літератури подорожей про Корею «довгого ХІХ століття» були орієнталізм та «культурний» імперіалізм, що полягали у формуванні й відтворенні образу недорозвиненої застиглої Кореї, яка потребує контролю з боку великих держав, та у прагненні «перевиховати» її, домігшись добровільного визнання переваг західної культури. Стратегії орієнталізму та «культурного» імперіалізму полягали в ігноруванні корейської історії та мистецтва, у виведенні непривабливого образу неохайних і ледачих корейців, у показі страждань народу від занепаду. Навіть якщо за корейцями й визнавали наявність певних чеснот, то намагалися довести, що аморальність цього народу їх переважає. Найпоширенішим кліше літератури подорожей «довгого ХІХ

століття» є міркування про те, що порятунок для корейського народу принесуть християнство і культурний та торговельний обмін із Заходом.

Гетерообраз Кореї «довгого ХІХ століття» цілком відповідає узагальненням Дж. Лірссена [194, с. 277]: могутній Захід творить автообраз *центру* – ефективної динамічної сили – та гетерообраз *периферії* – слабкого у політичному сенсі східного Іншого, гідного співчуття та поблажливості. Таким чином конструювання гетерообразу Кореї, повного недоліків, сприяло зміцненню позитивного автообразу західної цивілізації.

Протягом «довгого ХІХ століття» репрезентація Кореї в західному уявному дискурсі залишалася амбівалентною. Корея показана носієм стародавньої цивілізації й водночас варварською країною. Образ шляхетного дикуну не зникає з дискурсу, а доповнюється рисами темного й брудного язичника. Низка імагомотивів формує в літературі подорожей імагеми: аскетизм у побуті – нечистоплотність; скромність у дієті – обжерливість і пияцтво; цінування родинного життя – приниження жінок; витривалість і працьовитість – слабкість і лінощі; атеїстичність – забобонність; шанобливе ставлення до природи – жорстокість до тварин; краса природи – одноманітність пейзажів тощо. З одного боку, Корея цікавила своєю новизною, з іншого – розчаровувала монотонністю. Цікавість корейців до західних людей та їхніх речей розцінюється і як позитивна якість у сенсі прагнення до знань і як негативна – у сенсі поганих манер і неповаги до приватності.

Пам'яткам словесності, представленим у цьому розділі, притаманна низка рис літературних напрямів реалізму та романтизму. Реалістична тональність у літературі подорожей, що зближується з науковим підходом і проявляється у прискіпливій концентрації на деталях матеріальної культури корейців та аналізі специфіки корейського духовного життя, певною мірою була складовою імперіалістичної стратегії, спрямованої на доведення занепаду Кореї, але водночас слугувала включенню Кореї в загальнолюдський культурно-історичний контекст і зверталася до гуманістичних ідеалів. Романтичний потяг до відтворення екзотичного колориту чужих країв також вимагав приділення уваги

деталю корейського середовища. Однак романтичні мрії в Кореї розбиваються. Таким чином у літературі подорожей віддзеркалюється характерне для романтичного напрямку протиставлення ідеального світу мрій та буденної непривабливої дійсності. Пошуки захопливої екзотики в Кореї для більшості мандрівників закінчилися поразкою: країна виявилася, на їхній погляд, занадто одноманітною. Корея принесла західним мандрівникам розчарування через невідповідність сподіванням, нав'язаним, імовірно, й міфічними уявленнями про східні багатства, й попереднім досвідом імперських проектів в інших неєвропейських країнах. Висновки про бідність Кореї на ресурси, нерозвинену, за західними мірками, промисловість та інфраструктуру, відбилися на репрезентації ландшафтів Кореї та моралі населення. Монотонність населених пунктів та пейзажів, костюмів, асортименту ремісничих виробів, мінімалізм в оздобленні жител та садків драгували мандрівників і ставали додатковими доказами відсталості корейців. Тому заради задоволення інтересу публіки до корейських дивовиж дописувачі здебільшого фокусувалися на речах, здатних справити сильне враження радше не естетичністю, а химерністю, відразливістю, безглуздістю чи незбагненністю з точки зору європейців. Корейський текст бідний на позитивну екзотику. Місцева специфіка неприваблива, подекуди моторошна.

Художня література подорожей про Корею, що з'явилася лише на початку ХХ ст., стала квінтесенцією застосування ідей «культурного» імперіалізму. Щоб показати, як корейці самостійно доходять до критики традиційного способу життя і до усвідомлення необхідності реформ, як вони перероджуються і борються заради модернізації за західним зразком, письменники часто реалізують нарацію через персонажа – alter ego автора. Такий персонаж (місіонерки-оповідачки у творах Дж. Перрі та М. Гутапфель, місіонер Вілліс у романі Дж. Гейла «Початок», Адам Стренг у корейській главі «Міжзоряного мандрівника» Дж. Лондона) покликаний показати, як тубільці проймаються повагою до нього та західного способу життя. Також у художній прозі зустрічається персонаж-кореець, що в ролі рупора ідей західного автора настановляє чи надихає своїх співвітчизників, котрі є носіями місцевої традиції (Кім Тонсік та Іхва в романі В. Нобла «Іхва»),

Кім-нон-чі у повісті В. Серошевського «Ганцівниця Оль-соні», низка другорядних персонажів місіонерської прози).

Для Дж. Лондона звернення до корейських декорацій у романі «Міжзоряний мандрівник» є не самоціллю, а лише частиною складного художнього задуму. Решта письменників претендували на зображення Кореї «зсередини», на розповідь голосами тубільців. Цим завданням служить звернення до синтезу таких стильових прийомів, притаманних романтизму та реалізму, як психологізм і занурення у внутрішній світ корейських персонажів, мотиви боротьби добра зі злом та пошуку правильного шляху, приділення значної уваги деталям місцевого побуту.

Альтруїстичний пафос «культурного» імперіалізму, що проявлявся у стратегії «антизавоювання», корелюється з просвітницько-дидактичними, гуманістичними та універсалістськими принципами, що розвивалися протягом ХІХ – початку ХХ ст. в літературних напрямках романтизму та реалізму. Ці ідеї звучали й у документально-белетристичній літературі подорожей про Корею, але в художній літературі початку ХХ ст. вони набувають мистецької форми. У персонажах корейського художнього тексту, що виступають популяризаторами модернізації Кореї (представники західного світу та ентузіасти з місцевих), ми вбачаємо спорідненість із «сильними особистостями» західної романтичної та неоромантичної літератури – героями-ідеалістами, що борються за свободу всього людства і прагнуть підняти решту членів суспільства до свого рівня.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі представлено розгляд гетерообразу Кореї у західній літературі подорожей IX – початку XX ст. як частини уявного дискурсу, згідно із теоретично-методологічними засадами літературної імагології.

1. Виявлено, що в період IX – початку XX ст., який досліджується у дисертації, етнообраз Кореї у літературах західних країн зустрічається винятково у творах, що можуть бути віднесені до дискурсу літератури подорожей. Література подорожей становить особливий інтерес для імагологічних студій, оскільки саме цій формі словесності належить першочергова роль у формуванні уявлень про інші народи.

Хоча література подорожей ставить за мету правдиве описання чужих країн, вона ніколи не буває точним відбитком реальності. Текст літератури подорожей моделює уявний дискурс, який фільтрує і трансформує емпірично здобуті факти. Відбір і способи репрезентації цих фактів детермінуються культурно-політичним контекстом, літературними конвенціями.

Встановлено, що у межах конкретних історичних чи літературних епох образ Кореї творився із залученням типових традиційних мотивів і кліше, набір котрих був обмеженим. Втім, в результаті критичного огляду теоретичних здобутків імагології виявлено лакуну в термінології на позначення структурних елементів етнообразів. Оскільки аналіз еволюції гетерообразу Кореї вимагає зосередження на варіативності його складу, було запропоновано новий термін – імагомотив. Під ним у дисертації ми розуміємо мінімальний тематичний компонент етнообразу, що повторюється у різних творах.

2. З'ясовано, що еволюція гетерообразу Кореї протягом IX – початку XX ст. відбувалася відповідно до змін філософської та наукової парадигм і геополітичної ситуації, а також залежала від характеру стосунків між країнами походження авторів конкретних творів та корейськими державами.

Спорадичність контактів між арабо-мусульманською лінгвокультурною зоною та Корейським півостровом, відсутність причин для політичного,

релігійного чи комерційного суперництва, а також важкодоступність Кореї спричинили появу позитивного гетерообразу Кореї в арабомовній географічній літературі IX–XV ст. Оскільки арабські середньовічні географічні уявлення базувалися на античній традиції, Корея у творах арабських географів змальована як східний відповідник Островів блаженних.

У XIII ст. монахи Дж. Пано Карпіні та Г. Рубрук створили на базі європейського середньовічного світогляду образ Кореї як загадкової периферії християнської Ойкумени, нейтральний образ невідомої країни на кінці світу. Етнообраз Кореї у Дж. Пано Карпіні та Г. Рубрука поверхневий, що пояснюється відсутністю контактів між Європою і Кореєю та схильністю авторів нехтувати вивченням цієї країни через її васальний статус стосовно монгольських ханів.

Літературний доробок єзуїтів, що служили у XVI–XVIII ст. на теренах Китаю, конструює опосередкований образ Кореї на базі китайських опіній. Той факт, що цей образ був нейтральним, чи радше позитивним, також пояснюється відсутністю зв'язків між Заходом і Кореєю. Корея залишалася поза сферою інтересів єзуїтських письменників унаслідок уявлення про неї як про частину Китаю, а не автономну державу. Унікальність корейської культури не відкривалася єзуїтам через брак інформації. Зазирнути всередину Кореї можна було тільки крізь призму китайських уявлень про неї. Єзуїти зображували Корею у схвальній тональності: вірним васалом китайських імператорів та здібним учнем китайської цивілізації. Такий образ Кореї циркулював також у європейській літературі епохи Просвітництва (XVIII ст.) на хвилі захоплення Китаєм.

Європейські місіонери та службовці, що перебували в Японії у XVI – першій половині XVIII ст., транслюють японські візії, які полягали у претензіях на володарювання Кореєю та зображенні її державою з розвиненою культурою, але слабкою у військово-політичному аспекті.

Трагічний досвід перебування у Кореї в середині XVII ст. голландського моряка Г. Гамеля вплинув значною мірою на гетерообраз країни у його мемуарах: Корея, що дотримувалася самоізоляції, змальована недоброзичливою до іноземців, а її звичаї – здебільшого варварськими та аморальними. Непривабливість образу

Кореї у творі Г. Гамеля пов'язана не лише з обставинами його життя, а й із прагматичними висновками щодо її безперспективності для європейської комерції.

В кінці XVIII – на початку XX ст. («довгому XIX століттю») репрезентації корейських реалій у документально-белетристичній та художній літературі подорожей визначалися європоцентричною позицією, імперіалістичним експансіонізмом, ідеями соціального дарвінізму та лінійного прогресу. У цей час корейські образи були суперечливими, сформувалися численні імагеми (за Дж. Лірсеном) – полярно протилежні твердження щодо характеру корейського народу. У дискурсі «довгого XIX століття» виразно проявляється взаємодія гетерообразу Кореї з автообразами західних держав. Виставляючи Корею занепалою країною, останні позиціювали себе її шляхетними вчителями та рятівниками.

3. Встановлено, що у деяких випадках гетерообрази Кореї формувалися у дискурсі подорожей за законами жанрових і стильових конвенцій.

Характерна риса арабського літературного жанру міраблій (*аджа'іб*) – тяжіння до чудесного і незвичайного – у гетерообразі Кореї проявляється у зверненні до топомів Золотого віку та Островів блаженних.

Документально-белетристична та художня література про Корею «довгого XIX століття» демонструє еkleктичне поєднання елементів реалістичного та романтичного стилів. Література подорожей про Корею заснована на таких засадах романтизму як описи химерної чужої країни, зацікавлення пейзажами, захоплення «природним» життям тубільців, образ котрих зближується з кліше «шляхетних дикунів», співчуття до страждань корейського народу та висловлення сподівань щодо покращення його долі, прагнення описати емоційний стан персонажів, ідеалізація представників нижчих верств суспільства, чітке протиставлення добра і зла. Але водночас вона тяжіла до принципів реалізму: документального і детального опису всіх побутових аспектів, навіть тих, що здатні викликати відразу, зображення типових представників різних соціальних верств, аналізу зв'язку політичних та релігійних поглядів корейців з їхніми соціальними умовами, пошуку закономірностей розвитку корейського суспільства

та шляхів розв'язання його проблем. Реалістичний аспект при цьому нерідко поєднується з науковим підходом у галузях історії, етнографії, економіки, релігієзнавства тощо. Одночасно метод реалізму виступає інструментом імперіалістичної ідеології, покликаним довести тезу про занепад Кореї.

4. У структурі гетерообразів Кореї, притаманних дискурсу літератури подорожей, виділено низку елементів (імагомотивів та імагем), найсуттєвішими з яких є такі.

Імагомотив віддаленої, важкодоступної та загадкової країни породжений спорадичністю контактів із Кореєю та браком інформації про неї, характерний для арабомовної географічної літератури IX–XV ст. та літератури подорожей європейських авторів від XIII ст. до «відкриття» Кореї у 1876 р., після котрого почалось інтенсивне накопичення емпіричних знань про Корею.

Імагомотив багатства і процвітання реалізується в арабських текстах у міфічно-чудесній тональності через топоси золота, щедрих ґрунтів та цілющих вод і повітря. У творах єзуїтів в Японії та Китаї XVI–XVIII ст. та у мемуарах Г. Гамеля цей імагомотив лежить у реалістично-практичній площині й формулюється як багатство на природні ресурси, родючість землі, майстерність у ремеслах та сприятливий клімат. У літературі «довгого XIX століття» цей імагомотив зберігається, але звучить як вираження не актуального становища (добробут Кореї – у минулому), а потенційного (Корея здатна досягти процвітання завдяки підтримці Заходу), і вкупі з імагомотивом бідності та відсталості формує імагему.

Імагомотив вірного васала Китаю тісно пов'язаний з імагемою, в якій протиставляються твердження про високу культуру корейців, що виражається у пошані до китайських наук і мистецтв, та твердження про відсутність у корейців власної культури. Також він споріднений з імагомотивом відлюдництва (небажання контактувати з іноземцями).

Імагомотив варварства виражається у двох варіаціях. У текстах єзуїтів XVI–XVIII ст., що транслюють китайські уявлення, варварство корейців представлене у невідповідності їхніх звичаїв китайським нормам. З іншого боку, маркери

варварства у літературній традиції «довгого ХІХ століття» полягають у невідповідності корейського способу життя європейським моральним та побутовим стандартам.

Взаємодія романтичного та орієнталістичного світоглядів у документально-белетристичній літературі подорожей «довгого ХІХ століття», що проявляються, відповідно, у захопленій екзотизації та різкій критиці, зумовила появу численних імагем: аскетичність – непомірність; турботливість до родичів – знущання з жінок; гостинність до мандрівників – непривітність до іноземців; працелюбність – лінощі; дегенеративність – здібність до навчання; любов до природи – жорстокість до тварин; колоритність – монотонність.

5. Доведено, що західній літературі подорожей про Корею притаманна інтертекстуальність. Будучи літературними тропами, імагомотиви відтворювались у межах текстуальних традицій: в арабській географічній літературі містяться алюзії на античну міфологію та поезію; твори єзуїтів, що служили в Китаї та Японії, ретранслюють образи з китайських та японських джерел; у літературно-наукових трактатах Нового часу та травелогах ХІХ ст. знаходимо велику кількість непрямих цитат із творів попередників; Дж. Лондон користується матеріалами Г. Гамеля як канвою для свого роману; проза В. Серошевського та англомовних місіонерів початку ХХ ст. містить ремінісценції на документально-белетристичний дискурс подорожей.

6. Вивчення відповідності гетерообразів Кореї різних епох образу Сходу в цілому показало, що до «довгого ХІХ століття» корейський топос займав вкрай обмежене місце у дискурсі подорожей через брак емпіричної інформації.

У творах ХІІІ ст., незважаючи на тенденцію тогочасної європейської літератури зображувати Схід як вмістилище чудес, корейці представлені без гіперболізованих казкових атрибутів.

Місіонери та службовці, що перебували у ХVІ–ХVІІІ ст. в Японії та Китаї, а також автори доби Просвітництва не творили власного гетерообразу Кореї, заснованого на європейському світогляді, а транслиували японські та китайські

візії, в яких Корея уявлялась периферією відповідного політично-культурного центру.

Мемуари Г. Гамеля, написані у XVII ст., в часи закладання фундаменту капіталістичної глобальної системи, провіщають настрої «довгого XIX століття», котре відзначилося європоцентризмом, експансіоністськими амбіціями великих держав та формулюванням різкої опозиції Сходу і Заходу.

У творах подорожей «довгого XIX століття» Корея репрезентована письменниками як діаметральна протилежність західної цивілізації. В цей період гетерообраз Кореї цілком вкладається в орієнталістичний шаблон Сходу, що уявлявся як одноманітний культурний регіон, для якого властиві стагнація і нездатність до самостійного прогресу.

7. Дослідження не виявило суттєвої варіативності репрезентацій Кореї залежно від країни походження письменника у синхронічних зрізах різних історичних епох. Це дає нам змогу говорити про Захід у дискурсі подорожей як про метаобраз (спільний автообраз сукупності країн Європи, а також США, Канади та Росії), що розвивався відповідно до змін у світовій геополітиці, науковій парадигмі, культурних процесах. Еволюція автообразу Заходу спричиняла і трансформацію гетерообразів Кореї в європейському, американському та російському дискурсі подорожей у діахронічному вимірі.

Здобуті результати можуть бути доповнені в першу чергу за рахунок розширення джерельної бази. Імагологічний аналіз може бути застосований до японських та китайських текстів, що опосередковано впливали на формування гетерообразів Кореї у західному дискурсі, й до зразків літератури подорожей та красного письменства XX – початку XXI ст. Це дасть змогу цілісно простежити еволюцію репрезентацій Кореї в іноземних літературах у контексті культурно-політичних процесів від давніх часів до сьогодення.

У перспективі дослідницьку увагу слід також зосередити на іноземних образах у корейській літературі різних епох, щоб глибше зрозуміти динаміку взаємовпливів між авто- та гетерообразами у діалозі Кореї та світу. Вивчення взаємних рецепцій учасників міжкультурного спілкування сприятиме

поглибленню теоретичного осмислення проблем специфіки маркерів інакшості та дискурсивних стратегій моделювання образів Іншого в літературі.

Додатковий інтерес становить компаративний аналіз гетерообразів Кореї та її сусідів, Китаю та Японії, у західному дискурсі подорожей з метою виявлення ступенів розрізнення західними письменниками культурних ідентичностей цих трьох країн та узагальнення їх у метаобраз Далекого Сходу.

Компаративні дослідження можуть бути поглиблені порівнянням репрезентацій в уявному дискурсі західних літератур гетерообразів Кореї та інших неєвропейських регіонів – Африки, Індії, мусульманського Сходу, доколумбової Америки тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алієва З. Словесність народів Закавказзя в наукових студіях українських орієнталістів кінця XIX – поч. XX ст.: рецепції й дистрибуції: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
2. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. В. Морозов. 2-ге вид., перероб. Київ: Критика, 2001. 272 с.
3. Андрусів С. М. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст. Львів: Видавництво Львівського університету ім. І. Франка; Тернопіль: Джура, 2000. 340 с.
4. Балтроп Р. Джек Лондон: человек, писатель, бунтарь. Москва: Прогресс, 1981. 208 с.
5. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва: Прогресс, 1989. 616 с.
6. Бахтин М. М. Ответ на вопрос редакции «Нового мира». *Сравнительное литературоведение*. Хрестоматия: учебное пособие / Отв. ред. Г. И. Данилина. Изд. 2-е, испр. и доп. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011. С. 180–187.
7. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. *Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики*. Москва: Худож. лит., 1975. С. 234–407.
8. Бикова Т. В. Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини XX ст.: автореф. дис. ... д-ра філол наук: 10.01.01 / Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2016. 40 с.
9. Білоус П. В. Паломницький жанр в історії української літератури. Житомир, 1997. 160 с.
10. Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія та поетика. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. 180 с.

11. Богословский В. Н. Джек Лондон. Москва: Просвещение, 1964. 238 с.
12. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляции / пер. А. Качалова. Москва: Издательский дом «ПОСТУМ», 2015. 240 с.
13. Брацка М. В. Дискурс козацтва в поезії "української школи" польського романтизму: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2005. 20 с.
14. Брацка М. В. Міфoісторичні, етнорегіональні та аксіологічні концепти прози польсько-українського пограниччя середини ХІХ століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.03, 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2014. 40 с.
15. Бубер М. Два образа веры / пер. В. В. Рынкевича. Москва: Республика, 1995. 463 с.
16. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 432 с.
17. Быков В. М. Джек Лондон. Саратов, 1968. 284 с.
18. Вальденфельс Б. Топографія Чужого: студії до феноменології Чужого / пер. В. І. Кебуладзе. Київ: ППС - 2002, 2004. 206 с.
19. Ванин Ю. В. Феодалная Корея в XIII – XIV веках. Москва: ИВЛ, 1962. 198 с.
20. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. *М. Вебер. Избранные произведения* / ред. Ю. Н. Давыдова. Москва: Прогресс, 1990. С. 44–271.
21. Веллек Р. Криза компаративістики. *Сучасна літературна компаративістика стратегії і методи. Антологія* / ред. Д. Наливайко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 112–124.
22. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва: Высшая школа, 1989. 405 с.
23. Вознюк О. М. Візія України в польській еміграційній літературі (на прикладі творчості Єжи Стемповського та Юзефа Лободовського): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Київ, 2010. 20 с.

24. Волинь філологічна: текст і контекст. Імагологічна проблематика польської, білоруської, російської та української літератур і європейський контекст: зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. Вип. 11. 252 с.
25. Волинь філологічна: текст і контекст. Імагологічні виміри національної літератури: зб. наук. пр. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. Вип. 12. 260 с.
26. Гегель Г. В. Ф. Лекции по философии истории / пер. А. М. Водена. Санкт-Петербург: Наука, 2000. 479 с.
27. Гинзбург Л. Я. Литература в поисках реальности. Ленинград: Советский писатель, 1987. 400 с.
28. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе. Ленинград, 1971. 464 с.
29. Гундорова Т. І. Реалізм і неоромантизм в українській літературі початку ХХ ст. (теоретико методологічний аспект). *Проблеми історії та теорії реалізму української літератури ХІХ – початку ХХ ст.* Київ: Наукова думка, 1991. С. 166–191.
30. Гуссерль Э. Картезианские размышления / пер. с нем. Д. В. Скляднева. Санкт-Петербург.: Наука: Ювента, 1998. 315 с.
31. Делез Ж. Мишель Турнье и мир без Другого. *Турнье М. Пятница, или тихоокеанский лимб* / пер. И. Я. Волевич; послесл. Ж. Делеза. Санкт-Петербург.: Амфора, 1999. С. 282–302.
32. Демидчик В. П. «География» или «Памятники стран и предания о людях» Закарийа ал-Казвини. Душанбе: Ирфон, 1977. 127 с.
33. Деремедведь О. М. Жанрові особливості англійської жіночої літератури мандрів кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ століття (на матеріалі творів про Крим): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Таврійський нац. ун-т ім. В.І.Вернадського. Сімферополь, 2008. 24 с.
34. Дроздовський Д. Стратегії функціонування «Свого» і «Чужого» в сучасному соціокультурному середовищі: імагологічні проєкції та методологічні зауваги. *Українська культура ХХ–ХХІ ст.:*

- соціоантропологічний аспект* / наук. ред. М. Гримич. Київ: Дуліби, 2015. С. 46–61.
35. Дубровская Д. В. Миссия иезуитов в Китае. Матео Риччи и другие (1552–1775 гг.). Москва: «Крафт+», Институт востоковедения РАН, 2000. 256 с.
 36. Задорожна Л. М. Риси етнотипу та етнохарактеристики у системі розвитку української літератури. Літописна спадщина. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006. 140 с.
 37. Зимомря О. М. Українсько-угорський дискурс Ласла Балли: імагологічні виміри: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 20 с.
 38. Ковальчук Ю. А. Генеза корейських образів у художній прозі Дж. Лондона. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. IV (158). С. 257–265.
 39. Ковальчук Ю. А. Европейцы в Японии и Корее: образы в документальной и художественной прозе XVII–XX вв. *Восточные общества: традиции и современность. Материалы II Съезда молодых востоковедов стран СНГ. Баку, 11–14 ноября 2013 года*. Москва–Баку, 2014. С. 500–513.
 40. Ковальчук Ю. А. Європейці в Кореї: образи в документальній та художній прозі XVII – початку XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2014. Вип. 1 (20). С. 46–48.
 41. Ковальчук Ю. А. Зображення Кореї в європейській літературі епохи Просвітництва. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 43. Ч. 1. С. 301–310.
 42. Ковальчук Ю. А. Корейський топос повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні». *Мова і культура*. 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 363–370.
 43. Ковальчук Ю. А. Корейські ландшафти у сприйнятті західних письменників XIX – початку XX ст. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 91–97.
 44. Ковальчук Ю. А. Корея в європейській літературі подорожей XVI ст. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37. Ч. 1. С. 380–389.

45. Ковальчук Ю. А. Корея в описаниях католических миссионеров XVI–XVII ст. *Корея: уроки истории и вызовы современности. Доклады, представленные на XVII научной конференции корееведов России и стран СНГ*. Москва; ИДВ РАН, 2013. С. 207–220.
46. Ковальчук Ю. А. Образ Кореи в художественной прозе Дж. Лондона: реальность и творческий вымысел. *Корейский полуостров: накануне перемен. Доклады, представленные на XVI научной конференции корееведов России и стран СНГ*. Москва: ИДВ РАН, 2012. С. 306–321.
47. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в арабській географічній літературі IX–XV століть. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 61. С. 294–304.
48. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в європейській літературі подорожей XIII ст. (на матеріалі звітів Дж. П. Карпіні та Г. Рубрука). *Літературознавчі студії*. – 2012. Вип. 35. С. 306–312.
49. Ковальчук Ю. А. Образи Кореї та корейців у публіцистичній прозі Джека Лондона. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2013. Вип. 1 (19). С. 60–63.
50. Ковальчук Ю. А. Описи Кореї кінця XVIII – середини XIX ст.: між романтизмом та орієнталізмом. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 44. Ч. 1. С. 251–264.
51. Ковальчук Ю. А. Представление о культуре природы у корейцев в западной литературе путешествий XIX – начала XX в. *Имагология и компаративистика*. Томск, 2016. № 2 (6). С. 58–68.
52. Ковальчук Ю. А. Уявлення про категорію кугьон у західній літературі подорожей XIX – початку XX століття. *Тексти доповідей міжнародної наукової конференції «Корєзнавство у Східній Європі: сучасність і перспективи»*. Київ, 2016. С. 142–151.
53. Козлітіна О. І. Єгипетський модус в творчості Лесі Українки: генеза, знакова парадигма, інтерпретація: автореф. дис. ... канд. філол. наук:

- 10.01.01 / МОНМС України, Кіровогр. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. Кіровоград, 2012. 20 с.
54. Константиненко К. Л. Еволюція та експлікація гетерообразу України в італійських літературно-історичних джерелах XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2014. 20 с.
55. Концевич Л. Р. Избранная библиография литературы по Корее на русском и западноевропейском языках (с XIX века по 2007 год). Москва: Первое марта, 2008. 591 с.
56. Концевич Л. Р. О развитии традиционного корееведения в царской России (Историко-библиографический очерк). *Концевич Л. Р. Корееведение. Избранные работы*. Москва: ИД “Муравей–Гайд”, 2001. С. 537–568.
57. Корея глазами россиян (1895-1945) / ред. Ю. В. Ванин, Б. Д. Пак. Тула: Гриф и К, 2008. 368 с.
58. Котрелев Н. В. Восток в записках европейского путешественника («Миллион»). *Типология и взаимосвязи средневековых литератур Востока и Запада* / Ред. Б. Л. Рифтин. Москва: Наука, 1974. С. 477–516.
59. Крачковский И. Ю. Избранные сочинения: в 6 т. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1957. Т. 4.: Арабская географическая литература. 920 с.
60. Левинас Э. Время и другой. Гуманизм другого человека / пер. А. В. Парибка. Санкт-Петербург.: Высшая религиозно-философская школа, 1998. 265 с.
61. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 634 с.
62. Липпман У. Общественное мнение / пер. Т. В. Барчуновой. Москва: Институт фонда «Общественное мнение», 2004. 384 с.
63. Лихачев Д. С. Повести русских послов как памятники литературы. *Путешествия русских послов XVI–XVII вв. Статейные списки* /

- Д. С. Лихачев. Москва–Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1954. С. 319–346.
64. Лімборський І. В. Світова література і глобалізація. Черкаси: Брама-Україна, 2011. 192 с.
65. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. Т. 2. 599 с.
66. Літературна компаративістика. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. 1. Київ: ВД «Стилос», 2011. 296 с.
67. Літературна компаративістика. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. 2. Київ: ВД «Стилос», 2011. 448 с.
68. Лотман Ю. М. Избранные статьи в трех томах. Таллин: Александра, 1992. Том I. Статьи по семиотике и топологии культуры. 472 с.
69. Лотман Ю. М. К вопросу об источниковедческом значении высказываний иностранцев о России. *Сравнительное изучение литератур. Сборник статей к 80-летию академика М. П. Алексева* / А. С. Бушмин (ответ. ред.). Ленинград: Наука. Ленинградское отд., 1976. С. 125–133.
70. Лотман Ю. М. О метаязыке типологических описаний культуры. *Сравнительное литературоведение. Хрестоматия: учебное пособие* / Отв. ред. Г. И. Данилина. Изд. 2-е, испр. и доп. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011. С. 546–554.
71. Лунина И. Е. Художественный мир Джека Лондона: человек – природа – цивилизация: диссертация ... доктора филологических наук: 10.01.03 / Моск. гос. обл. ун-т. Москва, 2010. 618 с.
72. Миры образов – образы мира = Bilderwelten – Weltbilder: Справ. по имагологии / науч. ред.: Э. Менэрт, В. А. Павлов; пер. М. И. Логвинова, Н. В. Бутковой. 2-е изд., доп. Волгоград: Перемена, 2003. 93 с.
73. Михельсон В. А. Гуманизм И. А. Гончарова и колониальный вопрос. Краснодар, 1965. 283 с.

74. Надута Т. В. Сино-американський дискурс у творчості Емі Тан: імагологічний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
75. Наєнко М. К. Романтичний епос. Ефект романтизму і українська література. 2-ге вид., зі змінами й доп. Київ: Просвіта, 2000. 382 с.
76. Наливайко Д. Актуальні проблеми структури й стратегії літературної імагології. *Літературна компаративістика*. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. 1. Київ: ВД «Стилос», 2011. С. 4–60.
77. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2008. 416 с.
78. Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка: (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках). Київ: Дніпро, 1992. 495 с.
79. Наливайко Д. С. Україна очима Заходу. Вид. 2-ге, доп. Київ: Грамота, 2008. 784 с.
80. Оляндер Л. К. Відносність і точність термінології у слов'янському літературознавстві. *Вісник ЖДУ імені Івана Франка*. Випуск 22. Житомир: РВВ ЖДУ, 2005. С. 143–146.
81. Оляндер Л. К. Волинський текст в українській та польській літературах (ХІХ–ХХ ст.). Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. 236 с.
82. Описание Кореи / Сост. в Канцелярии министра финансов. Ч. 1. Санкт-Петербург: Ю. Н. Эрлих, 1900. 448 с.
83. Орехов В. В. Миф о России во французской литературе первой половины ХІХ века: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Таврический национальный ун-т им. В.И.Вернадского. Симф., 2001. 222 с.
84. Орехов В. В. Русская литература и имагологический дискурс в русско-французском литературном диалоге первой половины ХІХ века: дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.02; 10.01.05 / Измаил. гос. гуманитар. ун-т. Измаил, 2008. 380 с.

85. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Исследование по истории морали. Москва: Прогресс, 1987. 528 с.
86. Пажо Д.-А. від культурних кліше до імажинарного. *Літературна компаративістика*. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. 2. Київ: ВД «Стилос», 2011. С. 396–430.
87. Пак Б. Д. Россия и Корея. Москва: ИДВ РАН, 2004. 520 с.
88. Первые известия о Корее в России (1675-1884) / Ю. В. Ванин, Б. Д. Пак, Б. Б. Пак. Москва: Первое марта, 2010. 358 с.
89. Погребняк О. А. Модус України в чеській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття: типологія і жанрологія: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 20 с.
90. Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы / сост. и ред. В. Н. Садовского. Москва: Прогресс, 1983. 605 с.
91. Прасол Є. А. Образ Японії в японській та англійській прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
92. Пригодій С. М. Фронтирний неоромантизм у літературі США. Різноманітність. Київ: КНУ імені Тараса Шевченка, вид-во Європ. ун-ту, 2010. 23 с.
93. Путилов Б. Н. Фольклор и народная культура. Санкт-Петербург: Наука, 1994. 238 с.
94. Рибалкін С. В. Поезія Магрибу ХХ ст.: національна ідентичність, художня специфіка: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2016. 20 с.
95. Рикер П. Я-сам как другой / пер. Б. М. Скуратова. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 2008. 416 с.
96. Руа Ж. Ж., Мишо Ж. Ф. История рыцарства. Москва: Эксмо, 2007. 448 с.
97. Садагурский А. С. Джек Лондон: Время, идеи, творчество. Кишинев: Литература артистикэ, 1978. 199 с.

98. Саїд Е. Культура й імперіялізм / пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Критика, 2007. 608 с.
99. Саїд Е. В. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкун. Київ: Основи, 2001. 511 с.
100. Симбирцева Т. М. «Амурской нос». У истоков российско-корейских отношений. *Восточная коллекция*. 2007. № 4. С. 12–20.
101. Симбирцева Т. М. Бургомистр Амстердама Николаас Витсен (1641–1717) и российское корееведение. *Российское корееведение. Альманах*. Вып. 1. Москва, 1999. С. 110–132.
102. Симбирцева Т. М. Посещение Кореи экспедицией адмирала Путятина (1854 г.) : находки и комментарии южнокорейского историка. *Корея. Сб. статей к 80-летию со дня рождения проф. М. Н. Пака*. Москва, 1998. С. 272–283.
103. Стороха Б. В. Дрейф до парадизу: винайдення “південного раю” в німецькій експансіоністській літературі. *Іноземна філологія*. Вип. 126. Ч. 2. 2014. С. 111–117.
104. Стороха Б. В. „Мемуарна наука”: німецькі колоніальні студії наприкінці XIX – на початку XX століть. *Питання літературознавства*. № 92. 2015. С. 26–34.
105. Сухомлинов О. М. Проза Ярослава Івашкевича міжвоєнного періоду: топіка і функціональність польсько-українського пограниччя: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2004. 20 с.
106. Сухомлинов О. М. Художні етнокультурні моделі літератури польсько-українського пограниччя XX століття: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.03, 10.01.05 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2013. 40 с.
107. Тетеші де Зепетнек С. Нова компаративістика як теорія і метод. *Сучасна літературна компаративістика стратегії і методи. Антологія* / Ред. Д. Наливайко. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 148–176.

108. Тихонов В. М. История Кореи. В 2-х тт. Москва: Муравей, 2003. Т. 1. С древнейших времен до 1876 года. 462 с.
109. Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 162 с.
110. Тойнби А. Дж. Цивілізація перед судом історії. Мир і Запад / пер. с англ. Москва: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2011. 318 с.
111. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика / вступ. стаття Н. Д. Тмарченко. Москва: Аспект Пресс, 1996. 334 с.
112. Топоров В. Н. Пространство культуры и встречи в нем. *Сравнительное литературоведение*. Хрестоматія: учебное пособие / Отв. ред. Г. И. Данилина. Изд. 2-е, испр. и доп. Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2011. С. 534–545.
113. Усенко О. П. Японський компонент імагологічної проблематики творчості Кадзуо Ішігуро: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
114. Фишман О. Л. Китай в Европе: миф и реальность (XIII–XVIII вв.). Санкт-Петербург: Петербургское востоковедение, 2003. 543 с.
115. Фонер Ф. С. Джек Лондон – американский бунтарь / пер. Е. В. Стояновской. Москва Прогресс, 1966. 240 с.
116. Хейзинга Й. Сочинения в 3-х тт. Москва: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. Т. 1: Осень Средневековья / вступ. ст. и общ. ред. В. И. Уколовой. 416 с.
117. Хобсбаум Э. Век Империи. 1875–1914. Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999. 512 с.
118. Черниш Н. О. «Китайська подорож» О. Седакової у контексті діалогу традиційних культур: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.05 / Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2011. 19 с.
119. Чижевський Д. І. Історія російської літератури ХІХ століття. Романтизм. Київ: Видавничий дім «Академія», 2009. 216 с.

120. Черноус С. С. Модифікації жанру подорожі у творчості Юзефа Ігнація Крашевського: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.03 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2010. 20 с.
121. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
122. Шульгун М. Е. Сучасна література подорожей: метажанр, типологія, імагологічний аспект. Київ: Талком, 2016. 416 с.
123. Элиаде М. Миф о благородном дикаре, или престиж начала. URL: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Relig/Eliade/Mif_BIDik.php.
124. Adams P. G. Travel Literature and the Evolution of the Novel. Lexington: The University Press of Kentucky, 1983. 368 p.
125. Alatas S. H. The Myth of the Lazy Native. London: Frank Cass, 1977. 263 p.
126. Al-Dabbagh A. Literary Orientalism, Postcolonialism, and Universalism. New York: Peter Lang, 2010. 141 p.
127. Allen H. N. A chronological index; some of the chief events in the foreign intercourse of Korea from the beginning of the Christian era to the twentieth century. Seoul: Press of Methodist publishing house, 1901. 88 p.
128. Allport G. W. The Nature of Prejudice. Addison-Wesley Publishing Company, 1979. 537 p.
129. Anthony of Taize (An Sonjae). Accounts of Korea published in Europe in the 16th and 17th centuries. URL: <http://hompi.sogang.ac.kr/anthony/EarliestMentions Korea.html>.
130. Anthony of Taize (An Sonjae). Accounts of Korea published in Europe in the 18th and early 19th centuries. URL: <http://hompi.sogang.ac.kr/anthony/EarliestAccounts Korea18century.html>.
131. Anthony of Taize (An Sonjae). Accounts of Korea published in Europe in the later 19th and early 20th centuries. URL: <http://hompi.sogang.ac.kr/anthony/Myearly texts.html>.
132. Anthony of Taize (An Sonjae). Old books about Korea online. – URL: <http://hompi.sogang.ac.kr/anthony/BooksKorea.htm>.

133. Baker D. L. Cloudy Images: Korean Knowledge of the West from 1520 to 1800 B. C. *Asian Review*. Vol. 3–4. 1990. P. 51–73.
134. Bang In-Shik. Reading «Daybreak in Korea» and «Kim Su-Bang and Other Stories of Korea»: Korean Converts and American Missionaries as Sisterly Initiative? *문학과 종교 (Literature and religion)*. Vol. 19. №4. 2014. P. 133–153.
135. Beller M. Perception, Image, Imagology. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: a Critical Survey* / ed. M. Beller, J. Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007. P. 3–16.
136. Bohls E. A. *Romantic Literature and Postcolonial Studies*. Edinburgh University Press, 2013. 206 p.
137. Borm J. Defining Travel: On the Travel Book, Travel Writing and Terminology / *Perspectives on Travel Writing* / ed. G. Hooper, T. Youngs. Aldershot: Ashgat, 2004. P. 13–26.
138. Campbell M. B. *The Witness and the Other World: Exotic European Travel Writing, 400–1600*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1991. 285 p.
139. Carré J. M. *Les écrivains français et le mirage allemand: 1800–1940*. Paris: Boivin et Cie, 1947. 223 p.
140. Chang Young-Hee. Korean Sources and References in Jack London`s The Star Rover. *Journal of American Studies*. Vol. 35. No. 3. 2003. P. 5–20.
141. Choe Sang-su. Relations Between Korea and Arabia/ *Korea Journal*. 1969. Vol. 9. No. 7. P. 14–20.
142. Cheong Sung-hwa. Accounts on Korea by Jesuit Missionaries in China during the First Half of the 17th Century. URL: <http://cheongsunghwa.blogspot.com/2010/06/accounts-on-korea-by-jesuit.html>.
143. Cheong Sung-hwa, Lee Kihan. A Study of 16th-Century Western Books on Korea: The Birth of an Image. *Korea Journal*. Vol. 40. No. 3. 2000. P. 255–283.
144. Chirico D. The Travel Narrative as a (Literary) Genre. *Under Eastern Eyes: A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe /*

- ed. W. Bracewell, A. Drace-Francis. Budapest: Central European University Press, 2008. P. 27–60.
145. Choi Hyaeweol. (En)gendering a New Nation in Missionary Discourse: An Analysis of W. Arthur Noble's «Ewa». *Korea Journal*. 2006. Spring. P. 139–169.
146. Choi Hyaeweol. *Gender and Mission Encounters in Korea: New Women, Old Ways*. Berkeley: University of California Press, 2009. 280 p.
147. Cleall E. *Missionary Discourses of Difference: Negotiating Otherness in the British Empire, 1840–1900*. Palgrave Macmillan, 2012. 243 p.
148. Cocker M. *Loneliness and Time: the Story of British Travel Writing*. New York: Pantheon Books, 1992. 294 p.
149. Coetzee J. M. *White Writing: on the Culture of Letters in South Africa*. New Haven: Yale University Press, 1988. 193 p.
150. Coleman C. S. Early Western Images of Korea (1660–1882): Traders, Diplomats, Missionaries, and Travelers. *Korean Culture*. № 18. Vol. 2. 1997. P. 26–38.
151. Cordier H. *Bibliotheca Sinica. Dictionnaire Bibliographique des Ouvrages Relatifs à l'Empire Chinois*. Paris: Ernest Leroux, 1885. T. 2. P. 875–1408.
152. Cory R. M. Some Notes on Father Gregorio de Cespedes, Korea's First European Visitor. *Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. XXVII. 1937. P. 1–55.
153. Czachowski K. *Wacław Sieroszewski: życie i twórczość*. Wydawnictwo Książek Szkolnych, 1938. 153 s.
154. Derrida J. The Law of Genre. *Glyph Seven: Textual studies*. Baltimore, 1980. No. 7. P. 202–229.
155. Dukić D. The Concept of the Cultural Imagery: Imagology with and not against the early Völkerpsychologie. *Discontinuities and Displacements: Studies in Comparative Literature* / Ed. E. F. Coutinho. Rio de Janeiro, 2009. P. 71–80.

156. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity. *Intercultural Studies*. 2003. № 1. URL: <http://www.intercultural-studies.org/ICS1/Dyserinck.shtml>.
157. Eaton J. Korea. *Literature of Travel and Exploration* / ed. J. Speake. Vol. 2. New York–London: Fitzroy Dearborn, 2003. P. 682–684.
158. Ellingson T. J. *The Myth of the Noble Savage*. Berkeley: University of California Press, 2001. 467 p.
159. Elsner J., Rubiés J.-P. Introduction. *Voyages and Visions: Towards a Cultural History of Travel* / Ed. J. Elsner, J.-P. Rubiés. London: Reaktion Books, 1999. P. 1–57.
160. *Encyclopedia of the Enlightenment* / ed. M. Delon. Routledge, 2013. 1481 p.
161. Fanon F. *The Wretched of the Earth* / pref. J.-P. Sartre; tranl. C. Farrington. New York: Grove Press, 1983. 316 p.
162. Florack R. Ethnic Stereotypes as Elements of Character Formation. *Characters in Fictional Worlds: Understanding Imaginary Beings in Literature, Film, and Other Media* / ed. J. Eder, F. Jannidis, R. de Schneider, W. Gruyter. Berlin: De Gruyter, 2011. P. 478–505.
163. Fulford T., Kitson P. J. Romanticism and Colonialism: Texts, Contexts, Issues. *Romanticism and Colonialism: Writing and Empire, 1780–1830* / ed. T. Fulford, P. J. Kitson. Cambridge University Press, 1998. P. 1–12.
164. Fussell P. Travel Books as Literary Phenomena. *Defining Travel: Diverse Visions* / ed. S. L. Roberson. University Press of Mississippi, 2001. P. 105–116.
165. Gilpin W. *Three Essays: on Picturesque Beauty, on Picturesque Travel, and on Sketching Landscape*. London: R. Blamire, 1792. 185 p.
166. Gompertz G. St. G. M. Bibliography of Western Literature on Korea from the Earliest Times until 1950, Based on Horace H. Underwood's "Partial Bibliography of Occidental Literature on Korea. *Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. XL. 1963. P. 1–263.

167. Gompertz G. St. G. M. Some Notes on the Earliest Western Contacts with Korea. *Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. XXXIII. 1957. P. 41–54.
168. Grayson J. H. Basil Hall's Account of a Voyage of Discovery: The Value of a British Naval Officer's Account of Travels in the Seas of Eastern Asia in 1816. *Sungkyun Journal of East Asian Studies*. Vol. 7. No. 1. 2007. P. 1–18.
169. Guyard M.-F. *La Littérature comparée*. Paris: Presses Universitaires de France, 1951. 126 p.
170. Habermas J. Philosophy and Science as Literature. *Habermas J. Postmetaphysical Thinking. Philosophical Essays*. Cambridge: MIT Press, 1994. P. 205–228.
171. Hamel's World: a Dutch-Korean Encounter in the Seventeenth Century / ed. V. Roeper, B. Walraven, J.-P. Buys. Amsterdam: SUN, 2003. 192 p.
172. Hamilton D. M. «The Tools of my Trade»: the Annotated Books in Jack London's Library. Seattle: University of Washington Press, 1986. 326 p.
173. Han Chae-gyong. Korea and «The Description of the Chinese Empire». *Korea Journal*. October. 1966. P. 30–33.
174. Hoare J. E. Captain Broughton, HMS Providence (and her Tender) and His Voyage to the Pacific 1794-1798. *Asian Affairs*. Vol. 31(3). 2000. P. 303–312.
175. Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey / ed. M. Beller, J. Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007. 476 p.
176. Jeong Eun-Jin. Korea as Represented in Eighteenth-Century French Travel Literature. *The Review of Korean Studies*. Vol. 9. No. 4. 2006. P. 83–101.
177. Johnston A. *Missionary Writing and Empire, 1800–1860*. Cambridge University Press, 2003. 262 p.
178. Jo Young-hee. The Mutual Perception of Joseon and Europe Reflected in Travel Literature from the 18th and Early 19th Century. *The Review of Korean Studies*. № 9. Vol. 4. 2006. P. 5–10.

179. Kearns K. *Nineteenth-Century Literary Realism: Through the Looking Glass*. Cambridge University Press, 1996. 308 p.
180. Kim Jonggab. The Rhetoric of the White Body and Narrative Contradiction in Jack London's Russo-Japanese War Correspondence. *수사학*. 제 15 집. 2011. P. 5–27.
181. Kim Yunseong. Protestant Missions as Cultural Imperialism in Early Modern Korea : Hegemony and its Discontents. *Korea Journal*. 1999. Winter. P. 205–234.
182. Koh G. British Perceptions of Joseon Korea as Reflected in Travel Literature of the Late Eighteenth and Early Nineteenth Century. *The Review of Korean Studies*. Vol. 9. № 4. 2006. P. 103–133.
183. Koh G. Transitional Images of Chosŏn Korea: Accounts by Contiguity versus Firsthand Accounts. *SOAS-AKS Working Papers in Korean Studies*. № 10. 2009.
184. Kovalchuk Yu. Korea in Medieval Muslim Geographers' works: Ancient Greek Origin of Image. *Proceedings of the 10th Korean Studies Graduate Students Convention in Europe. University of Helsinki, 15–18th July 2013*. Helsinki, 2013. P. 95–102.
185. Kristeva J. *Strangers to Ourselves* / transl. L. S. Roudiez. New York: Columbia University Press, 1991. 230 p.
186. Labor E. *Jack London*. New York: Twayne, 1974. 179 p.
187. Lach D. F. *Asia in the Making of Europe*. Chicago: University of Chicago Press, 1994. Volume I: The Century of Discovery. Book 2. 504 p.
188. Lach D. F. van Kley E. J. *Asia in the Making of Europe*. Chicago: University of Chicago Press, 1993. Volume III: A Century of Advance. Book 4: East Asia. 627 p.
189. Larsen K. W. *Tradition, Treaties, and Trade: Qing Imperialism and Choson Korea, 1850–1910*. Harvard University Asia Center, 2008. 328 p.
190. Leask N. *British Romantic Writers and the East: Anxieties of Empire*. Cambridge University Press, 2004. 266 p.

191. Ledyard G. Dutch Come to Korea. Seoul: Royal Asiatic Society, Korea Branch, 1971. 231 p.
192. Lee Hee-Soo. Early Korea-Arabic Maritime Relations Based on Muslim Sources. *Korea Journal*. 1991. Vol. 31. No. 2. P. 21–32.
193. Leerssen J. Imagology: History and Method. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey* / ed. M. Beller, J. Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007. P. 17–34.
194. Leerssen J. The Rhetoric of National Character: A Programmatic Survey. *Poetics Today*. 21:2. 2000. P. 267–292.
195. Makdisi S. Romantic Imperialism: Universal Empire and the Culture of Modernity. Cambridge University Press, 1998. 248 p.
196. Medina J. G. R. de. The Catholic Church in Korea: Its Origins, 1566–1784 / transl. J. Bridges. Rome: Istituto Storico, 1991. 380 p.
197. Meier A. Travel Writing. *Imagology: The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters: A Critical Survey* / ed. M. Beller, J. Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 2007. P. 446–449.
198. Métraux D. A. Jack London's Influential Role as an Observer of Early Modern Asia. *Southeast Review of Asian Studies*. Volume 30. 2008. P. 55–66.
199. Pratt M. L. Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation. London and New York: Routledge, 1992. 257 p.
200. Prince G. Dictionary of Narratology. University of Nebraska Press, 2003. 126 p.
201. Reesman C. J. Jack London's Racial Lives: A Critical Biography. Athens: University of Georgia, 2009. 389 p.
202. Sartre J.-P. Preface. *Fanon F. The Wretched of the Earth* / pref. J.-P. Sartre; transl. C. Farrington. New York: Grove Press, 1983. P. 7–34.
203. Schwab R. The Oriental Renaissance: Europe's Rediscovery of India and the East, 1680 to 1880 / transl. G. Patterson-Black, V. Reinking. New York: Columbia University Press, 1987. 542 p.
204. Seok Huajeong. Race, Imperialism and Reconstructing Selves: Late Nineteenth Century Korea in European Travel Literature. *Race and Racism in Modern East*

- Asia: Western and Eastern Constructions* / ed. R. Kowner, W. Demel. Leiden, Boston: Brill, 2012. P. 261–279.
205. Seth M. J. *A Concise History of Korea: From The Neolithic Period through the Nineteenth Century*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2006. 257 p.
206. Steinberg D. I. Tenuous Impressions: Images of Korea in Western Literature. *Korea Journal*. 1982. Vol. 22. No. 9. P. 4–10.
207. Stępnik K., Gabryś M. *Rewolucja lat 1905-1907: literatura, publicystyka, ikonografia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. 382 s.
208. Świdarska M. Comparativist Imagology and the Phenomenon of Strangeness. *Comparative Literature and Culture*. 2013. Vol. 15. Issue 7. URL: <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.2387>.
209. Syndram K. U. The Aesthetics of Alterity: Literature and the Imagological Approach. *National Identity: Symbol and Representation* / ed. J. T. Leerssen. Amsterdam: Rodopi, 1991. P. 177–192.
210. Teslar J. A. Waclaw Sieroszewski (1860–1960): some reminiscences on the literary career of a political convict. *The Polish Review*. Vol. 6. No. 3. 1961. P. 11–18.
211. Tjoa Miao-Ling M. A Dutch View of the Korean Embassy to Japan in 1636. *Korea Journal*. 1983. Vol. 23. No. 1. P. 21–25.
212. *The Romanticism Handbook* / ed. S. Chaplin, J. Faflak. New York: Continuum International Publishing Group, 2011. 272 p.
213. Thompson C. *Travel Writing*. London: Routledge, 2011. 240 p.
214. Thompson S. *The Folktale*. New York: The Dryden Press, 1951. 510 p.
215. *Times Past in Korea: An Illustrated Collection of Encounters, Customs and Daily Life Recorded by Foreign Visitors* / ed. M. Uden. London: Routledge, 2003. 371 p.
216. Todorov T. *The Conquest of America: The Question of the Other* / transl. R. Howard. University of Oklahoma Press, 1984. 274 p.

217. Todorov T. *The Fear of Barbarians* / transl. A. Brown. The University of Chicago Press, 2010. 233 p.
218. Underwood H. H. A Partial Bibliography of Occidental Literature on Korea, From Early Times to 1930. *Transactions of the Korea Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. XX. 1931. P. 17–186.
219. Villanueva D. *Theories of Literary Realism*. New York: SUNY Press, 1997. 190 p.
220. Vos F. A Meeting between Dutchmen and Koreans in 1828. *Korea Journal*. 1983. Vol. 23. No. 1. P. 4–12.
221. Wahab A. *Colonial Inventions: Landscape, Power and Representation in Nineteenth-Century Trinidad*. Cambridge Scholars Publishing, 2010. 299 p.
222. Walraven B. Reluctant Travellers: Shifting Interpretation of the Observations of Hendrik Hamel and his Companions. *Sungkyun Journal of East Asian Studies*. 2007. Vol. 7. No. 1. P. 19–32.
223. Whale J. Romantics, Explorers and Picturesque travellers. *The Politics of the Picturesque: Literature, Landscape and Aesthetics Since 1770* / ed. S. Copley, P. Garside. Cambridge University Press, 1994. P. 175–195.
224. 고예진. 애니 베어드(Annie Luaurie Baird)의 저서에 나타난 한국문화 이해양상 고찰. *인문과학연구논총*. 2012. 제 33 호. 9–33 쪽.
225. 김태진. Jack London 과 한국 – The Star Rover 중의 조선삽화를 중심으로. *영어영문학*. 1992. 제 38 권. 1 호. 151–167 쪽.
226. 김학준. 서양인들이 관찰한 후기 조선. 서울: 서강대학교 출판부, 2010. 635 쪽.
227. 간수 무함마드. 新羅.西域交流史. 서울:檀國大學校出版部, 1992. 633 쪽.

228. 박대헌. 西洋人이 본 朝鮮: 朝鮮關係 西洋書誌: 1655-1949. 서울: 壺山房, 1996. Vol. 1. 1-447 쪽.
229. 박대헌. 西洋人이 본 朝鮮: 朝鮮關係 西洋書誌: 1655-1949. 서울: 壺山房, 1996. Vol. 2. 475-1000 쪽.
230. 박용태. «황진이», 한국의 예술과 낭만, 그리고 섹슈얼리티. *영상으로 읽는 한국문화*. 서울: 상, 2012. 83-121 쪽.
231. 박종현. 한국 근대 기독교 여성의 탄생. 감리교 여선교사 엘라수 와그너의 소설을 중심으로. *한국교회사학회지*. 2007. 제 20 호. 95-122 쪽.
232. 박태근. 러시아의 동방경략과 수교이전의 한러교섭(1861 년 이전). *韓露關係 100 年史(한러관계 100 년사)*. 한국사연구협의회. 1984. 1-48 쪽.
233. 백성현,이한우. 파란 눈에 비친 하얀 조선. 서울: 새날, 1999. 392 쪽.
234. 블레스텍스 프 (F. Boulesteix). 착한미개인 동양의 현자: 서양인이 본 한국인 800 년. 파주: 청년사, 2007. 335 쪽.
235. 西洋本韓國文獻目錄: 1800 - 1963: 露西亞本包廬 / 국회도서관. 서울: 국회도서관, 1967. 227 쪽.
236. 신복룡. 이방인이본조선다시읽기. 서울: 풀빛, 2002. 255 쪽.
237. 안상훈. 오리엔탈리즘과 바츨라프 세로셰프스키의 "한국". *슬라브 연구*. 28 권, 4 호. 2012. 101-126 쪽.
238. 오인동. 꼬레아, 코리아: 서양인이 부른 우리나라 국호의 역사. 서울: 책과함께, 2008. 278 쪽.

239. 이배용. 서양인이 본 한국근대사회. *이화 사학연구소 제 26 회/국제학술대회. 외국문헌에 나타난 한국 사회*. 2001. 85-108 쪽.
240. 이영은. 근대전환기 러시아인의 조선인식. 학위논문 (박사). 성균관대학교 일반대학원, 2011. 185 쪽.
241. 이인성. 애니 베어드의 선교 문학의 세계. *문학과 종교*. 2008. Vol. 13. № 2. P. 225-250.
242. 이현주. 보배와 이화 - 애니 베어드의 «한국의 새벽»과 윌리엄 노블의 «이화: 한국 이야기»에 나타난 두 여주인공 비교. *신학과세계*. 2008. 제 62 호. 472-505 쪽.
243. 정성화. 서양의 한국: 이미지의 탄생과 변화. 서울: 명지대학교출판부, 2005. 142 쪽.
244. 정성화. 한국 관련 서양고서. 해제집. 서울: 명지대학교출판부, 2005. 176 쪽.
245. 정하미. 세스페데스 신부의 행적과 준관구 일본 - 서양인의 地理認識과 異域. *일본근대학연구*. 2008. 19 권. 155-171 쪽.
246. 정혜영. 근대의 성립과 기생의 몰락 - 근대문학에 나타난 기생의 이미지를 중심으로. *한중인문학연구*. 2007. 제 20 집. 235-256 쪽.
247. 조선 통신사 / 한일 공통역사교재 제작팀. 파주: 한길사, 2005. 172 쪽.
248. 최성은. 세로셰프스키의 "기생 월선이" 와 한국 개화기소설에 나타난 근대 한국 여성상 연구: 안국선의 "기생" 및 "방한림전"과의 비교를 통하여. *동서비교문학저널*. 2003. 제 8 호. 117-150 쪽.

249. 코리아 스케치. 파란 눈에 비친 100 년 전의 한국. 서울: 국립민속박물관, 2002. 231 쪽.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

250. Вебель Ф. М. Поездка в Корею летом 1889 г. генерального штаба подполковника Вебеля. *По Корее. Путешествия 1885–1896 гг.* / сост. Г. Д. Тягай. Москва: Издательство восточной литературы, 1958. С. 96–133.
251. Витсен Н. Северная и Восточная Тартария, включающая области, расположенные в северной и восточной частях Европы и Азии. В 3 т. / пер. В. Г. Трисман. Амстердам: Pegasus, 2010. Т. 1. XXII, 621 с.
252. Гарин Н. Г. Из дневников кругосветного путешествия (по Корее, Маньчжурии и Ляодунскому полуострову). Москва: Государственное издательство географической литературы, 1952. 446 с.
253. Гесіод. Роботи та дні / пер. В. Свідзинського. *Антична література. Греція. Рим. Хрестоматія* / Михед Т. В., Якубіна Ю. В. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. С. 121–129.
254. Головнин В. М. Записки флота капитана Головнина о приключениях его в плену у японцев в 1811, 1812 и 1813 годах: в 3 тт. Санкт-Петербург: В Морской типографии, 1816. Т. 3: Часть третья, Содержащая в себе Замечания его о Японском Государстве и народе. 169 с.
255. Гомер. Одиссея / пер. із старогр. Б. Тена. Х.: Фоліо, 2002. 574 с.
256. Гончаров И. А. Фрегат «Паллада». Очерки путешествия Иоана Гончарова. Санкт-Петербург.: Издание А. И. Глазунова, 1858. Т. 2. 659 с.
257. Дадешкалиани К. Н. Краткий очерк современного состояния Кореи князя Дадешкалиани, состоящего при канцелярии приамурского генерал-губернатора (1885 г.). *По Корее. Путешествия 1885–1896 гг.* / сост. Г. Д. Тягай. Москва: Издательство восточной литературы, 1958. С. 48–95.
258. Диодор Сицилийский. Историческая библиотека. Греческая мифология / пер. с древнегреч., коммент. О. П. Цыбенко. Москва: Лабиринт, 2000. 224 с.
259. Зибольд Ф. Путешествие по Японии или описание Японской империи в физическом, географическом и историческом отношениях / пер. с нем. В. М. Строева. В 3 тт. Санкт-Петербург: А. Дмитриев, 1854. Т. 3. 264 с.

260. История Российской Духовной Миссии в Корее / Хрисанф (Щетковский); сост. Д. Поздняев. Москва: Изд-во Свято-Владим. Братства, 1999. 370 с.
261. Карнеев В. П. Поездка генерального штаба полковника Карнеева и поручика Михайлова по Южной Корее в 1895–1896 гг. *По Корее. Путешествия 1885–1896 гг.* / сост. Г. Д. Тягай. Москва: Издательство восточной литературы, 1958. С. 134–219.
262. Книга Марко Поло / пер. старофранц. И. П. Минаева; ред. и вступ. ст. И. П. Магидовича. Москва: Географгиз, 1955. 376 с.
263. Монтескье Ш. Л. О духе законов / пер. А. Матешука. Москва: Мысль, 1999. 672 с.
264. Палладий. Дорожные заметки на пути от Пекина до Благовещенска чрез Маньчжурию в 1870 году. Санкт-Петербург.: В. Безобразов и К°, 1872. 130 с.
265. Пиндар. Вакхилид. Оды. Фрагменты / изд. подг. М. Гаспаров; отв. ред. Ф. Петровский. Москва: Наука, 1980. 504 с.
266. Платон. Собрание сочинений в четырех томах / общ. ред. А. Ф Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А Тахо-Годи. Москва: Мысль, 1994. Т. 3. 654 с.
267. Плутарх. Сравнительные жизнеописания в двух томах / изд. подг. С. С. Аверинцев, М. Л. Гаспаров, С. П. Маркиш. Издание второе, исправленное и дополненное. Москва: Наука, 1994. Т. II. 672 с.
268. По Корее. Путешествия 1885–1896 гг. / сост. Г. Д. Тягай. Москва: Издательство восточной литературы, 1958. 291 с.
269. Путешествия в восточные страны Плано Карпини и Рубрука / ред., вступ. ст. и прим. Н. П. Шастиной. Москва: Государственное издательство географической литературы, 1957. 272 с.
270. Серошевский В. Оль-Сони Кисан. *Серошевский В. Сочинения.* Санкт-Петербург, 1908. Т. 3. С. 1–178.
271. Серошевский В. Сочинения. Санкт-Петербург, 1909. Т. 8: Корея. 512 с.
272. Спафарий Н. Сибирь и Китай / сост. В. Соловьев, А. Кидель. Кишинев: Государственное издательство «Картя молдовеняскэ», 1960. 516 с.

273. Страбон. География / пер., ст. и комм. Г. А. Стратановский; под общ. ред. С. Л. Утченко. Москва: Наука, 1964. 944 с.
274. A New General Collection of Voyages and Travels / J. Green. London: T. Astley, 1747. Volume 4. 751 p.
275. Allen H. N. Things Korean. New York: Fleming H. Revell Company, 1908. 256 p.
276. Andreas Cleyer: Tagebuch des Kontors zu Nagasaki auf der Insel Deshima / A. Cleyer; ed. E. S. Kraft. Bonn: Förderverein «Bonner Zeitschr. für Japanologie», 1985. 219 p.
277. Baird A. L. A. Daybreak in Korea: A Tale of Transformation in the Far East. New York: Young People`s Missionary Movement, 1909. 54 p.
278. Belcher E. Narrative of the Voyage of H. M. S. Samarang, during the Years 1843–46. London: Reeve, Benham, and Reeve, 1848. Vol. 1. 358 p.
279. Bird Bishop I. Korea and Her Heighbors. New York: Fleming H. Revell Company, 1898. 488 p.
280. Broughton W. R. A Voyage of Discovery to the North Pacific Ocean. London: T. Cadell and W. Davies, 1804. 393 p.
281. Campbell C. W. A Journey through North Korea to the Ch'ang-pai Shan. *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography*. Vol. XIV., No. 3. 1892. P. 141–161.
282. Carles W. R. Life in Corea. London and NewYork: Macmillan and Co, 1888. 317 p.
283. Cavendish A. E. J., Goold-Adams H. E. Korea and the Sacred White Mountain. London: George Philip & Son, 1894. 224 p.
284. Claudius Ptolemy. The Geography / transl. E. L. Stevenson. New York: Dover Publications, 1991. 167 p.
285. Cocks R. Diary of Richard Cocks, Cape-merchant in the English Factory in Japan, 1615–1622, with Correspondence / ed. E. M. Thompson. London: Hakluyt Society, 1883. Vol. I. 349 p.

286. Cocks R. *Diary of Richard Cocks, Cape-merchant in the English Factory in Japan, 1615–1622, with Correspondence.* / ed. E. M. Thompson. London: Hakluyt Society, 1883. Vol. II. 368 p.
287. Coulson C. J. D. *Korea.* London: Adam and Charles Black, 1910. 85 p.
288. Curzon G. N. *Problems of the Far East.* London and New York: Logmans, Green and Co, 1894. 441 p.
289. Dallet Ch. *Histoire de l'Eglise de Corée: Précédée d'une Introduction sur l'Histoire, les Institutions, la Langue, les Moeurs et Coutumes Coréennes.* Paris: V. Palmé, 1874. Vol. 1. 616 p.
290. D'Orléans P. J., Verbiest F., Percira T. *History of the Two Tartar Conquerors of China: Including the Two Journeys into Tartary of Father Ferdinand Verhiest, in the Suite of the Emperor Kanh-Hi / transl. and ed. the Earl of Ellesmere.* London, Hakluyt Society, 1854. 157 p.
291. Du Halde J.-B. *The General History of China.* London: J. Watts, 1741. Vol. 2. 438 p.
292. Du Halde J.-B. *The General History of China.* London: J. Watts, 1741. Vol. 4. 464 p.
293. Gale J. S. *Korea in Transition.* Cincinnati: Jennings & Graham, New York: Eaton & Mains, 1909. 270 p.
294. Gale J. S. *Korean Sketches.* New York: Fleming H. Revell Company, 1899. 256 p.
295. Gale J. S. *The Vanguard: A Tale of Korea.* New York: Fleming H. Revell Company, 1904. 320 p.
296. Gilmore G. W. *Korea from Its Capital.* Philadelphia: Presbyterian Board of Publication and Sabbath-school Work, 1892. 328 p.
297. Griffis W. E. *Corea. The Hermit Nation.* London: W. H. Allen and Co, 1882. 462 p.
298. Griffis W. E. *Corea, Without and Within.* Philadelphia: Presbyterian Board of Publication, 1885. 315 p.

299. Guthapfel M. L. *The Happiest Girl in Korea; And Other Stories from the Land of Morning Calm*. New York: Fleming H. Revell Company, 1911. 132 p.
300. Gutzlaff Ch. *Journal of Three Voyages along the Coast of China, in 1831, 1832, & 1833, with Notices of Siam, Corea, and the Loo-Choo Islands*. London: Frederick Westley and A. H. Davis, 1834. 450 p.
301. Guzman L. *Historia de las Misiones que han Hecho los Religiosos de la Compania de Jesus: para Predicar el Sancto Evangelio en la India Oriental y en los Reynos de la China y Japon*. Biuda de Iuan Gracián, 1601. 573 p.
302. Ferrand G. *Relations de Voyages et Textes Géographiques Arabes, Persans et Turks Relatifs à l'Extreme-Orient du 8e au 18e Siècles*. Paris: Ernest Leroux, 1913–1914. 743 p.
303. Hakluyt R. *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and the Discoveries of the English Nation*. 3 vols. London: G. Bishop, R. Newberie & R. Barker, 1598–1600.
304. Hall B. *Voyage to Loo-Choo, and Other Places in the Eastern Seas, in the Year 1816*. Edinburgh: Archibald Constable & Co, 1826. 322 p.
305. *Hamel's Journal: and A Description of the Kingdom of Korea, 1653–1666* / transl. by J.-P. Buys . Royal Asiatic Society, Korea Branch, 1994. 107 p.
306. Hamilton A. *Korea*. London: W. Heinemann, 1904. 378 p
307. Hawes Ch. H. *In the Uttermost East*. London and New York: Harper and Brothers, 1903. 478 p.
308. *Histoire Générale des Voyages* / trad. A. F. Prévost. Paris: Didot, 1746. Tome 6. 603 p.
309. Hulbert H. B. *The passing of Korea*. New York: Doublesday, Page & Company, 1906. 473 p.
310. *Jack London Reports: War Correspondence, Sports Articles, and Miscellaneous Writings* / J. London; ed. K. Hendricks, I. Shepard. New York: Doubleday, 1970. 412 p.
311. Kaempfer E. *The History of Japan: Together with a Description of the Kingdom of Siam*. Glasgow: James MacLehose and Sons, 1906. Vol. 1. 441 p.

312. Korean tales / ed. H.N. Allen. New York and London: Putman Publ., 1889. 193 p.
313. Ladd G. T. In Korea with Marquis Ito. New York: Charles Scribner's Sons, 1908. 477 p.
314. Landor A. H. S. Corea or Cho-sen. London: William Heinemann, 1895. 304 p.
315. Letters from Jack London: Containing an Unpublished Correspondence between London and Sinclair Lewis / J. London; ed. by K. Hendricks and I. Shepard. New York, 1965. 502 p.
316. London Ch. The Book of Jack London. New York: The Century Co, 1921. Vol. I. 422 p.
317. London Ch. The Book of Jack London. New York: The Century Co, 1921. Vol. II. 414 p.
318. London J. The Star Rover. New York: Grosset & Dunlap, 1915. 329 p.
319. London J. When God Laughs and Other Stories. New York: McKinlay, Stone & MacKenzie, 1911. 319 p.
320. Lowell P. Choson. The Land of the Morning Calm. Boston: Ticknor and Company, 1886. 412 p.
321. Martini M. Bellum Tartaricum. *Semedo A. The History of That Great and Renowned Monarchy of China*. London: E. Tyler for I. Crook, 1655. P. 249–308.
322. [Martini M.] The description of Korea found in Martini's *Novus Atlas Sinensis* (1655) / transl. H. Savenije. URL: <http://anthony.sogang.ac.kr/MartiniKorea.html>.
323. McKenzie F. A. From Tokyo to Tiflis. London: Hurst and Blackett LTD, 1905. 340 p.
324. Miln L. J. Quaint Korea. London: Osgood, McIlvaine & Co, 1895. 306 p.
325. Nieuhof J. An Embassy from the East-India Company of the United Provinces, to the Grand Tartar Cham, Emperor of China. London: John Macock, 1669. 451 p.
326. Noble W. A. Ewa: A Tale of Korea. Cincinnati: Jennings & Graham, New York: Eaton & Mains, 1906. 354 p.

327. Oppert E. *A Forbidden Land: Voyages to the Corea*. London: Sampson Low, Marston, Searle, and Rivington, 1880. 349 p.
328. *Ouvres de M. de Voltaire. Théâtre / Voltaire*. Paris: A Neufchatel, 1773. Tome 4. 492 p.
329. *Oeuvres Complètes de Voltaire / Voltaire*. Paris, 1835. Tome 3. 816 p.
330. Palafox y Mendoza J. de. *The History of the Conquest of China by the Tartars*. London: W. Godbid, 1671. 588 p.
331. Perry J. *Chilgoopie the Glad: A Story of Korea and Her Children*. London: S. W. Partridge & Co, 1906. 144 p.
332. Pliny. *Natural History. With an English Translation in Ten Volumes / transl. H. Rackham*. Cambridge: Harvard University Press, 1961. Vol. 2. 664 p.
333. Purchas S. *Purchas his Pilgrimes*. London: Fetherston, 1625. Vol. 2. 1860 p.
334. Ricci M., Trigault N. *Histoire de l'Expédition Chrestienne au Royaume de la Chine / transl. D. F. Riquebourg-Trigault*. Lille: Pierre de Ràche, 1617. 559 p.
335. Semedo A. *The History of That Great and Renowned Monarchy of China*. London: E. Tyler for I. Crook, 1655. P. 1–248.
336. *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World, 1253–55, as Narrated by Himself, with Two Accounts of the Earlier Journey of John of Pian de Carpine / ed. W. W. Rockhill*. London: Hakluyt Society, 1900. 304 p.
337. *The Texts and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis, as Printed for the First Time by Hakluyt in 1598 together with Some Shorter Pieces / ed. Beazley C. R.* London: Hakluyt society, 1903. 344 p.
338. Underwood H. G. *The Call of Korea*. New York: Fleming H. Revell Company, 1908. 204 p.
339. Underwood L. H. *Fifteen Years among the Top-knots, or Life in Korea*. – Boston: American Tract Society, 1904. 271 p.
340. Varat Ch. *Voyage en Corée. Le Tour du Monde*. LXIII. Paris, 1892. P. 289–368.
341. Vay P. *Empires and Emperors of Russia, China, Korea, and Japan*. London: John Murray, 1906. 399 p.

342. Wagner E. C. Kim Su Bang and Other Stories of Korea. Nashville: M. E. Church, South Smith & Lamar, 1909. 99 p.
343. Wagner E. C. Pokjumie: A Story from the Land of Morning Calm. Nashville: M. E. Church, South Smith & Lamar, 1911. 115 p.
344. Whigham H. J. Manchuria and Korea. London: Isbister and Company, 1904. 245 p.
345. Winterbotham W. An Historical, Geographical, and Philosophical View of the Chinese Empire. London: J. Ridgway, 1795. 549 p.
346. 프로이스 루이스. 임진난의 기록: 루이스 프로이스가 본 임진왜란. 파주: 살림출판사, 2008. 210 쪽.

ДОДАТОК. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ТА АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ**Основні публікації**

1. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в європейській літературі подорожей XIII ст. (на матеріалі звітів Дж. П. Карпіні та Г. Рубрука). *Літературознавчі студії*. 2012. Вип. 35. С. 306–312.
2. Ковальчук Ю. А. Генеза корейських образів у художній прозі Дж. Лондона. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. IV (158). С. 257–265.
3. Ковальчук Ю. А. Образи Кореї та корейців у публіцистичній прозі Джека Лондона. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2013. Вип. 1 (19). С. 60–63.
4. Ковальчук Ю. А. Корея в європейській літературі подорожей XVI ст. *Літературознавчі студії*. 2013. Вип. 37. Ч. 1. С. 380–389.
5. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в арабській географічній літературі IX–XV століть. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 61. С. 294–304.
6. Ковальчук Ю. А. Європейці в Кореї: образи в документальній та художній прозі XVII – початку XX ст. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури*. 2014. Вип. 1 (20). С. 46–48.
7. Ковальчук Ю. А. Зображення Кореї в європейській літературі епохи Просвітництва. *Літературознавчі студії*. 2014. Вип. 43. Ч. 1. С. 301–310.
8. Ковальчук Ю. А. Корейський топос повісті В. Серошевського «Танцівниця Оль-соні». *Мова і культура*. 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 363–370.
9. Ковальчук Ю. А. Описи Кореї кінця XVIII – середини XIX ст.: між романтизмом та орієнталізмом. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 44. Ч. 1. С. 251–264.
10. Ковальчук Ю. А. Представление о культе природы у корейцев в западной литературе путешествий XIX – начала XX в. *Имагология и компаративистика*. Томск, 2016. № 2 (6). С. 58–68. DOI: 10.17223/24099554/6/3.

ISSN 2409-9554 (Print). Журнал індексується у міжнародній наукометричній базі ERIH PLUS (The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences).

11. Ковальчук Ю. А. Корейські ландшафти у сприйнятті західних письменників XIX – початку XX ст. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2016. № 2 (12). С. 91–97. Журнал зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, РИНЦ та Google Scholar.

Збірники матеріалів конференцій

12. Ковальчук Ю. А. Образ Кореї в художественній прозі Дж. Лондона: реальність і творчий вимисел. *Корейський полуострів: на кануні перемен. Доклади, представлені на XVI науковій конференції корейєведів Росії і країн СНГ. Москва, 29–30 березня 2012 р.* Москва, ІДВ РАН, 2012. С. 306–321.

13. Kovalchuk Yu. Korea in Medieval Muslim Geographers' works: Ancient Greek Origin of Image. *Proceedings of the 10th Korean Studies Graduate Students Convention in Europe. University of Helsinki, 15–18th July 2013*. Helsinki, 2013. P. 95–102.

14. Ковальчук Ю. А. Корея в описаннях католических місіонерів XVI–XVII ст. *Корея: уроки історії і виклики сучасності. Доклади, представлені на XVII науковій конференції корейєведів Росії і країн СНГ. Москва: ІДВ РАН, 2013. С. 207–220.*

15. Ковальчук Ю. А. Європейці в Японії і Кореї: образи в документальній і художественній прозі XVII–XX вв. *Всхідні суспільства: традиції і сучасність. Матеріали II Конгресу молодих вистоків країн СНГ. Баку, 11–14 листопада 2013 року.* Москва–Баку, 2014. С. 500–513.

16. Ковальчук Ю. А. Уявлення про категорію *кугьон* у західній літературі подорожей XIX – початку XX століття. *Тексти доповідей міжнародної наукової конференції «Корейзнавство у Східній Європі: сучасність і перспективи»*. Київ, 2016. С. 142–151.

Конференції в Україні

1. Друга міжнародна наукова конференція «Китай, Корея, Японія: методологія та практика інтерпретації культур» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 13–14 жовтня 2011 року). Форма участі – очна.

2. Всеукраїнська наукова конференція «Ярослав Дашкевич і українське сходознавство» (Львів, Львівський національний університет імені Івана Франка, 15 грудня 2011 року). Форма участі – очна.

3. Всеукраїнська наукова конференція за участю молодих учених «Людина і соціум у контексті проблем сучасної філологічної науки» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 5 квітня 2012 року). Форма участі – очна.

4. XXI Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 26–29 вересня 2012 року). Форма участі – очна.

5. Міжнародна наукова конференція «Мови та літератури в глобалізованому світі: взаємодія та самобутність» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 18 жовтня 2012 року). Форма участі – очна.

6. Міжнародна наукова конференція «Сучасна філологія: парадигми, напрямки, проблеми» (Київ, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 9 жовтня 2014 року). Форма участі – очна.

7. XXIV Міжнародна наукова конференція ім. проф. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 22–25 червня 2015 року). Форма участі – очна.

8. Міжнародна наукова конференція «Корєєзнавство у Східній Європі: сучасність і перспективи» (Київ, 10–11 жовтня 2016 року). Форма участі – очна.

Зарубіжні конференції

9. XVI наукова конференція корєзнавців Росії та країн СНД «Корейський півострів: на порозі змін» (Москва, Російська Федерація, 29–30 березня 2012 року). Форма участі – очна.

10. XVII наукова конференція корєзнавців Росії та країн СНД «Корея: уроки історії та виклики сучасності» (Москва, Російська Федерація, 28–29 березня 2013 року). Форма участі – очна.

11. X конференція Європейської спілки молодих учених-корєзнавців (Korean Studies Graduate Students Convention in Europe) (Гельсінкі, Фінляндія, 15–18 липня 2013 року). Форма участі – очна.

12. II З'їзд молодих сходознавців країн СНД (Баку, Азербайджан, 11–14 листопада 2013 року). Форма участі – очна.